

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KRİZ DÖNEMLERİNDE DÖVİZ KURU
DEĞİŞİMİ VE DEĞİŞİMİN TÜRKİYE
İHRACATINA ETKİSİ**

AHMET ŞAHİN GENEZ

2501131221

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Başak Turan İÇKE

İstanbul 2018

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KRİZ DÖNEMLERİNDE DÖVİZ KURU
DEĞİŞİMİ VE DEĞİŞİMİN TÜRKİYE
İHRACATINA ETKİSİ**

AHMET ŞAHİN GENEZ
2501131221

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Başak Turan İÇKE

İstanbul - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AHMET ŞAHİN GENEZ Numarası : 2501131221
Anabilim Dalı / İşletme (Siyasal) Danışmanı : DOÇ. DR. BAŞAK TURAN İÇKE
Anasanat Dalı / Programı : ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK
Tez Savunma Tarihi : 16.07.2018 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "KRİZ DÖNEMLERİNDE DÖVİZ KURU DEĞİŞİMİ VE DEĞİŞİMİN TÜRKİYE'DEKİ İHRACATA ETKİSİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların cevapları alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **YEÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BAŞAK TURAN İÇKE		Kabul
2- DOÇ. DR. SİBEL YILMAZ TÜRKMEN		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜY. YUSUF AYTÜRK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. E. İBRAHİM KIZILKAYA		
2- DOÇ. DR. AYÇA AKARÇAY ÖĞÜZ		

ÖZ

KRİZ DÖNEMLERİNDE DÖVİZ KURU DEĞİŞİMİ VE DEĞİŞİMİN TÜRKİYE İHRACATINA ETKİSİ

AHMET ŞAHİN GENEZ

Bu çalışmada; döviz kuru oynaklığının Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkileri Ocak 2003-Aralık 2017 dönemi için ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Döviz kuru değişimi, ortaya çıkan volatilitiyi ifade etmektedir. Döviz kuru oynaklığı serisi, Chowdhury (1993) yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Serilerin durağanlıkları ADF ve PP yöntemleriyle test edilmiş ve serilerden iki tanesinin I(0), iki tanesinin ise I(1) oldukları belirlenmiştir. Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkileri Sınır Testi yöntemiyle araştırılmış ve serilerin eşbütünleşik oldukları belirlenmiştir. Seriler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri ARDL yöntemiyle araştırılmıştır. Uzun dönem analizinde Türkiye'nin ihracatının; endüstri üretim endeksi %1 arttığında, %1.33, reel efektif döviz kuru %1 arttığında ise %0.85 oranında azaldığı belirlenmiştir. Döviz kuru oynaklığının, Türkiye'nin ihracatını pozitif yönde etkilediği, ancak bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Kısa dönem analizinde endüstri üretim endeksindeki ve reel efektif döviz kurundaki artışların ihracat üzerindeki etkilerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkilerinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Modelin hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır, yani elde edilen bulgular güvenilirdir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Oynaklığı, İhracat, Sınır Testi, ARDL.

ABSTRACT

EXCHANGE RATE CHANGE IN THE CRISIS PERIOD AND EFFECT OF CHANGE ON TURKEY EXPORT

AHMET ŞAHİN GENEZ

In this study; the effects of exchange rate volatility on Turkey's export have been analyzed econometrically for the period of January 2003-December 2017. Change in Exchange rate, refers to the volatility arise in exchange rate. The series of exchange rate volatility is calculated by using Chowdhury (1993) method. Stationarity of the series are tested by ADF and PP methods and it is determined that two of the series are I (0) and two of them are I (1). Cointegration relationships between the series are investigated by Boundary Test method and the series are found to be cointegrated. The long and short-term relationships between the series are investigated by ARDL method. In the long-term analysis, it is determined that the export of Turkey increases by 1.33% and 0.85% respectively, when industrial production index increased and the real effective exchange rate decreased by 1%. It is seen that exchange rate volatility affects Turkey's export positively, but this effect is not statistically significant. In the short-term analysis, the effects of increases in industrial production index and real effective exchange rates on export are found to be positive and statistically insignificant. The effects of exchange rate volatility on export are also negative and statistically insignificant. The error correction mechanism of the model operates, that is, the results are reliable.

Key Words: Exchange Rate Volatility, Export, Bounds Testing, ARDL.

ÖNSÖZ

Serbest dış ticaretin, ulusları daha zengin yapacağı görüşü, Adam Smith (1776)'dan beri yaygın kabul görmektedir. Gelişmiş ve hızlı gelişen ülkelerin tamamının ihracatta da önde gelen ülkeler olduğu görülmektedir. ABD ve Çin bunun en güzel örnekleri olup, dünya ticaretinde ilk iki sırayı bu ülkeler almaktadır. Türkiye de 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte, ihracata dayalı ekonomik büyüme politikası izlemektedir. Ancak ihracat, iç ve dış pek çok faktörden etkilenebilme potansiyeline sahiptir. Bu yönüyle ülkelerin ihracat performansını etkileyen faktörlerin yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada; döviz kurunda yaşanan oynaklığın, Türkiye'nin ihracat performansına olan etkileri, 2003-2017 dönemi için ekonometrik yöntemlerle araştırılmıştır. Döviz kurundaki değişim, döviz kurunda meydana gelen oynaklığı ifade etmektedir. Tezin hazırlanmasında yaşanan en önemli güçlük; kur oynaklığı serisinin hazır olarak bir yerden elde edilememesi olmuştur. Bu nedenle, reel efektif döviz kurunda yaşanan oynaklık, Chowdhury (1993) yöntemi kullanılarak tarafımızdan hesaplanmış ve analizlerde kullanılmıştır. Çalışmanın, incelenen konu ve analiz yöntemleriyle literatüre, konuya getirdiği bakış açılarıyla da ülkemiz ekonomisine bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın hazırlanmasında, öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum, mesleğine duyduğu sevgi ve heyecanı örnek aldığım, bu çalışmamda da danışmanımolarak bana her zaman yol gösteren ve destek olan değerli hocam Doçent Doktor Başak Turan İÇKE'ye, bu çalışmanın oluşmasına katkı sağlayan İstanbul Üniversitesi yüksek lisans döneminde eğitim aldığım hocalarıma ve çalışmam süresince beni her zaman yönlendiren sevgili aileme ve tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ VE KRİZ TÜRLERİ

1.1 Kriz Ekonomisi: Para, Bankacılık ve Sistematik Finansal Krizler ile Dışa Bağlı Döviz Kuru Krizleri.....	6
1.1.1. Para Krizleri	7
1.1.2. Bankacılık Krizleri.....	8
1.1.3. Sistematik Finansal Krizler.....	9
1.1.4. Dışa Bağlı Döviz Kuru Krizleri	11

1.2. Finansal Krizler ve Döviz Krizi Teorileri	13
1.2.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri	15
1.2.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	16
1.2.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	18
1.3. Dünyada ve Türkiye de Krizler	21
1.3.1 Dünya Krizleri	21
1.3.2 Türkiye Krizleri	30
1.4 Global Krizlerin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi	32
1.5 Kriz' in Sürü Psikolojisi ile Açıklanması ve Haber Etkisi	39

İKİNCİ BÖLÜM

PARANIN TARİHİ, DÖVİZ KURU VE KÜRESEL EKONOMİ'YE GETİRDİKLERİ

2.1 Paranın Tarihi ve Döviz Kuru	41
2.1.1. Altın Standardı, Bretton-Woods Sistemi ve Sonrası	43
2.1.2. Paranın Konvertibilitesi	46
2.1.3. Ulusal ve Uluslararası Alanda Paranın Genel Durumu	48
2.1.4. Paranın 21. yy Teknolojisinde Yeri ve Güven İlişkisi	49
2.2 Uluslararası Açık Piyasada Paranın Değişimi - Döviz Kuru Sistemleri	52
2.2.1. Döviz Kuru Sistemi	55
2.3 İki Taraflı Ticarete Döviz Kuru Riski	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHRACAT VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ, İHRACATI DESTEKLEYEN KURULUŞLAR VE İHRACAT TEŞVİKLERİ

3.1 İhracat Döviz Kuru İlişkisi	68
3.1.1. 1980 Öncesi Dönemde Sabit Döviz Kuru ve İhracat İlişkisi.....	74
3.1.2. 1980 Sonrası Esnek Döviz Kuru ve Uygulanan Maliye Politikalarının İhracat ile İlişkisi	78
3.2 İhracat Teşvikleri, Ekonomik ve Ticari Entegrasyon Anlaşmaları	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURU DEĞİŞİMİNİN İHRACATA ETKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

4.1 Çalışmanın Amacı ve Yöntem.....	90
4.2. Literatür	91
4.3 Veri Seti.....	96
4.4. Model ve Beklentiler	98
4.5. Yöntem	99
4.5.1. Sınır Testi.....	101
4.5.2. ARDL Yöntemi	102
4.6. Bulgular	103

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	109
KAYNAKÇA	112
EKLER.....	131

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Ülkelerin Ekonomik Büyüme Oranlarına Olan Etkileri.....	33
Şekil 2: Tüketici güven endeksi genel 3 aylık	34
Şekil 3: Türkiye’de Yıllar Hanehalkı Tüketim Harcamasının Ürün Türlerine Göre Dağılımı (2002-2016)	36
Şekil 4: 2007 Yılı Sonrası Reel Kesim Güven Endeksi.....	37
Şekil 5: 2008 Kriz Yılları İtibari ile Türk Lirasının, Dolar ve Euro Karşısındaki Değişimi	49
Şekil 6: Döviz Kuru Sistemlerinin Sınıflandırılması	54
Şekil 7: Denge Döviz Kurunun Oluşumu	55
Şekil 8: J Eğrisi	61
Şekil 9: Türkiye İhracat Tutarları (2003-2015).....	81

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Birinci ve İkinci Nesil Finansal Kriz Modellerinin Karşılaştırılması.....	17
Tablo 2: Toplam Sanayi Üretim Endeksi.....	24
Tablo 3: G7 Ülkelerinde Büyüme Etkileyen Kaynaklar (1973 -) (%).....	51
Tablo 4: Türkiye’de 2015 Yılında Kur ve İhracat Değişimi Arasındaki İlişki	69
Tablo 5: Türkiye İhracatının Farklı Para Birimleri Cinsinden Değeri.....	70
Tablo 6: OECD Ülkelerinin 2014 Yılı İhracat Rakamları ve Sektör Yüzdeleri	73
Tablo 7: 1980 Öncesi İhracat ve İthalat Rakamları ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	76
Tablo 8: 1990-2015 ihracat ve ithalat rakamları, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	77
Tablo 9: Türkiye’nin STA’ların Yılına ve Ülkesine Göre.....	88
Tablo 10: Literatür Özeti.....	93
Tablo 11: Modelde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları	97
Tablo 12: Birim Kök Testi Sonuçları.....	103
Tablo 13:Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	104
Tablo 14:Uzun Dönem Katsayıları Tahmin Sonuçları.....	105
Tablo 15: Kısa Dönem Analizi Sonuçları	107

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	131
Ek 2: ARDL Modeli Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme Grafiği.....	132
Ek 3: ARDL Modeli Standardize Edilmiş Atıklar Grafiği.....	133
Ek 4: ARDL Modeli CUSUM Grafiği.....	134
Ek 5: ARDL Modeli CUSUM Q Grafiği.....	135

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADF: Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (Augmented Dickey Fuller Analyse)

AR: Autoregressive

ARCH: Autoregressive Conditional Heteroskedasticity: Otoresif Koşullu Değişen Varyans

ARDL: Otoresifli Dağımlı Gecikme Modeli (Autoregressive Distributed Lags)

COMCEC: Ekonomik Ticari İşbirliği Daimi Komitesi

DOLS: Dinamik EKK

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DW: Durbin-Watson

ECO: Ekonomik Birliği Teşkilatı

ECT: Hata Düzeltme Terimi

EKK: En Küçük Kareler Yöntemi

ERM: Exchange Rate Mechanism

EURO: Avrupa Birliği Para Birimi

EXR: Nominal Döviz Kuru

FMOLS: Tam Değiştirilmiş EKK

GARCH: Generalised Autoregressive Conditional Heteroskedasticity: Genelleştirilmiş Otoresif Koşullu Değişen Varyans

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

IGE: İnsani Gelişme Endeksi

ILO: Uluslararası Emek Kurulu

IMF: International Monetary Fund

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

KEK: Karma Ekonomik Komisyon Protokolleri

KSBG: Kamu Sektörü Borçlanma Gereği

LIPI: Endüstriyel Üretim Endeksi

LREER: Tüketici Fiyat Endeksi Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru

LEXPORT: Logaritması Alınmış İhracat

OAPEC: Organization of Arab Petroleum Exporting Countries

PP: Philips Perron Testi

STA: Serbest Ticaret Anlaşmaları

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TL: Türk Lirası

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

TUIK: Türkiye İstatistik Kurulu

UECM: Kısıtsız Hata Düzeltme Modeli

V: Döviz Kuru Volatilitesi

VAR: Vektör Otoregresif Model

GİRİŞ

Serbest dış ticaretin, ulusları daha zengin yapacağı görüşü, Adam Smith (1776)'dan beri yaygın kabul görmektedir. Gelişmiş ve hızlı gelişen ülkelerin tamamının ihracatta da önde gelen ülkeler olduğu görülmektedir. ABD ve Çin bunun en güzel örnekleri olup, dünya ticaretinde ilk iki sırayı bu ülkeler almaktadır. Türkiye de 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte, ihracata dayalı ekonomik büyüme politikası izlemektedir. Ancak ihracat, iç ve dış pek çok faktörden etkilenebilme potansiyeline sahiptir. Bu yönüyle ülkelerin ihracat performansını etkileyen faktörlerin yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada; kriz dönemlerinde döviz kurunda yaşanan değişimin, Türkiye'nin ihracat performansına olan etkileri, 2003-2017 dönemi için ekonometrik yöntemlerle araştırılmıştır. Literatürde döviz kurunda meydana gelen değişim, oynaklık olarak nitelendirilmiştir. Tezin hazırlanmasında yaşanan en önemli kısıt; kur oynaklığı serisinin hazır olarak bir yerden elde edilememesi olmuştur. Bu nedenle, reel efektif döviz kurunda yaşanan oynaklık, Chowdhury (1993) yöntemi kullanılarak tarafımızdan hesaplanmış ve analizlerde kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; ekonomik krizlerle ilgili teorik bilgilere yer verilmiş, dünyada ve Türkiye'de yaşanan başlıca ekonomik krizler detaylı biçimde irdelenmiştir. İkinci bölümde; paranın tarihsel evrimi, ülkelerde uygulanan başlıca döviz kuru sistemleri ve döviz kuru riskiyle ilgili bilgiler paylaşılmıştır. Üçüncü bölümde; döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişkiler incelenmiş, dördüncü bölümde ekonometrik analiz yöntemi hakkında bilgiler verilip, analiz gerçekleştirilmiş ve bulgular yorumlanmıştır. Sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmanın, incelenen konu ve analiz yöntemleriyle literatüre, konuya getirdiği farklı bakış açılarıyla da ülkemiz ekonomisine olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ VE KRİZ TÜRLERİ

Kriz, bilim dalları içinde karşımıza çok sık çıkan bir kavramdır. Ne zaman çıkacağı belli olmayan, belli bir haberle aniden ortaya çıkan ve çıktığı zaman etkisi ile büyük değişikliklere sebep olan bir oluşumdur. Ekonomi içinde meydana gelen dengesizlik sonucu oluşan krizler de mevcuttur. Tüketici talebinin önemli derecede azalması, firmaların yatırımlarındaki büyük düşüşler, yüksek işsizlik gibi göstergeler ve dolayısıyla yaşam standartlarında meydana gelen düşme biçiminde olan nedenler ile ekonomik krizler ortaya çıkabilmektedir.¹ Genellikle bu tür krizler sonucunda, finansal piyasalardaki belirsizlikler ve hisse senedi fiyatlarındaki düşüşleri, yerli paranın yabancı para karşısında, değer kaybetmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Krizler, bazı zamanlar da doğrudan finans sektöründen etkilenip gerçekleşebilmektedir. Gerçek hayat kesimden başlayıp finans ve türev kesimini vurabileceği gibi tam tersi de olabilmektedir. Büyük bir kriz sonucunda ise, resesyon ve borçları ödeyememedurumu da ortaya çıktığı görülebilmektedir.²

Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte, artık para çıkışları elden ele taşımadan farklı olarak, sessiz ve hızlı elektronik para transferleri ile sağlanmaktadır. Yine medya kanalıyla yayılım daha hızlı ve etkili haber akışı, panik yaratmaya ya da tam tersi yatıştırmaya elverişli olarak durumu değiştirebilmektedir. Bir ülkenin Merkez bankası tarafından faiz artıracığına dair bir bekleyiş olması durumunda bu ülke parasına olan talep artmasına neden olarak, böylece döviz kurunun düşmesine neden olabilmektedir.³

Ekonomik krizler, iktisat biliminin olduğu andan itibaren incelenen konular içinde yer almış ve önemini hep korumuştur. Dünya da yaşanan herhangi bir

¹ Mehmet Fatih DARICAN, Ekonomik Krizler ve Türkiye, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, İstanbul, Sayı: 17, 2013, s.40.

² Mahfi EĞİLMEZ, Küresel Finans Krizi, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 2008, s. 48.

³ Ted WALTER, Dünya Ekonomisi, Çev.: Ünal Çağlar, Alfa Yayınları, 2002, s.85.

kriz,küresel bir ticaret ağının olmasından dolayı, kendisi ile bağlantılı olsun ya da olmasın kendinden başka ekonomileri de etkileyebilmektedir. Kriz, iktisat gözünden bakıldığında paranın Dünya ekonomik sistemi içindeki gelişmelerinden kopuk olmadığı ve bu nedenden dolayı; Dünya ekonomik sistemi içindeki para alanları, Dünya parası oluşturma gayretleri ve en nihayetinde üretim sisteminin devamını sağlayacak para sistemi oluşturma gayretleri olagelmıştır.⁴ Kriz tanımını içinde, temel olarak ele alınması gereken; istikrarsızlığı ya da savaşı meydana getiren unsurlara ulaşmak ve para sisteminin yapı taşlarını oluşturan gelişme dönemlerine bakılması gerekebilmektedir. Bunun için giriş ve temeli olarak merkantilizme bakmak yanlış olmamaktadır. Toplumda, para sistemi öncesinde değerli maden ve metallerin olduğu bir ekonomik yapı mevcut bulunmaktadır.

Ulus Devlet anlayışı bakımından, ulusun kendi zenginliğini savunduğu Merkantilizm, ekonomi politikası olarak sömürge faaliyeti ile gelen ticari kazanç ve zenginliği artırıp, gerekli olan koşulların sağlanması olarak özetlenebilir. Ticari kapitalizme bakıldığında, varlığını mümkün kılan sömürgecilik ve bu özellikleri barındıran merkantilizmin gizli gündemi olarak, merkantilist düşüncenin temel özelliklerinin ticari kapitalizminde yer aldığı da görülmektedir.⁵ Merkantalist dönemlerde krizler savaşlarla çözülmüyordu ve yine bir taraf diğer tarafın kaynaklarını sömürgecilikle elde ettiği için belli kesim krizlerle yaşamaktaydı. Kriz kavramı da dünya değiştikçe ve ekonomi gelişip küreselleştikçe, yapısı itibari ile merkantilizm dönemindekinden farklı olarak kendini gösterdiği görülmektedir.

Sömürgecilik ile ulusun zenginliğini artırmak için ülkelerin ardı ardına başka ülkelere sömürge oluşturması, yeni ticari yolların keşfi, ideolojik yapının değişmesi, teknolojik gelişme ve entegrasyon yapısındaki değişimler ile ticaret, günümüz ticari ilişkilerine kadar gelindiği görülmektedir. Günümüz ülkelerinde finans piyasasının da dolaşan para ile her türlü alım satım da temel noktayı oluşturmaktadır. 1936'da J.M.Keynes, batı ekonomilerinin işleyişiyle ilgili yeni bir açıklama getirdiği ve bu

⁴ Mehmet ŞİŞMAN, Uluslararası Paranın Ekonomi Politikası ve Kriz, İstanbul, KalkedonYayınçılık, Şubat 2011, s.71.

⁵ Aylın Yonca GENÇOĞLU, Ticari Kapitalizimden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm, Toplum Bilimleri Dergisi, Kayseri, Volüm:7,Sayı:13, Temmuz 2013, s. 81.

görüş üniversitelerde büyük bir kabul gördüğü bilinmektedir. Keynes'in eseri, zaman içinde birçok ekonomist tarafından yorumlanmış olması sebebiyle ve bu görüşle birlikte para politikasının etkisiz olduğu vurgulanarak, hükümetlerin ekonomik konjonktürün gelişimini tam olarak kontrol edebilmesi için bütçe ve maliye politikalarını kontrol edebileceği ve dahası bütçe açıklarına razı olabilecekleri ortaya konulmaktadır. Keynesyen yaklaşıma karşı, Chicago Üniversitesi'nin genç profesörlerinden Milton Friedman, 1946 yılının sonlarından itibaren bir yandan ekonomide paranın önemini vurgulamaya, öte yandan konjonktüre göre izlenen politikaları ortaya koymaya çalışmaktadır. Friedman'ın görüşlerini destekleyen araştırmacılardan, Allan Meltzer ve Karl Bruner ilk defa "monetarizm" ifadesini ortaya atmışlar ve Monetarizm de ki, para arzının etkilerinden önemle bahsetmişlerdir.⁶

Monetarizm gibi merkantilizm düşüncesi, ticari kapitalizme paralel olarak paraya ve dış ticarete ön planda yer verdiği görülmektedir. Parayı, kapital kadar değerli tuttuğu bilinmektedir. O dönemde, altın ve gümüş kıymetli madenler olarak kabul edilmekte idi. Ayrıca bilindiği gibi, Merkantilistler dış ticaret ilişkilerinde, bir ülkenin kazancının, diğer ülkenin kaybı olarak kabul ettiklerinden, ülkelerin menfaatlerinin bu noktada devamlı olarak çatışacağını ileri sürmektedirler. Öngörülen bu görüş, daha sonra Liberaller tarafından tam aksi bir tez ileri sürülerek reddedilmiştir. Merkantilist görüşün, Kapitalizme benzer yönlerinden bir diğeri ise, dış ticareten kastedilen amaç, zenginleşme için değerli maden stoku yapma politikası olmasıdır.⁷ Günümüzde bu durum ihracatın artırılması, ithalatın azaltılması kavramıyla örtüşmekte ve bu nedenle dış ticaretin birtakım kurallarla düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkardığı görülmektedir.

⁶M. İlker PARASIZ, Friedmancı Monetarizm, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, Mart 1991, s.7.

⁷ İlhan ULUDAĞ, Uluslararası Para Sorunları, İstanbul, İ.İ.T.İ.A Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:331-564, 1980, S.14.

1.1 Kriz Ekonomisi: Para, Bankacılık ve Sistemik Finansal Krizler ile Dışa Bağlı Döviz Kuru Krizleri

Krizler her ülkede farklılık gösterebilmektedir. Dışa bağımlı olması, farklı maliye politikaları, serbest döviz kuru ya da dalgalı döviz kuru uygulanması gibi değişik yönetim biçimleri ile her ülke farklı bir kriz nedeni ile karşılaşabilmektedir. Ülkelerde meydana gelen krizlerin uygulamalarına bakıldığında, gelişmiş ülkelerin dışındaki ülkelerde, yüksek faiz oranları ile sabit kur sistemi uygulamaları sonucu, istikrarlı olmayan yapıdaki kısa vadeli sermayelerin bu ülkelere yönelmesini sağlar. Böylece başlangıç olarak, kısa vadeli sermaye akımlarının sayesinde ekonomik büyüme pozitif görünmektedir. Dünya mali piyasalarındaki ortaya çıkan bir kriz ortamı ile bu kısa vadeli sermayeler, ülkelere çıkma eğilimine girmektedir. Böylece söz konusu ekonomilerin kırılgan yapısından dolayı likidite sıkıntıları ortaya çıkabilmektedir. Sıcak para çıkışı, o ülkenin mali ve ekonomik açıdan zarar görmesine neden olabilmektedir.

Ülke parasının aşırı değer kazanması ile dış ticaret dengesizliklerini ortaya çıkarır. Zaman geçtikçe artarak oluşan cari açıklar gibi olumsuz durumlar, ödemeler de oluşacak sıkıntılar ile ekonomik krizlere zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan ülkenin bankacılık sistemi bozuk ise, kurumlar üzerinde yapılan değişiklik ve denetimlerin yeterli seviyede olmaması, dış borçlanmanın engellenememesi, kısa vadeli borçları yapılandırma ile uzun vadeli hale dönüştürülmesi, gelecekte sorun olabilecek açık pozisyonlar, yurtiçi kredi taleplerinde artış ile özel kesimin bu kredileri uygun kullanamaması sonucu geri ödenmemiş krediler olduğu varsayıldığında, para krizleri olarak ilk başta karşımıza çıkan kriz, bir bütün halinde üretim ve bankacılık krizine dönüştüğünden bahsedilebilmektedir.

Ekonomik krizleri, bugüne kadar karşılaşılan krizlerde ki gibi, reel sektör ve finansal krizler olarak ikiye ayrılabilir. Finansal bakımdan kriz; "döviz ve hisse senedi gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucu

yaşanan ciddi ekonomik sıkıntı" şeklinde anlatılırken, reel sektör kaynaklı olan kriz ise "mal, hizmet ve iş gücü piyasalarındaki miktarlarda, yeni üretimde veya istihdamda ciddi daralmalar" ile tarif edilebilmektedir⁸.

1.1.1. Para Krizleri

Para krizleri, son dönemde likidite öneminden dolayı en çok gündemde olan krizler içinde yer almaktadır. Milli paraya olan güvenin ortadan kalkması nedeniyle, spekülasyonlar sonucu ülkeye gelen sıcak paranın hızlı bir şekilde ülkeden çıkması ve ülke merkez bankasının olumsuz duruma karşı kuru koruyamayarak, ulusal paranın değer kaybetmesi veya kendi haline piyasa dalgasına bırakması olarak tanımlanabilir.⁹ Ülke parası, devalüasyona girmesi ile parasının değer kaybetmesi sonucu ülkenin faizlerle oynama yaparak müdahale ettiği krizlerdir.

Son otuz beş yılda meydana gelen belli başlı para krizleri¹⁰;

- Meksika, Brezilya ve Arjantin, 1982
- İngiliz poundu, İtalyan liri ve diğer Avrupa paraları, 1992
- Meksika Pesosu, 1994
- Tayland bahtı, Malezya ringiti ve diğer Asya paraları, 1997
- Rus rublesi, 1998
- Brezilyareali, 1999
- Arjantin pezosu, 2001
- İzlanda kronu, 2008

Reel döviz kuru, önemi büyük olan göreceli bir fiyattır. Çok yüksek olduğunda büyümeyi incitir, finansal istikrarı tehlikeye sokar ve nihayetinde ekonomi çökmeye başlar. Meksika Pesosu 1982 ve 1994 yıllarındaki çöküşü,

⁸ Aykut KİBRİTÇİOĞLU, Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2001, s.1.

⁹ Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Gizem Yayınları, İstanbul, Eylül 1999, s. 583.

¹⁰ Charles P. KINDLEBERGER, Robert Z. ALIBER, Çılgınlık, Panik ve Çöküş: Finansal Krizler Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 29619, 2. Baskı, İstanbul, Ağustos 2014, s.362.

1980'lerin başında Şili ve 1992'de Finlandiya para krizleri örnekleri verilecek olur ise, derinden istikrarsız, aşırı dengelenmiş bir durumun olduğu ve daha sığ düzeye getirilmiş finansal bir ortamda, mali sıkıntıların ve ekonomik faaliyetlerin düştüğü bir ekonomik ortamın oluştuğu görülmektedir.¹¹

1.1.2. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizlerinin, temelde bankalarda ertelemelerin ortaya çıkması, banka sorumluluklarını tam yapmaması ile ortaya çıkan banka iflasları durumunda birbirini takip eden olumsuzluklar sonucu bu kriz türü ile karşılaşabilmektedir. Müşterilerin güven kırılması ile kendilerine ödenme yapılamayacağına dair şüphelerile bankadan alım yapan insanların bir veya daha fazla bankadan çıkış yapmaları durumunda kriz olarak ortaya çıkabilmektedir. Kullanılmış kredi programlarının, geri dönmemesi sonucu, hükümetmüdahalesi ile kurtarma ya da kamulaştırma yapılarak da bankacılık krizlerinin ortaya çıktığı söylenebilir.¹²

Bankacılık krizlerinde, bankaların büyük çoğunluğunun sermayelerini tamamen bitirmeleri veya az sermaye kalması durumu birbirini takip eden krizlere dönüşebilmektedir. Devletin bankaları alması,yönetimi değiştirmesi veya kapanmasına zorlanması gibi durumlar, bankalarınbulunduğudurumu bankacılık krizi olarak tanımlamıştır.¹³

Finansal istikrarsızlık yaşanan bir ülkede, bankacılık sisteminin önemi yüksektir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal krizlerin ortaya çıkışı ve yayılma şekli benzerlik göstermekle birlikte, banka bilançolarındaki bozukluk finansal krizin başlangıcı olarak görülmüştür. Dünyada yaşanan finansal istikrarsızlığın temeli olarak, faiz oranlarındaki artış, banka bilançolarının bozulması,

¹¹Rudiger DORNBUSCH, Ilan GOLDFAJN, Rodrigo O. VALDES, CurrencyCrisesandCollapses, BrookingPapersandEconomic Activity, Volume:2, 1995, p.220.

¹² Gülsün Gürkan YAY,1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Sayı:42, İstanbul, 2001, s.5.

¹³ Halil ALTINTAŞ, "Bankacılık Krizleri Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, No:22, Ocak-Haziran 2004, s.40.

menkul kıymet borsalarının çöküşü ve belirsizliklerdeki artış olarak da görülmüştür.¹⁴ Bankacılık krizleri, bankaların özel sektör ve tüketicilerle de bağlantılı olduğu için, kendi içlerinde oluşacak bir kriz ile sistematik olarak bütüne geçerek ülke krizine de dönüşebilmektedir.

1.1.3. Sistematik Finansal Krizler

Sistematik finansal krizler, piyasa düzleminde ilerlemesini engel olur ve ekonominin bütünü ele alındığında ağır yaralar açan krizler olarak bilinmektedir. Olağan dışı bir durum olarak finansal piyasaların ciddi biçimde bozulmasını ifade de edilebilmektedir. Sistematik finansal krizler, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısı ve değişken oluşundan kaynaklanabilmektedir. Genel itibariyle finansal kriz, çeşitli yatırımlara açık finans piyasasında, ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin etkilerinin artması sebebi ile, elinde bulunan finans enstrümanlarını tam entegre edememesi sonucu ortaya çıkan finansal bozulma olarak tanımlanabilmektedir.¹⁵

Asimetrik bilgi, finansal piyasalarda ters seçim ve ahlaki tehlike biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ters seçim finansal işlemde önce, ahlaki tehlike ise finansal bir işlemin yapılmasından sonra ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Ahlaki Tehlike, kredi verenin çıkarını zedeleme riskine neden olabilecek asimetrik bilgi verilmesidir.¹⁷ Finansal piyasalarda yer alan aktörlerin, piyasanın etkinliği bakımından piyasa koşullarında istenen bilgilere eşit ve aynı zamanda

¹⁴Frederic MISHKIN, The Causes and Propagation of Financial Instability: Lessons for Policy Maker, Economic Policy Symposium, 1997, p.62.

¹⁵ Yaprak Sevil COŞKUN, Zeynep BALATAN, Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik Analizi, Ege Üniversitesi İİBF, 12. Ekonomi Kongresi Uluslararası Öğrencilerin Yıllık toplantısı, 2009, s.3.

¹⁶ Ali ŞEN, Asimetrik Bilgi-Finansal Kriz İlişkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:14, 2015,s.3.

¹⁷ Güler ARAS, Alövsat MÜSLÜMOV, Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri, 2. Ulusal Bilgi ve Ekonomi Kongresi, 2003, s.3.

ulaşabilme özelliğine sahip olması gerekmektedir.¹⁸ Finansal bir krize neden olabilecek asimetrik bilgi durumunda, finansal piyasalarda yer alan bilgilerin bozulduğu gerçeği ve finansal piyasaların yanlış bilgi ile doğru seçim yapamadığı bir durum ile karşılaşılmaktadır.¹⁹

Akerlof, tersi seçim problemini 1970 yılında yayınlanan makalesinde “limon” problemi olarak ele almıştır. Makalede, alıcılar tarafından alınacak ürünün kalitesini anlamada tereddütle yaklaşılacak birçok pazar vardır. Piyasada yer alan ürünün iyi ya da kötü olduğunu alıcı tam bilgiye sahip değildir. Bundan dolayı piyasada yer alan limon diye tabir edilen kötü araçların daha fazla yer alması sonucu, söz konusu sektördeki piyasanın çökmesi durumu ile yoğun kredi talebi olan kişinin,olası sicili kötü durumda olan borçlu gibi algılanması, asimetrik bilgi sorunudur.²⁰

Küresel piyasalarda farklı nedenlerle oluşan on büyük finans balonu²¹;

- Hollanda Lale Soğanı Balonu 1636
- South Sea Balonu 1720
- Missisipi Balonu 1720
- Hisse senet fiyatlarında Buhran öncesi ortaya çıkan balon 1927-29
- Meksika da bankalarda ortaya çıkan borçlanma 1970
- Asya ülkesi Japonya'da ki hisse senedi ve gayrimenkul balonu 1985-89
- Finlandiya, Norveç ve İsveç'teki 1985-89 emlak ve hisse senedi balonu
- Tayland, Malezya, Endonezya ve birkaç Asya ülkesinde 1992-97 gayrimenkul ve hisse senedi balonu; 1990-99 arasında Meksika'ya yapılan yabancı yatırımlardaki tırmanma
- ABD'deki tezgah üstü (borsa dışı) hisse senetleri balonu 1995-2000
- İrlanda,İngiltere, İspanya, ABD,ve İzlanda'da 2002-2007 arasındaki emlak balonu ve Yunanistan'ın devlet borçları

¹⁸ Mustafa ÖZER, Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1096, Eskişehir, 1999, s.134.

¹⁹ Frederiv MISHKIN, LessonsfromtheTequilaCrises, Journal of Bankingand Finance, Volume:23, 1999, s. 1530.

²⁰ ARAS, MÜSLÜMOV, a.g.e., s.3.

²¹ KINDLEBERGER, ALIBER, a.g.e., s.17.

Finansal piyasaların geneline baktığımızda dünya genelinde oluşan asimetrik bilgi ile birikmeler sonucu genel bir krize dönüşebilmektedir.

1.1.4. Dışa Bağlı Döviz Kuru Krizleri

Dış kaynaklı krizler, ekonomide umulmadık bir anda ortaya çıkan likidite azlığı ile yatırımların azalmasına neden olan ve tüketim yapılamaması sonucu ekonominin durgun hale gelmesi olarak tanımlanabilmektedir. Bununla birlikte küreselleşmenin etkisiyle sermayenin uluslararası dolaşıma konu olan kısıtlamalar kaldırılmış, ülkenin iç finansal sistemi, dışarıdan gelen etkilere açık hale getirilmiş olmaktadır. Globalleşme ile birlikte özel sermayenin ülkeler arasındaki dolaşımı, çoğunlukla bankacılık kesiminin aracılığı ile artmış bulunmaktadır. Bu durum, bankacılık kesimini de uluslararası krizlerden daha fazla etkilenir hale getirmektedir.²²

Ülkelerin yıllar itibariyle karşılaştığı kamu borçluluk krizleri, mali dengeyi sarsmakta olup ülkenin dışa bağımlı olarak yatırımların geri çekilmesi veya finansal sıkıntılara girmesi gibi sonuçları ortaya çıkarabilmektedir. Finans piyasasında meydana gelebilecek değişkenlik, risk algısı oluşturarak ekonomiyi olumsuz etkileyebilmektedir. Yatırımcı, yatırım kararını ertelemesi ile politika yapıcıların yanlış zamanda ya da hatalı müdahalesi krizin reel sektöre yayılmasına neden olabilmektedir.²³ Kapitalist ekonomide yaşanan birçok kriz, birbirilerini takip etmiş gibi görünüyorsa bile, hepsi birbirinden farklı nedenlerle ortaya çıkmaktadır. ERM krizini, Meksika krizi izlemiştir. Asya krizi olduktan sonra, Dünya geneline yayılan finansal sorunlar, Türkiye'de 2000-2001 krizlerine sebep olmuştur.

Asya tipi krizler, yayılmacı kriz modeli özelliklerini barındırmaktadır. Krizler yayılma özelliği olarak ortaya çıkması, Latin ülkelerinde görülen krizlerde örnek

²² Ali ALP, Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Ankara, Aralık 2002, s. 155.

²³ Sean BECKETTI ve Gordon H. SELTON, Has Financial Market Volatility Increased?, Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas, 1989, p.21.

olarak verilebilmektedir. Ancak Asya da ortaya çıkan krizlerde yayılmacı kriz tipi daha belirgin olmuştur. Bir ülkede yayılmacı bir şekildeoluşan kriz, diğer bölgede yer alan ülkelerle de ilişkilendirilmektedir. Benzerlik taşımayan ülkeler de, ortaya çıkan bir kriz ile ülkeden diğer ülkeye değişik bağlantılarla sıçrayabilmektedir.²⁴

²⁴ Oğuz YILDIRIM, Kriz Deneyimlerinin Kavramsal Olarak Farklılaştırılması: Latin Tipi Kriz ve Asya Tipi Kriz Modelleri, Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri Arıkan Yayınları, Denizli, 2006, s.120.

1.2. Finansal Krizler ve Döviz Krizi Teorileri

Para krizleri bakımından farklı nedenlerle ülkelerde baş göstermekle birlikte, ekonomik göstergelerdeki bozulmalar uzun dönemde, tüm ekonomileri içine alacak bir kriz riskini ortaya koyabilmektedir. Döviz kurlarında, volatilitenin çok olması, yatırımları da etkileyen faizlerde oluşan aniyükselmeler ve döviz rezervlerindeki azalmalar, bize yaşanan krizlerin boyutları hakkında temel göstergeleri vermektedir.²⁵

Türkiye’de 1994 yılı krizinin, kamu finans dengesizliklerinden kaynaklandığı bilinmektedir. 1988-1993 yılları arasında, kamu sektörü borçlanma gereği (KSBG) sürekli artmıştır. 1990'da KSBG'ninGSMH'ya oranı %8 iken, 1993'de bu oran % 12'ye çıkmıştır. 1990 yılında Türkiye, iç borç stokunun GSMH'ya oranı da %6.2' den 1993 yılına kadar % 13.3'e ulaşmıştır. Aynı durum dış borç stoku olarak bakıldığında; dış borç stokunun GSMH'ya oranı 1985'de %14.7 iken, oran 1993 yılında %18.7 olmuştur.²⁶ Kamu bütçe dengesinin bozukluğu, enflasyon, işsizlik, üretimdeki yavaşlama, gibi temel sıkıntılar krizi derinleştirdiği bilinmektedir.

Parasal krizlerin belirleyicileri, birinci olarak, zayıf makroekonomik göstergeler denilebilmektedir. İkincisi, finansal altyapının eksikliği, krizlerin belirleyicileri olarak belirtilebilmektedir. Üçüncü olarak, ahlaki risk ve asimetrik bilgi durumlarında belirleyici etken olabilmektedir. Dördüncü sırada, piyasadasöz sahibi olanların ve uluslararası kuruluşların hatalı hareketleriolduğu görülmektedir. En son olarak beşinci sıradaki ise siyasal suikast, olağandışı gelişmeler ve terör saldırıları gibi olayların ortaya çıkması durumlarıdır.²⁷ Kriz sistemi denildiğinde, bir bütün halinde düşünülür ise bir yerde olan kriz belirtileri ve karışıklıklar doğal olarak süreç içinde bağlantılı başka bir yeri de etkilemektedir.

²⁵ Ayşe Çelikel DANIŞOĞLU, Para Krizleri: Türkiye'de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul, Sayı:2, Şubat 2007, s. 4.

²⁶ Gökhan KARABULUT, Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri, Der Yayınları, 1. baskı, No: 328, İstanbul,2002, s.125.

²⁷ KİBRİTÇİOĞLU, age, s.2.

Para krizleri değerlendirmede, uygulamadaki yanlış döviz kuru rejim seçimi ya da ülkede sabit kur sistemi uygulanması, krizleri artırıcı bir neden olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, sabit döviz kuru politikası seçimi ile ülkenin yerel parasının reel açıdan yüksek oranda değer kazanması kriz beklentilerinde önemli bir gösterge olarak ortaya çıkmaktadır. Ülke parasının, %10 gibi bir değer kazanması söz konusu ekonomistler için ekonominin fazla ısındığının bir göstergesi olarak algılanmaktadır. Kurun baskılanmasının yol açtığı olumsuz sonuçlar karşısında ülkeler dalgalı kura geçiş yapmaktadır.

Türkiye dalgalı kura, 14 Nisan 2001 tarihinde, kamuoyu ile paylaşılan, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrasında tercih edilmiştir. Güven eksikliği içinde olan ekonomi de yeni dönemde, enflasyon hedeflerine yeni kur sistemi ile ulaşılma amaçlanmıştır. Merkez Bankası, 2002 yılı sonrası ilan edilen yıllık para ve kur politikaları duyurularında belirttiği gibi, 2002-2015 yılları arasında alan dönem içinde, dalgalı döviz kuru uygulamada yer almaktadır. Böylece, Merkez Bankası, olumsuz durumlarda dahi en alt düzeyde müdahalede bulunarak, çok aşırı dalgalanmalar durumunda müdahalesi söz konusu olmaktadır. Küresel ekonomik krizi olarak 2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal krizde; Türkiye'nin uyguladığı "yüksek faiz, düşük kur" politikası nedeniyle, temelinde reel sektör ve tüketicileri etkilemiştir. Yüksek faiz ve düşük kur politikası, o dönemde yabancı yatırımcılar için Türkiye, çok ilgi gören bir yatırım piyasası durumuna gelmiştir. Ancak bu tip durumda geçmişte de örnekleri yaşanmış olması ve dış kaynağın yatırımlarını kestikleri anda ülkeyi Global gelişmelerden etkilenir hale getirmektedir. Bununla birlikte krizlere de neden olabilmektedir.²⁸

²⁸ C.Erdem HEPAKTAN, Serkan ÇINAR, Özlem DÜNDAR, Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret ile İlişkisi, Celal Bayar Üniversitesi Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt.3, Sayı.5, Kasım 2011, s. 67.

1.2.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil döviz kuru kriz modeli, Latin Amerika ülkelerinde 1970 ve 80'li yıllarda meydana gelen krizlerin temellerine dayanmış olup, bu sorunu tanımlamak ve bu doğrultuda tedbirler alınmasını sağlamak için geliştirilmiş bir kriz modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Esas sorunun, mali sektörden kaynaklandığını ileri sürmektedir²⁹.

Kanonik modeller olarak bilinen birinci nesil kriz modellerinin temeli, Krugman tarafından ortaya atılmıştır. Flood (1979) ve Marion (1998) tarafından geliştirilen birinci nesil modeller, krizi tetikleyen temel makroekonomik işaretlerin önemini göstermekte olup; para krizlerinin ve makroekonomik politikaların yapısal uyumsuzluğunun, sürdürülemez yapısı ile ilişkilendirilmektedir. Birinci Nesil Modeller, bütçe açıklarında meydana gelen artma ile finansal krizlerin oluştuğunu savunmaktadır. Modele göre,devletin bütçe açığını para basma ile para arzının artması ile ekonomi içinde sabit döviz kuru sisteminin bozulmaya neden olacağını ifade etmektedir. Bozulan sabit kur sistemi ile ülke dışından gelen yatırımcıların sermayelerini de ülke dışına çıkarmak isteyeceklerdir.Bundan dolayı ülke içinde de tüketicilerin döviz alımı yapmasınayönlenecektir. Döviz taleplerinde olan artış sonucu merkez bankası piyasaya döviz sürmesine ve bir müddet sonra bu durum döviz rezervlerinin düşmesine neden olacaktır. Bu spekülatif hareketlenmeler krizin temelini oluşturmaktadır³⁰.

Paul Krugman, döviz krizi içinde olan bir ülkedeki durumu anlatmaktadır. Uygulamada sabit döviz kuru politikası olan bir ülkede, döviz kurunun kontrolü sağlanması için piyasaya sürülen dövizler bir süreklilik halini almaktadır. Bu süreç uzadıkça ülkenin döviz rezervleri kaçınılmaz olarak azaldığı görülecektir. Rezervlerdeki meydana gelen azalış, düzgün olmayan ekonomik bir ortam yaratarak geriye kalan rezervlerin de hızla azalmasına neden olacaktır. Yapılan işlemler

²⁹ DANIŞOĞLU, age, s.4.

³⁰ Savaş DURMUŞ, Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kars, Sayı 5, Mayıs 2010, S. 32.

sonucunda politika yapıcılar, bu müdahalelerin etkili olmadığını anladıklarında sabit döviz kurundan vazgeçmek zorunda kalarak kuru dalgalanmaya bırakacaklardır. Döviz kurunda hızlı bir yükselme meydana gelerek ekonomi dengeye gelecektir.³¹ Burada, spekülâtörler ne zaman ve nasıl hareket edeceklerini çok iyi bilmektedirler. Bu öngörü ile krizleri fırsata çevirecek spekülâtif hareketlerde ortaya çıkabilmektedir.

1.2.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil modeller, Meksika 1994 krizi gibi krizleri açıklamakta başarılı olurken, 1992 ERM(Exchange Rate Mechanism) krizi ve buna benzer tarzda olan krizleri açıklayamamaktadır. ERM krizi tarzındaki krizleri açıklama noktasında, ikinci nesil kriz modeli ortaya çıkmıştır. İkinci nesil modeli, kuru sabit tutma ile önemi büyük ekonomilerin çelişmesi ile politika yapıcıların, yeterikadar döviz rezervinin bulunduğu durumlarda, spekülâtif ataklara karşı durulmaması ve kurun piyasada serbest bırakılmasını tercih edebileceklerini vurgulamaktadır.³²

İkinci nesil kriz modeller .

- Hükümetler ilk adım olarak, sabit döviz kurunu uygulamada bir sebebi olmalıdır.
- İkinci bir neden olarak, sabit kur sistemini korumak amacı olmalıdır.
- Üçüncü sırada krize neden olabileceklerin oluşabilmesi için, sabit kurun maliyetinde bir artış olmalı ki, insanlar sabit kurun artık sürdürülemeyeceğidüşüncesini taşımalarıdır.³³

Birinci nesil krizler ile ikinci nesil krizleri Tablo 1’de karşılaştırması yapılmıştır.

³¹ Paul KRUGMAN, "A Model Of Balance Of Payment Crises," journal of Money Credit and Banking, Vol:11, No:3, August 1979, s. 322. Aktaran Aydan KANSU.

³²M.Hüseyin BİLGİN, Gökhan KARABULUT, Hakan ONGAN, Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansal Yapıları Üzerindeki Etkileri, İTO Yayınları, Yayın no:41, İstanbul, Ekim 2002, s.14.

³³ DURMUŞ, a.g.e., s.36.

Tablo 1: Birinci ve İkinci Nesil Finansal Kriz Modellerinin Karşılaştırılması.

Birinci Nesil Kriz Modelleri	İkinci Nesil Kriz Modelleri
<ul style="list-style-type: none">• Krizlerden kaçış yoktur.• Krizlerin tahmini önceden yapılabilir.• Beklenti ve varsayımlar kriz durumunu hızlandırabilir.• Uygulamapolitika davranışları, dış ekonomik verilerinin bozulmasına yol açar.• Makro ekonomik değişkenlerde ortaya çıkan bozukluklar, krizlere neden olmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Krizlerin bulaşıcı özelliği bulunur.• Ne zaman kriz olacağı bilinemez.• olasılıklargerçeğe dönme eğilimindedir ve kriz olarak ortaya çıkabilir.• Hükümetler,uluslararası ekonoikkurallar karşısında kararverirler. (Kur rejimine devamı ya da tamam gibi)• Dış ekonomik göstergelerde bozukluk, olası meydana gelecek kriz hızlandırır.

Kaynak:Bustelo, P. Garcia, I. Olive, (1999) Global andDomesticFactors of Financial Crises in EmergingEconomies: LessonsfromThe East AsianEpisodes (1997-1999), SpainWorkingPaper. S.16.

İkinci nesil modellerde çoklu denge durumu ile karşılaşılmaktadır. Temelinde bu modelin öncüsü, Maurice Obstfeld'in 1994 yılındaki çalışmasıdır.³⁴ Birinci nesil modellerinde, döviz kurunun sabitlendiği bir ekonomik yapıda, olası para arzı artışında merkez bankasının para arzını karşılayabilecek yeterli miktarda döviz rezervine sahip olması gerekmektedir.

Para arzının, para talebi üzerine çıkması ile spekülörler, döviz talebinde bulunmaya başlamaktadır. Kur'un esnek olması durumunda talep edilen dövizle, ekonomideki döviz kuru yukarı yönlü hareket etmiş olup; birinci nesil döviz kuru

³⁴M.Obstfeld, "TheLogic of CurrencyCrises", CahiersEconomiquest Monetaires, 1994, Vol.43, Bank of France, s.189-213. Aktaran Mehmet Hüseyin BİLGİN, Gökhan KARABULUT, Hakan ONGAN.

krizlerinde ki gibi, piyasada sabit kur var ise; o zaman talebi karşılamak için döviz satan Merkez Bankası, sınırlayıcı özelliğe sahip olmaktadır. İkinci nesil modellerde ise, işsizliğin olduğu bir ortam ve küçülme durumunda, ülkeler üzerinde büyük baskı yarattığı ve döviz rezervleri yeterli bir seviyede döviz kurunun korunduğu durumda, ani kararlarla serbest kur rejimine geçildiği görülmektedir. Sonuçta modelin savunduğu çok sağlam bir rezerv yapısına sahip olan merkez bankası olsa bile, döviz kurunda meydana gelen sabitleme, ekonominin geneli üzerinde olumsuz etkisi olduğuna dikkat çekilmektedir.³⁵

1.2.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Küreselleşen Dünya ticaretine bakıldığında, meydana gelen krizler de kendini değiştirip başka bir yerde farklı bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Böylece meydana gelmiş olan krize karşı oluşturulan modellerde değişime uğramaktadır. Birinci nesil model ve ikinci nesil modeller, birbirlerinden dönemleri itibari ile sorunları farklı olmasından dolayı, istenen çözüm de farklılık göstermiştir. Bu tür modeller, bazı krizleri açıklamakta yardımcı olmuş olsalar bile, Asya krizini tam olarak açıklayamamışlardır. Dolayısı ile Krugman'a göre (1999, 2001), üçüncü tip, belki bundan daha fazla modellere ihtiyaç olup açıklanabildiğini vurgulamaktadır. Para ve bankacılık krizleri (ikiz krizlerin), ortak nedenler tarafından oluştuğunu vurgulayan ve olası problemlerin kaynağının ise banka ve finansalyapı olduğunu belirten çok sayıda ekonomik model üretilmiştir.³⁶

Para ve bankacılık krizlerinde aşırı borçlanma kavramına bakıldığında, üçüncü nesil modellemelerle de karşılaşılmaktadır. Bir başka ifade ile bankalar, ülke içi ekonomide artan kredi talebini karşılamak amacı ile, söz konusu teminatlara güven duyulmasından dolayı dış borçlanma yapmakta ve iç piyasada artan borçluluğu

³⁵ Selahattin TOGAY, Sayım IŞIK, Para Kriz Modellerinin Eleştirisi ve Uluslararası Para Sisteminin Düzenlenmesine Yönelik Keynesyen Öneriler, İktisat, İşletme ve Finans, Sayı:191, Şubat 2002, s.39.

³⁶ Gülsün Gürkan YAY, age, s.7.

desteklemektedirler.³⁷ Artan borçlanma ahlaki riskin artmasına sebep olmakla birlikte; kredi talebindeki artma ile faiz oranlarının da artmasına neden olmaktadır. Bu modellemede, değişik versiyonları türetilmiş olup, temelinde bankacılık ve finans sektörünün aşırı borçlanması ve ahlaki risk durumunun yaşanması sonucu, mikroekonomik bozukluklar sonucu ile karşılaşılabilenekte olup, derin krizler yaşanabilmektedir. Para krizlerinde nedeni nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, birinci nesil krizleri ve ikinci nesil krizlerinde ki gibi, finansal piyasalardaki eksiklikleri temel etken olarak görememiştir. Üçüncü nesil model, devletin kötü politikaları sonucu ortaya çıkmış olan bir problem ya da asimetrik bilgi ile oluşan kötü bilançolarla uyarı sistemi olabilecek bir ortamda, kör piyasa olarak adlandırılmaktadır³⁸.

Hızlı gerçekleşen serbestleşmeden sonra, denetimin eksik ve düzenlemelerin zayıf kaldığı bankacılık sisteminin olması, yoğun sermaye girişleri olmaktadır. Risk yönetimi yeterince gelişmeden ve sermaye yeterliliği düşük bankalar, aşırı kredi sağlamave bundan dolayı tüketim harcamalarında artışın yaşandığı görülmektedir. Aşırı borçlu olma, borsa ve gayrimenkul fiyatlarında balon oluşmasına neden olmaktadır. Ülke ekonomisi, durgunluk içine girmesi ile değerlendirilmesi az ve takibi yapılmadan verilmiş olan krediler, bankaları daha kırılgan ve krize neden olacak finansal hale getirmektedir. Bu ekonomik yapıya maruz kalmış olan ülke de, kendi para birimini savunması zorlaşmakta ve paranın değerinde bir çöküşü tetiklemektedir.³⁹

Böyle bir kriz modeli ortamında, fonlanan kredi sahipleri yeterli olamamakta ve iç piyasada bozulmalara yol açan, mikroekonomik etkiler oluşturmaktadır. Oluşan aşırı borçlanma sonucu hükümet ve büyük sermayeli şirketler, bankaların borçlanması sonucunda ortaya çıkan borçluluğun birbiriyle bağlantılı ve borçların yığın haline geldiği görülmektedir. Sermayenin serbest olduğu bir ülke ekonomisi

³⁷M.Hüseyin BİLGİN, Gökhan KARABULUT, Hakan ONGAN, age, s.21.

³⁸ Martin SCHNEIDER, Aaron TORNELL, BalanceSheetEffects, BailoutGuaranteesand Financial Crises, NBER WorkingPapers, no:8060, December 2000, s.2.

³⁹ Turan YAY, Gülsün Gürkan YAY, Ensar YILMAZ, Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 47, Mega Ajans Matbaacılık, Aralık 2001, s.25.

içinde aktif rol alan hükümet, bankalar ya da şirketlerin yurtdışı kaynaklı almış olduğu borçlara, doğrudan ya da dolaylı olarak teminat verebilmektedir.⁴⁰ Hükümetin gizlice üstlendiği görev, bankaların karşı karşıya kaldığı ahlaki riske bağlı olarak yarattığı aşırı borçlanma, aslında devletin ileride karşısına çıkacağı ve katlanmak zorunda kalacağı bir borç olduğu görülmektedir.

Asya krizi, bankacılık sektörünün aşırı fonlaması ile bankaların panik dalgası yaratarak yine finansal kırılganlık içinde olduğu bir dönemde, kriz yaşanması olarak tasvir edilebilmektedir. Bankacılık ve finans sektörü içinde, özel ya da kamu kesimi olduğu önem göstermezken, bilanço sorunlarının, krizlerin ortaya çıkışında başlıca etkili olduğu görülmüştür. Asya krizi temelinde, ABD dolarının aşırı değerlenmesi ile dış borca dayalı finansman politikası izleyen firmalar ve bankalar döviz yöneldikleri için ülkelerin döviz rezervleri kısa sürede erimiştir. Kurların dalgalanmaya bırakılması ile yerli paraların, hızla değer kaybetmesine neden olmuştur. Döviz kuruna karşı duyulan kuşku vebilanço yetersizliği gibi enstrümanlar, önemli derece de kriz oluşumunu desteklemektedir.⁴¹

Bankalarla birlikte finansal kuruluşların sağlam bir bilançoya sahip olması, önemli bir faktördür. Bankaların, bilanço sorunları veya borç alıp verme durumunda ortaya çıkan, para ve vade uyumsuzluklarından dolayı sıkıntı içerisine düşebilmektedir. Bankalar döviz alarak borçlanıp, ülke parası cinsinden borç verdiği durumda kısa vadeli borç alıp uzun vadeli borçlanmaya girebilmektedir. Böyle bir durumda, hem nakit hem de vade kaynaklı uyumsuzluğu ile karşılaştıkları kabul edilmektedir. Bir uyumsuzluk durumunda döviz kurundaki değer kaybı, iflaslara yol açabilecek olan istikrarsızlığı harekete geçirmekte, sermaye akımlarının aceleciliği artmakta ve kriz yaratılmaktadır.⁴² Bu uyumsuzluk içinde doğal olarak bankalar vasıtasıyla ekonominin geneline, kronik bir ödeme sıkıntısı bulaşmış olmaktadır.

⁴⁰ DANIŞOĞLU, a.g.e, s.5.

⁴¹ Emin UZUN, Global Kriz, Türkiye Ekonomisi ve İMKB'ye Etkisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:7, 2003, s.161.

⁴² YAY, age, s.26.

1.3. Dünyada ve Türkiye de Krizler

1.3.1 Dünya Krizleri

Dünya’da belli dönemlerdeki farklı ekonomik ya da ekolojik nedenlerden dolayı, Dünya’nın genelini etkileyebilecek olaylara ve daha fazlası savaşlara bile sebep olacak şekilde krizler yaşanmıştır. Özellikle küresel çapta hissedilen krizler, bütün ülkeleri er ya da geç, bir şekilde etkilemiştir. Uluslararası ticaretin gelişmesi ve Dünya’nın tek pazar haline gelebildiği andan itibaren yaşanan sıkıntılarda küresel olarak hissedilmektedir. 1929 yılındaki Dünya bunalımı, diğer bir deyişle Büyük Buhran; genel itibari ile en önemli Dünya krizlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu krizle birlikte, dünya genelinde olan bütün krizlerin finans sektörü kaynaklı olduğu görülmektedir. Finansal serbestleşme sonrası kısa vadeli sermaye, faiz ve kur arbitrajına bağlı olarak bir ülkeden diğer bir ülkeye kolaylıkla geçiş yapabilmektedir.⁴³ Böyle olduğu zamanlarda ülkeler, serbestleşen ticaretle birlikte krizi, dünya genelinde daha net bir şekilde hissetmektedirler.

Dünya krizleri adından da anlaşıldığı şekilde, bir yerde patlak veren ama bağlantılarıyla Dünya’nın geneline yayılan ve ülkelerin dar boğazdan geçtiği sıkıntılı dönemler olarak adlandırılabilir. Geçmiş dönemde insanlar, emek yoğun çalışmakta ve bir yandan da savaşlarla yaşamaktaydılar. Dünya’da 1870’lerden, Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar altın, en önemli deyiş tokuş aracı olarak kabul edilmekte olup diğer ülke paralarına göre bir standarda bağlanmış durumdaydı. İlk defa Altın Standardının kullanılması ile ülke paraları, herkes tarafından kabul gören ortak bir değere sabitlenmiş ve ülkelerarası ticaretle, Birinci Dünya Savaşı’na kadar büyük bir artış göstermiştir.⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı sonrası, Altın Standardı içinde olan uluslararası ticaret ile gelecek olan Büyük Buhran krizi, ülkelerin altın standardından kopmasına neden olmuştur. Altın standardı yıkılması sonrasında,

⁴³ Rıdvan KARACAN, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Ekonomik Krizler, Sermaye Hareketleri ve ABD Doları Arasındaki İlişki, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:33, 2014, s.771.

⁴⁴ Özgür YAMAN, Finansal Krizler ve Erken Uyarı Sistemleri, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.7.

sıkıntılı bir döneme giren uluslararası ticarete, İkinci Dünya Savaşı bitimiyle, Altın standardı yerine uluslararası finans piyasaları oluşmaya başlamıştır.⁴⁵

Gelişen teknoloji, kriz kavramını değiştirmiş ve 1990'lı yıllardan sonra krizin Dünya'da küresel olarak finansal yapının oluşması ve şeffaf ticaret bilgi teknolojisi ile birleşince, yaşanan buluş ve yeniliklerin, finansal teknik araçlarında sağladığı gelişim ile yaşanan krizlere farklı boyutlar katmıştır. Dünya'da bugüne kadar yaşanan krizlere bakıldığı zaman, pek çok ortak özelliği olduğu görülmektedir. Ancak her bir kriz, birbirinden farklı özellikler barındırdığı bilinmektedir.

Avrupa Birliği içinde yer alan ülkelerde 1990'da ortaya çıkan ERM krizi (1992-1993), dünyanın önde gelen gelişmiş ülkelerde meydana gelen krizlere örnek olarak gösterilebilmektedir. ERM krizi, Para politikalarında ki sıklıktan kaynaklanan ve ortaya çıkan bir kriz iken, Meksika krizi (1994-1995) tüketimin yüksek boyutlarda olmasından kaynaklanmaktadır. Asya krizi de (1997-1998) tasarruf üzerine kurulu bir toplumun, yüksek oranda yaptığı yatırımlar sonucu oluşan bir kriz özelliği taşımaktadır.⁴⁶ Bu farklılıklarla birlikte, temelinde bir ülkede ortaya çıkan sorunlar diğer ülkeleri de etkilediği için benzer özelliklere de sahiptir denilebilmektedir. Türkiye, 1929 Büyük Buhran ile ekonomik krizle tanıştığı yıl olmuştur. Tüm dünyayı etkileyen finansal kriz, o dönemde savaş sonrası kalan borçlarla birlikte krizin olması sebebi ile Türk parasının değeri düşmüştür.⁴⁷ Krizler, kendi niteliği bakımından bölgesel olarak daha etkili görünürken, genişleyerek ticarete bağı olduğu diğer bir ülkeye de kriz bulaşabilmektedir.

1990'lı yıllarda ki her üç krizde görülen, temelinde dışsal ekonomik değişkenlerdeki problemlerden değil, döviz kurunun sabit ya da tam sabit olmayan ve belli bir para birimine bağı döviz kuru sistemlerinden olduğu görülmektedir. Reel döviz kurundaki aşırı değerlenme sonucu, uluslararası para akışının yeterli olmaması ve sermaye akışının dalgalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla

⁴⁵ Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Güzem Yayınları, 1996, s.494.

⁴⁶ YAY, age, S.26.

⁴⁷ Zübeyir TURAN, Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, 2011, s.59.

birlikte değişken faktörlerin yapıları ve ortaya çıkış biçimleri farklılık göstermektedir. Meksika ve Asya'da bu faktörlere ilave olarak bankacılık kesiminde ortaya çıkan sorunlar önemli bir yer tutmuştur. Dünyanın en yakın zamanda yaşamış olduğu küresel anlamda ki 2008 küresel krizi, 2007-2008 döneminde ortaya çıkmış ve finansal dalgalanmanın kaynağı olarak, ABD'de konut kredi piyasasında patlak vermiştir. Bu kriz genel anlamda, Mortgage Krizi olarak kabul edilmektedir. Konut balonunun patlaması, başta ABD, İngiltere ve Avrupa'da olmak üzere, konut yatırımlarından beklenen hizmet akışı daha yüksek olduğu görülmektedir. Krizin, Dünya çapında yayılması, sürpriz bir şekilde gelişmiş ülkelerde konut satışlarında denetimsiz olarak yapılmış olması sonucu, tüketicilerin ödeyememe sorunu yaşanmıştır. Her ülkede tüketicilerin, gelecekte beklenen gelir ve beklenen tüketim malları fiyatlarına göre tüketilen mallar genelde, sermaye mallarına yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Sermaye yatırımı olarak son küresel krizde konut ve diğer dayanıklı tüketim malları harcamalarından çıktığı görülmektedir⁴⁸.

1.3.1.1 Büyük Buhran 1929 Krizi

Altın Standardına sahip birçok ülke, Birinci Dünya Savaşı esnasında, kağıt para karşılığı olarak altın piyasa sürülmüş ve dolayısı ile döviz kuru da altın kuru üzerinden fiyat biçiliyordu. Dünya savaşı sonrası para ihtiyacı çok artan Avrupa ülkeleri, Altın Standardını terk edip yerine karşılıksız para basımına gitmiştir. Bundan dolayı enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. O yıllarda, ABD Dünya altın servetinin, yüzde 40'ına sahip olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı Avrupa ülkeleri, para birimlerinin hiçbir anlamı olmamasından dolayı yatırımlarını yer değiştirerek, altına karşı hala para değeri olan ABD'ye yollamışlardır. ABD'yi finans merkezi haline getirmiş olup, büyük bir ekonomik sıçrama yapmasına neden olmuşlardır. Zamanla bu değerler şişmeye, sahte ekonomik büyümelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece, hükümetler altın girişini özendirerek deflasyonist politikalar

⁴⁸Warwick J. MCKIBBIN, Andrew STOECKEL, The Global Financial Crisis: Causes and Consequences, Working Papers in International Economics, 2009, No. 2.09, s. 7.

izlemişlerdir.⁴⁹ Bu politikalar sonucu, 1929 yılı itibari ile ekonomik göstergeler, aşağıya doğru inmeye başlamakta olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerin bir zamanlar ekonomik sıçramasını sağladıkları ABD'de, büyük buhran krizi başlamış olmaktadır.

1929 finansal krizinde, birçok araştırma ele alınmıştır. Politik, toplumsal ve ekonomik açıdan, 1920'li yıllarda eşitsizliğin yayılması ile birlikte uluslararası ticaret hızının yavaşlaması, büyük buhranın oluşmasına bakılarak anlaşılabilir. Birçok araştırmaya göre düşük faiz oranları, finansal yenilikler, borçluluk durumu, aşırı spekülasyon ve devletin müdahale etmemesi, “Bırakınız Yapsınlar” modeli gibi görüşlerinin desteklenmesi büyük buhran krizinin önemli nedenleri arasında görülmektedir⁵⁰.

Tablo 2: Toplam Sanayi Üretim Endeksi

Ülke	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
İngiltere	94	100	94	86	89	95	105	114
Kanada	94	100	91	78	68	69	82	90
Fransa	94	100	99	85	74	83	79	77
Almanya	100	100	86	72	59	68	83	96
İtalya	99	100	93	84	77	83	85	99
Hollanda	94	100	109	101	90	90	93	95
İsveç	88	100	102	97	89	93	111	125
ABD	90	100	83	69	55	63	69	79

Kaynak:Jhon D. WISMAN, The Financial Crisis of 1929 Reexamined: The Role of SoaringInequality, AmericanUniversity, Review of PoliticalEconomy, Vol:26, No:23, Washington, December,2013, s.373.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Büyük Buhran, 1929 yazında başlamıştır. 1929' un sonunda çarpıcı bir şekilde kötüye doğru gitmiş ve bu durum 1933' e kadar devam etmiştir. Fiyatlar ve gerçek çıktılar, dik bir açıyla düştüğü görülmüştür.

⁴⁹ EĞİLMEZ, age, s.57.

⁵⁰Jhon D. WISMAN, The Financial Crisis of 1929 Reexamined: The Role of SoaringInequality, AmericanUniversity, Review of PoliticalEconomy, Vol:26, No:23, Washington, December,2013, s.373.

Zamanlama ve benzerlik bakımından küresel kriz, diğer devletlerde de etkisini göstermiş ve 1920'li yılların ikinci yarısında ülkeler, çoğunlukla düşük büyüme ve resesyona mücadele etmişlerdir. İngiltere ve bazı Avrupa ülkelerinin, 1925 yılında Altın Standardından çıkma kararı, yüksek değerli Paund para birimi ile devam etme kararı alması ile birlikte, buhran yıllarında tam olarak depresyonun içine dalmamıştır. Krizi, 1930'un başlarına gelene kadar hissetmeyen İngiltere, bu tarihten sonra kriz etkisi ile karşılaşmıştır. Fransa da aynı deneyimi yaşayarak 1930 başlarında krizi hissetmeye başlamıştır. Fransa'nın krizden çıkması ve iyileşmeye başladığı, 1932 ve 1933 yıllarında kısa süreli de olsa krizin bittiği görülmüştür. Fransa'da endüstriyel üretim ve mal fiyatlarının her ikisinin birden düşmesi, 1933-1936 yılları arasında meydana gelmiştir. Alman ekonomisine bakıldığında, 1928 yılı başlarında dik bir şekilde düşmeye başlamış ve 1929 buhranı ile birlikte ilk çeyrekte daralmanın etkisinden kurtulamamıştır. Alman endüstrisindeki sert düşme, Amerika Birleşik Devletlerindeki ile aynı olmuştur. Latin Amerika ülkelerinde ise krize giriş, 1928 sonu ve 1929 başlarında gerçekleşmiştir. Depresyonu bazı gelişmiş ülkeler derinden yaşarken, örneğin Arjantin ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeler daha az şiddetli etkilenmiştir. Japonya ise, krizin etkilerini 1930 sonlarında hissetmiş ve bu etki orta şiddetli olmuştur. Birbirleriyle tam bir ticari entegrasyon yapısı içinde olmayan, o zamanki koşullarda 1929 büyük buhran olarak bilinen küresel kriz, büyük ölçüde hissedilmesinin yanında, piyasa ekonomisi olmayan ülkelerin ekonomilerinde krizden etkilenmeden yatay olarak durumu atladıkları gözlemlenmiştir⁵¹.

Ülkeler, uluslararası ticarete tam entegre bir yapıda birbirine bağlı olamadığı gibi, herhangi bir ülke, diğer ülkeye istediği zaman ve kolaylıkta mal satamamaktaydılar. Kriz, doğal olarak birbiriyle ilişki içinde olan ülkeler arasında yayılmakta olduğu görülmekte ve birbiriyle daha sık ticari ilişki içerisinde olan gelişmiş ülkelerde daha çok hissedilmektedir.

⁵¹ Mehmet MERCAN, Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve 2008 Krizi: Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye Ekonomisi İçin Panel Veri Analizi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, Manisa, 2014, s.126.

1.3.1.2. 1973 Petrol Krizi

Orta Doğu petrol üretiminde dünyada önemli bir yer tutmaktadır. Bölgede meydana gelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar da petrol, önemli olmuştur. Bölgede olan her sıcak bir gelişme veya kriz petrol fiyatlarını tetiklemiştir. Arap-İsrail savaşları, Süveyş kanalı Krizi, İran-İrak arasında çıkmış olan savaş, Körfez savaşının meydana gelmesi gibi olaylar petrol fiyatlarını hızla yükseltmiştir.

1967 Arap-İsrail Savaşının yaşanması sonucunda Süveyş Kanalı kapatılmış ve petrol alternatif yollar bulunarak, aktif pazara ulaşmıştır. 1973 Arap kısıtlaması ortaya çıkmış, petrol krizlerinin en çarpıcı örneği olarak karşımıza çıkmıştır. Bu krizle Dünya’da petrol fiyatları kendi fiyatını üçe katlamıştır. Önemli olarak 1973 krizi ile ülkeler, petrol stoklarını artırmış ve ekonomiyi farklı savaşa doğru çekmişlerdir.⁵²

Hazırlıksız olan ülkeler, hızlı bir şekilde artan petrol fiyatları karşısında, petrol ihtiyaçlarında dışa bağlı bir ekonomiye sahip ise, artan fiyatlar karşısında ekonomik açıdan sıkıntılar yaşamıştır. Dünyada hala kullanılan enerjinin büyük bir çoğunluğu petrol sayesinde karşılanmaktadır. Diğer taraftan ekonomik kalkınma, sanayinin gelişmesi, hızlı nüfus artışı ve teknolojinin de gelişmesi gibi durumlar, ülkelerin enerjiye olan ihtiyaçlarını artırmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından baktığımızda da ülkeler arasında arz talep dengesizliği daha çok artmıştır.⁵³

Amerika Birleşik Devletleri 1973 krizi döneminde, üretim seviyesi Dünya üretiminin %20’ni karşılamaktadır. Ancak petrol ihtiyacının % 12’sini ithal eder bir pozisyonda bulunmaktadır. 1990’ların başında bu durum, biraz farklı bir hal almış olup, Amerika Birleşik Devletleri, % 10’unu üretim yapar hale gelmiştir. Petrol ithalatı oldukça artmış ve ihtiyacının yarısını ithal eden ülke konumuna gelmiştir. 1973 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin petrole olan yoğun talebi oluşmasına yeterli miktarlarda petrol stokları olmamasından dolayı petrol krizine hazırlıksız

⁵² Vedat GÜRBÜZ, Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı, Avrasya Dosyası Enerji Özel, Bahar 2003, Cilt:9, Sayı:1, s.136.

⁵³ Işıl DEMİRTAŞ, Enerji Teknolojileri Ar-Ge Politikaları: OECD Ülke Deneyimleri ve Türkiye Karşılaştırması, Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2013, s.120.

yakalanmıştır.⁵⁴1967 Arap-İsrail savaşından sonra, petrolün Batı ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı bir siyasi koz olarak kullanılması söz konusu edilmiştir. Arap ülkelerinin kurduğu OAPEC (Organization of ArabPetroleumExportingCountries), bir başka ifade ile Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı siyasi bir oluşum olarak dikkat çekmiştir. Yapılan anlaşmalar ve siyasi girişimler sonucu, Batı'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin petrol arayışları farklı kaynaklara yönelmesine yol açmış ve Orta Doğu dışında ülkelere gitmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi üretimi dışında, Venezuela, Nijerya ve Endonezya gibi başka petrol ihracatçısı ülkeleri olduğunu belirtmiştir. ABD'nin, İsrail'e olan desteğini kaldırması için OPEC bünyesindeki Arap ülkeleri üretimi düşürmüş ve ABD ile birlikte, Hollanda'ya yönelik ambargo uygulamışlardır. Bu kararlar birlikte kısılan petrol üretimi ile petrol fiyatlarını normalin üstünde yükseldiği görülmüştür.⁵⁵

Diğer taraftan kriz zamanında İran, Dünya pazarında oluşan Arap-İsrail savaşında alınan kararlarda, batıya petrol satılmaması kararına uymamış, kendi satışlarına devam etmiş ve yine o dönemde petrol gelirlerini dört kat artırmıştır. İran Şah'ı, 1973 yılında Tahran'da yapılan OPEC toplantısı ile petrol fiyatlarını yükseltme yoluna gitmiştir. İran, bu durumdan en iyi şekilde faydalanarak, ülkesinde petrol fiyatını, %140 değerinde artırmıştır.⁵⁶ Bu durum petrol pazarında büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Bu artışın etrafında huzursuzluk yaratması ve İran'ın gelişmesi, komşu ülke Irak ile ilişkilerini etkilemiş, ilerleyen dönemlerde savaşa kadar gitmiştir.

1.3.1.3. Asya Krizi

⁵⁴ GÜRBÜZ, age, s.134.

⁵⁵ Ali M. JAIDAH, An Appraisal of OPEC OilPolicies, Longman, London, 1983, s.121.

⁵⁶ İdris DEMİR, OPEC: Güçlü Bir Kartel?, Süleyman Demirel Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:18, Aralık 2008, s.237.

Asya krizi, 1 Temmuz 1997 yılında Tayland para birimi kaynaklı devalüe olması sonucu, Asya'nın diğer genç kaplanları olarak bilinen; Malezya, Endonezya ve Filipinler de para birimlerinde devalüe olmuştur. Tayland Merkez Bankası, yerli paranın değerini sabit tutmaya çalışmış ancak spekülasyonlar sonucu yabancı yatırımcıların, spekülatif atakları ile rezervi 39 milyar dolar olan Merkez Bankası, 9 milyar dolarını kaybetmiştir. 2 Temmuz 1997 tarihinde Baht'ın para değerini serbest dalgalanmaya bırakmıştır. Tayland Baht'ı böylece, önemli bir derecede değer kaybetmiştir.⁵⁷ Ülkelerin döviz kuru, diğer para birimleri karşısında yaşadığı değer kayıplarının, diğer ülkelere sıçrayışı ile krizin yayılmasına ve küresel boyut kazanmasına neden olmuştur. Bu kriz bütün bölge ülkeleri etkilediği gibi, Türkiye ve Dünya ekonomisini de içine alacak bir kriz olarak başlamıştır.

Asya ülkelerinin ekonomik yapısının temel sıkıntısı, sermayenin büyük projelere yanlış yönlendirilmesi sonucu, ödemeler bilançosu krizinin de etkisi ile ortaya çıkmıştır. Uluslararası yatırımcılar, bol ve âtil duran paralarını, Uzak Doğu'ya pompaladıkları zaman bir krizin olacağı durumunu varsaymamışlardır. İki haneli büyüme oranı ve büyük kazançlar, Asya'da büyük iflasların olacağıın ilk belirtisi olarak değerlendirilmektedir.

IMF, Asya krizini finans kesiminin gevşekliğine, özellikle bütçe açıkları, vergi ve sosyal güvenlik sistemlerinin bozukluğuna bağlamaktadır. Güney Kore'deki krizin nedenine bakıldığında devletin mali krizi değil, bunun yerine özel sektörün mali krizinden kaynaklandığı görülmektedir. Fakat diğer ülkelerde krizin kaynağı, dış ticaret ve cari açığın kapanması için yapılan sıcak para ağırlıklı dış borçlanmanın tüketimde, gayrimenkul alımında ve bazı riskli projelerde kullanılması olarak kabul edilmektedir⁵⁸.

1.3.1.4. 2008 Mortgage Krizi

⁵⁷ Gülten DEMİR, Asya Krizi ve IMF, Der yayınları, 1999, s.139.

⁵⁸ Ali KARACA, Asya Krizi Örneğinde Türkiye'de Muhtemel 2008 Kriz Değerlendirmesi, Anadolu Bilim Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2008, Ekim, Cilt:5-17, s.9.

Günümüzde birbirine entegre olmuş ticaret sistemi göz önüne alındığında 2008 krizi, ülkelerin gelişmiş bir ülke ile olan ticaret bağı ve ülkelerin çokluğu nedeninden dolayı bulaşıcılığı hızlı ve kalıcı olmuştur. Dünya ticaret sisteminin karşılaştığı ilk küresel kriz olması sebebinden ötürü, diğerlerinden krizlerden farklı olarak ayrılmaktadır. ABD’de başlayan söz konusu kriz, Avrupa ve Asya ekonomilerini etkisi altına almış ve küresel bir kriz halini almıştır. Dünya bu kriz sonucunda talep ve büyümede daralmaya sürecine girmiştir. Dünya ekonomisinin merkezi kabul edilen ABD ekonomisi daralması ile başlamış ve tüm dünya ülkeleriyle birlikte, Türkiye büyümesinin eksi yönde olması ile sonuçlanmıştır.

Dünyada 2007-2008 dönemi küresel etkilenme ABD’de, 2007 yılı ağustos ayında başlayan Mortgage krizi, piyasa yapısını bozmuş, denetimlerin yetersiz kalmasından dolayı süreçte ekonomik olumsuzluklara yol açmıştır. Ağustos 2007’de patlak veren krizden bu yana, ekonomik kapsamda birçok değişme yaşanmıştır. Dolardaki düşüşün, ilişkide olduğu Euro, Yen ve diğer ülke paraları etkilenmiş, bunun yanında petrol ile mal fiyatlarındaki artışların yaşanması da krizi en çok etkileyen faktörler arasında yer almıştır..⁵⁹ Hızlı bir şekilde artan işsizlik oranı, dünya genelinde 2008 yılı sonrası için Uluslararası Emek Kurumu (ILO) , 2008-2009 yılları sırasında yayımlanan sonuçlarına göre, 34 milyon kişi işsiz sınıfına eklenmiş, toplam işsizlik sayısı olarak ise dünya genelinde ki işsizlik rakamını, 2009 sonu itibariyle bu rakamı, 212 milyon olarak yayınlamıştır⁶⁰.

Küresel bir kriz olan 2008 krizi, diğer krizlere kıyasla benzer zararları ve oluşum biçimleri vardır. İlk sıralamada, finansal yenilikler yanlış idare edilmiştir. Bir diğer yönetim yanlışı, varlık fiyatları şişkinliği ve finansal kurumların bilançolarında meydana gelen bozulmalar önem kazanmaktadır. Finansal olarak ortaya çıkan yeni enstrümanlar, finansal sistemin düzgün işleyebilmesi için yeterli potansiyele sahip olabilmektedir. Ancak, yeniliklerin dengeyi bozacak şekilde Mortgage kredilerindeki yenilikler ve yapısal yeterliliği olmayantüketiciye kredi sağlanması ile batık krediler

⁵⁹Hui TONG, Shang-Jin WEI, Real Effects of Subprime Mortgage Crisis: Is It a Demand or a Finance Shock?, NBER Working Paper No: 14205, Temmuz 2008, s.8. <http://www.nber.org>

⁶⁰Sumanjeet SINGH, Export Trade Performance of Indian Economy During and Following The Global Financial Crisis, The Journal of Global Analysis, Vol:2, No:2, Delhi, 2011, s.52.

olarak geri dönmesine neden olmuştur. Konut fiyatlarındaki yükseliş devam etmesi, eşik altı Mortgage kredilerinin ödenmeme riski düşük olacağı için konut fiyatlarındaki balon, riskli borç vermeyi cesaretlendirmiş ve bu da Subprime Mortgage piyasalarındaki sigortalama standartlarında bozulmayı şiddetlendirmiştir⁶¹.

Krizle karşı önlemler almak amacı ile devlet, uygun tarifelerle desteklemeler ve özel sektöre müdahaleler gerçekleştirmiştir. Küresel 2008 finansal krize karşı, yapmış olduğu uygulamalar olmuştur. Devlet, yine krizle mücadelede son çare olarak, büyük firmaların batmasına göz yumması ya da kimisini de satın alarak krize müdahalesi söz konusu olmuştur⁶².

1.3.2 Türkiye Krizleri

1970'li yıllardan, 1980'e kadar arka arkaya gelen krizler sonucunda, alınan 24 Ocak kararları ile o dönemlerde krizlerin üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Çok geçmeden alınan istikrar kararları, 90'lı yılların ortasında tekrar 1994 krizinin çıkmasıyla birlikte yerini, alınacak 5 Nisan 1994 tarihli ekonomik istikrar programında görüşülen ekonomik kararlar ortaya çıkmıştır. Bu kararlar özellikle, para, döviz ve sermaye piyasalarında olan dengesizlikleri gidermek ve kronikleşmiş enflasyon problemine çözüm bulmak için alınmıştır.⁶³ 1993 yılı dönem ortalarında, kamu faiz yükünde artış olması ve kısa dönemde uygulamada en doğru tercihin, faizi düşürme üzerine olacağını açıklamışlardır. Ekonomiye enjekte edilen likidite ile düşüş eğilimine girmesi beklenen faiz oranı, döviz talebinde hızlı bir artışa yol

⁶¹ Serdar ÖZTÜRK ve Bekir GÖVDERE, Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2010, s. 379.

⁶² Chunding LI, John WHALLEY, The 2008 Financial Crisis and the Lack of Retaliatory Trade Intervention, NBER Working Paper No: 21853, Ocak 2016, s.6. <http://www.nber.org>

⁶³ Halil SEYİDOĞLU, Rıfat YILDIZ, Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri, Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2006, s.247.

açmıştır. 1994 yılı başında, Dolar-TL paritesinde bozukluklar görülmüş, enflasyonist bir ortam içine girilmiş ve böylece hazine, içeride borçlanamayacak hale gelmiştir⁶⁴.

İthal ikamesine dayalı bir ekonomiyi sürdüren 1980 öncesi Türkiye, korumacı dış ticaret, sabit kur, sıkı denetimli bir piyasa modeli ile ekonomisini şekillendirmekteydi. Türkiye ekonomisi, 1980 öncesi krizler de görüldüğü üzere, büyük çoğunluğu kendi dışındaki gelişmelerden (1929 Büyük Buhran, 2. Dünya Savaşı, Körfez Savaşı, Asya-Rusya Krizi gibi), diğer kısım ise; ekonomi politikası hatalarından (1958 kriz ve devalüasyon, 1979 kriz ve 1980 devalüasyon, 1994 mali kriz ve devalüasyon, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizi ve Türk lirasındaki değer düşüşü gibi) kaynaklanmıştır. ABD'li kredi değerlendirme kuruluşları, Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi sonucunda dış kaynaklı kredi bulma yoluna giren siyasal iktidar, yeni ekonomik istikrar paketini yürürlüğe getirmiş ve IMF ile stand-byanlaşmasına gitmiştir. Türkiye, 1994 yılında kendi içinde yaşadığı krizden sonra, 1997 Asya Krizi ve 1998 Rusya krizinin dolaylı olarak, etkilenmiş ve birbirini takip eden krizler ile karşı kaşıya kalmıştır. 1997 sonunda enflasyon %100'e varmış, iç borç ve dış borçlar da artışlar yaşanmıştır. 2000-2001 krizlerine bakıldığında, temel faktörler önceki krizlerin genelinde görüldüğü gibi, yüksek cari işlemler ortaya çıkan açık olmasından kaynaklanmıştır. Türkiye Ekonomisi, kamu kaynaklı açık ve çözülemeyen enflasyon sorununu aşağıya çekme hedefi ile Aralık 1999 tarihinde IMF ile döviz kuru temelli bir istikrar programı uygulamaya sokulmuştur. Böylece, temelde kamu harcamalarının kısılması adımları atılmaya başlanmıştır⁶⁵.

⁶⁴ TURAN, a.g.e., s.62.

⁶⁵ Suat OKTAR, Levent DALYANCI, Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt T XXIX, Sayı II, s.13

1.4 Global Krizlerin Gelişmekte Olan Ükelere Etkisi

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, bazı ölçütlere bakılarak tanımlanabilmektedir. Hangi ölçütlere göre bakılarak gelişmişlik düzeyi belirlendiği, farklılık göstermektedir. Ekonomik kriterler farklılıkta baskın olmakla birlikte, ülkenin kişi başına düşen milli geliri, sanayileşme düzeyi, sağlık ve eğitime ait değerleri de ölçüt olarak kullanılabilir. Diğer bir ekonomik kriter ölçümü ise; milli geliri, eğitim ve sağlık düzeyini birlikte veren İnsani Gelişme Endeksi'nin (İGE) yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırılması, uluslararası üç örgüt tarafından yapılmaktadır. Bunlar, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Program-UNDP), Dünya Bankası ve IMF'dir⁶⁶.

Son yaşanan ve küresel nitelikte olan 2008 krizi, bütün Dünya ekonomisinde daralma etkisi göstermiş ve ülkelerin refah içinde yaşama standartlarını da etkilemiştir. Emlak sektöründe patlak veren, Mortgage kredilerinin ödenememesi sonucu oluşan krizde, güvenli liman olarak görülen gelişmiş ülkelerin, krizi daha şiddetli yaşadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye, 2008 küresel kriz öncesi de birçok finansal kriz yaşamıştır. 1990'lı yıllardan sonra farklı bölgelerde de olsa dünya genelinde, bölgesini ya da bütün Dünya'yı etkileyen krizler meydana gelmiştir. Bu ekonomik düzen içinde, devamı gelen krizlerin sonuncusu 2001 yılında Türkiye'de ve benzerlik arz eden Arjantin'de görülmüştür. Arjantin genellikle enflasyonu düşürmek amacı ile sabit kur rejimini uygulamış ve kur krizleri ile karşılaşmışlardır⁶⁷.

2008 Global krizinde özellikle bazı gelişmiş ekonomiler, ciddi anlamda sarsılmışlar ve olduğu üzere gelişmekte olan ülkelerin, krizi gelişmiş ülkelere göre daha az zararla atlattıklarıdır. Bu durumda, gelişmekte olan ülkelerin finansal çöküş yaşamamasının nedeni, görece daha az zararla kurtarılmasının, dış ticaret

⁶⁶ Hüseyin DALĞAR, Adnan KALKAN, Yusuf KALKAN, Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri: İngiltere-Türkiye Karşılaştırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Isparta, 2012, Cilt.17, s.6.

⁶⁷ SEYİDOĞLU, YILDIZ, a.g.e., s.222.

açıklarını azaltmaları ile yeterli kaynak biriktirmeleri ve kurlarını dalgalı rejiminde bırakıp finansal bir sistem üzerine oturttuğu görülmektedir⁶⁸.

2008 küresel ekonomik krizinin ülkelerin ekonomik büyüme oranlarına olan etkileri Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Ülkelerin Ekonomik Büyüme Oranlarına Olan Etkileri

Kaynak: World Development Indicators,

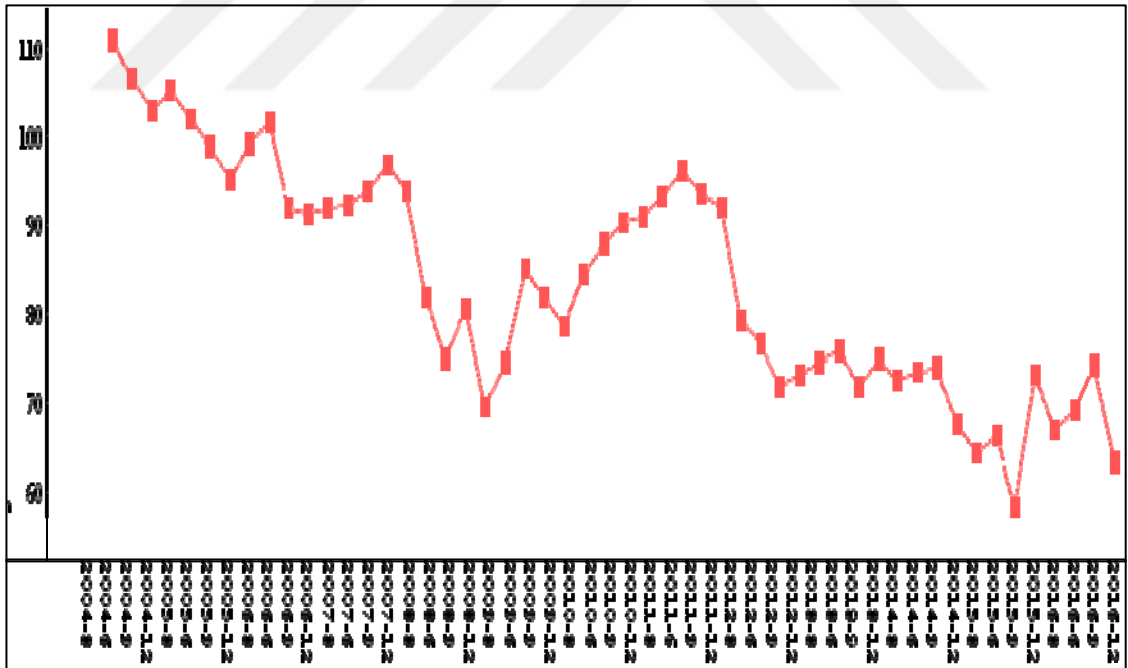
Şekil 1’de de görüldüğü üzere; belirli seviye altında gelire sahip ülkeler, ortalamadadaralma yaşamamış ve dünya ortalamasının üzerinde büyüme sürecine girmişlerdir. Üst gelir gurubundaki gelişmiş ülke gruplarına bakıldığında, kriz zamanı ülkeler hem derinlemesine krizi yaşarken, hem de dünya ortalamasını aşağıya doğru çekmiştir. 2001 krizi sonrası, 2008 krizi ile Türkiye tekrar ekonomi yönünden kötü bir dönem içerisine girmiş ve bu resesyona üretim düşmüş, işsizlik artarak rekor seviyelere ulaşmıştır. 2009 yılı itibari ile Türkiye ekonomisi %4,8 küçülme

⁶⁸ Hasan CÖMERT, Selman ÇOLAK, Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kriz Sırası ve Sonrasındaki Trendleri Açıklamakta "Güvenli Liman Faktörü" ve Finansal Şokların Boyutunun Önemi: Türkiye Örneği, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Economic Research Center, Ankara, Eylül 2013, s.3.

yaşamış ve işsizlik %14 artış olduğu görülmüştür. Ama krizfinansal sistem çökmeye neden olmamış ve gelişmiş ekonomilerinbankacılık sistemi, krizi daha etkili yaşamıştır⁶⁹. Ülkelerin krizlerde gösterdiği reaksiyon, devletlerin mali politikaları açısından ve bankacılık sisteminin etkin denetim fonksiyonu ile önemli bir yer tutmaktadır.

Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler küresel krize karşı birtakım önlemler almakta olup, o dönem öncesi ve sonrası oluşan bazı siyasi ya da ekonomik önemli gelişmeler, krizin oluşumunu etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından Türkiye'ye bakılacak olursa, güven endekslerindeki beklentilerin düşmesiyle, tüketimin azalması ve yatırım harcamalarında azalış olarak kendini göstermiştir. ABD ekonomisinde oluşan krizle birlikte, kriz öncesi Türkiye'deki güven endeksi değişimi, Şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2: Tüketici güven endeksi genel 3 aylık

Kaynak: TUIK, <https://biruni.tuik.gov.tr/gosterge/?locale=tr>

⁶⁹ CÖMERT, ÇOLAK, a.g.e, s.3.

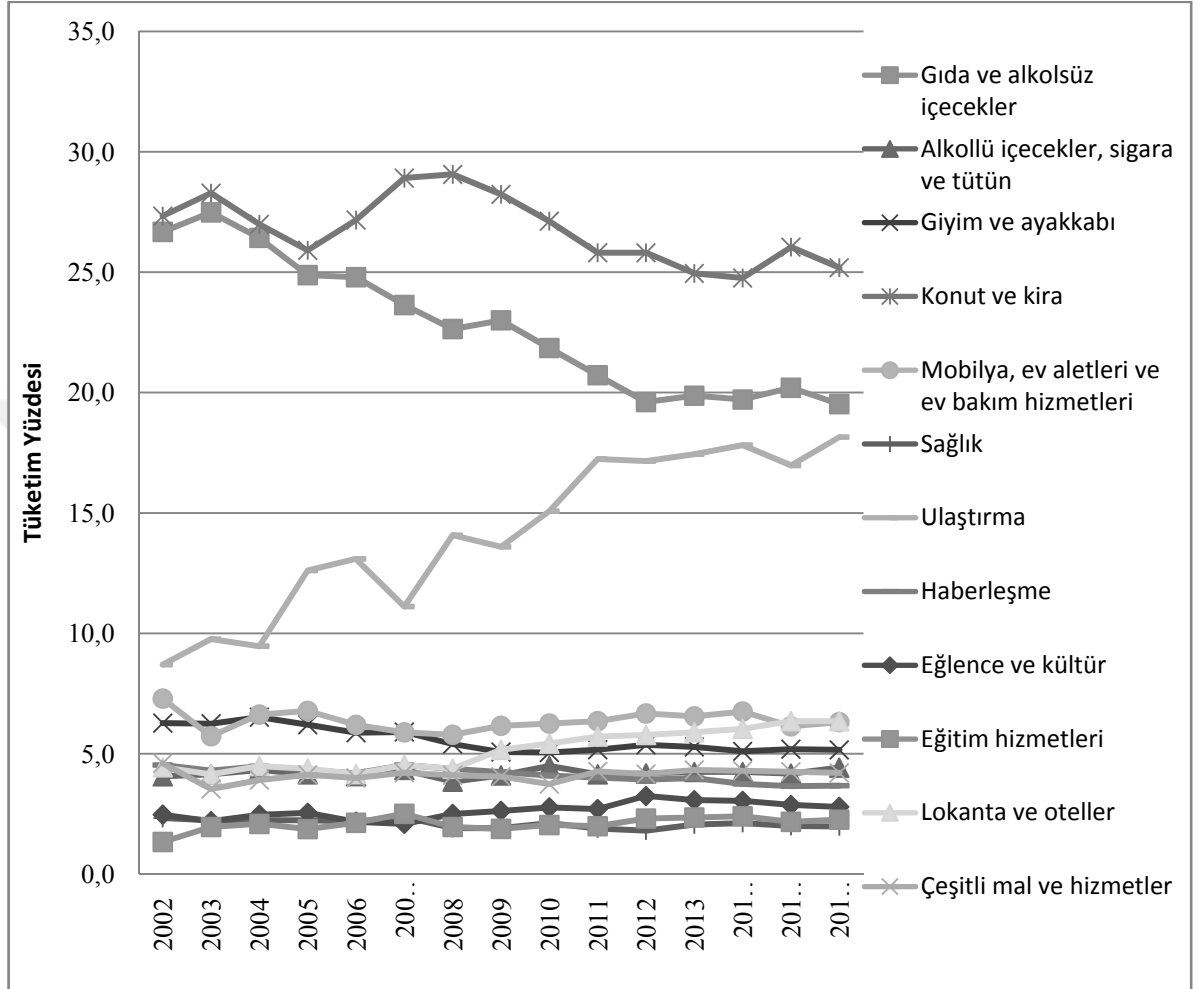
Şekil 2’den de anlaşılacağı gibi, 2008 küresel ekonomik krizi Türkiye’de tüketici güvenini olumsuz etkilemiş ve tüketim harcamalarında negatif yönlü olarak etkisini göstermiştir. GSMH’ın büyük kısmını oluşturan hanehalkı tüketimleri, negatif yönlü artış göstermiştir.

Türkiye üzerinden krizin etkileri, bireylere kadar ulaşmış olması ile tüketimi azaltarak, genel mikroekonomi açısından dar boğaza girmesine neden olmuştur. Dünyada, bugüne kadar ortaya çıkan krizlerin nedenlerine bakıldığında, ortak özellikleri olması yanında hiçbir krizin de birbirinin aynı olmadığı ise bir gerçektir. Petrol krizi (1973), 1990’ların krizi, AB’de ortaya çıkan ve bir tür para krizi olan ERM krizi (1992-1993), ardından aşırı tüketim krizi olarak bilinen Meksika krizi (1994-1995) ve Asya krizi (1997-1998) aşırı yatırım krizi özelliklerini taşımaktadır.⁷⁰ 1998 yılı başlangıcı ile Asya krizi sonrası bağlantılı Türkiye’de yaşanan 2001 krizi ve 2008 küresel krizi verilerine bakıldığında, birbirine yakın sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Türkiye’de yaşanmış olan 1994 ve 2001 krizleri, mali sektörü direkt etkilediği görülürken, 2008 küresel krizi mali sektörle birlikte reel sektörü de etkilemiştir.⁷¹ Türkiye’de yıl bazında toplam hane halkı tüketim harcamasının ürün çeşitlerine göre dağılımı Şekil 3’te görülmektedir.

⁷⁰ ÖZTÜRK ve GÖVDERE, age, s.379.

⁷¹ Nisfet UZAY, Finansal Krizin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri ve Kriz Sonrası Temel Göstergelerdeki Değişim: Kayseri Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17, Sayı:2, 2012, s.122.

Şekil 3: Türkiye’de Yıllar Hanehalkı Tüketim Harcamasının Ürün Türlerine Göre Dağılımı(2002-2016)

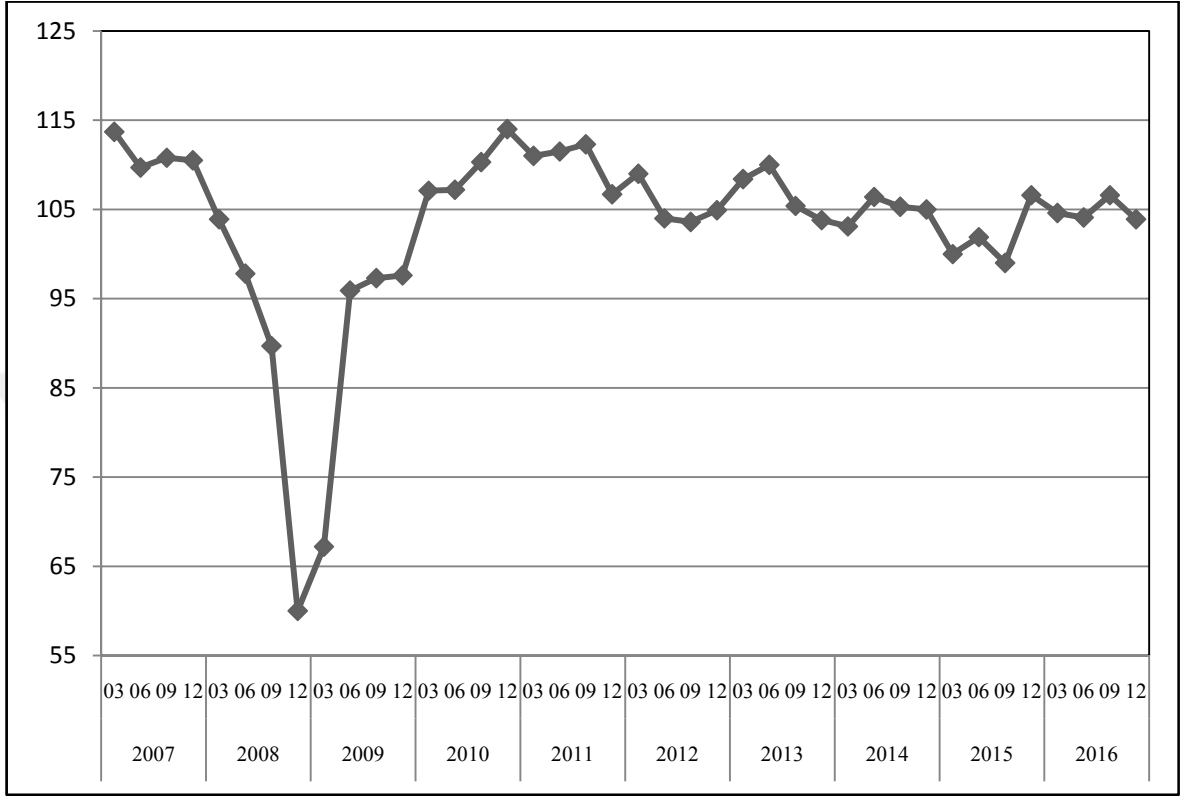

Kaynak: TUIK Hane halkı bütçe araştırması, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1012

Şekil 3'ten de anlaşılacağı gibi, 2008 küresel ekonomik krizi döneminde Türkiye’de konut ve gıda harcamalarında önemli düşüşler yaşanmıştır.

Tüketicilerle birlikte, üretim kesiminde de beklentilerin düşmesine bağlı olarak reel sektör güven endeksinin, aşağı yönlü etkilenmesine neden olmuştur. Üretici kesimi beklentilerin düşmesi ile piyasa, küresel krizi yoğun bir şekilde hissettiği bilinmektedir. Reel kesim güven endeksindeki değişimler Şekil 4’te görülmektedir.

Şekil 4: 2007 Yılı Sonrası Reel Kesim Güven Endeksi

Kaynak: TUIK, Ekonomik Güven Endeksi 2017, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1102

Şekil 4'ten de görüldüğü üzere; Merkez Bankası, yayınlarına göre üretici beklentileri bakımından, reel sektör güven endeksi verileri ile krize yaklaşırken 2007 son aylarından sonra aşağı yönlü bir azalış doğru gitmiş ve en son noktası olarak, 2008 yılının kasım ayında olduğu görülmektedir. Bu durumda tüketici piyasalarında olduğu gibi, küresel piyasalarda artan risklerin sonucunda, üreticiler olumsuz ortamdaki etkilenmiş ve özel sektör yatırım harcamaları endeksini negatif yönlü olmasına neden olmuştur. 2008 yılının son ve 2009 yılının ilk çeyreğinde ekonomik faaliyetlerde sert bir düşüş görülmektedir. Bu düşüşün temel sebebi, ihracata dayalı üretimi olan sanayi sektöründe ortaya çıkan bir daralma olduğu söylenebilmektedir⁷².

Krizin dalga olarak yaydığı bir diğer şok ise, dış ticaret kanalı olarak ihracatı etkilemesidir. 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerde devalüasyon sonucu derin

⁷² ÖZTÜRK ve GÖVDERE, a.g.e., s.379.

bir döviz krizi ortaya çıkmış, düşen döviz kuru ile yükselen ihracatın aksine son krizde büyük bir düşüş görülmüştür. Böylece 2008 bağlantılı 2009 Türkiye krizi ihracatta görünen %20 üstünde bir düşüşle Türk ekonomisinin yaşadığı kriz,yaşanmış olan krizlerden oldukça farklıdır. Buradaki önemli olan faktör, Euro Bölgesinde alınan genişletici maliye politikaları ile vergide indirim gidilirken kamu harcamalarında artış görülmesi ile kamu gelirlerinin azalmasına ve böylece istihdamın azalmasına neden olmuştur. Bütçe açıkları belirgin bir şekilde artmıştır.⁷³ 2008 krizi, gelişmiş ülkeleri daha derinden etkilediği için ve Türkiye'nin de en önemli pazarı Avrupa Birliği ülkeleri olması sebebi ile Türkiye ihracatına olan talebin sert bir şekilde düşmesine neden olmuştur.

⁷³ Ömer ŞANLIOĞLU, Mehmet Ali BİLGİNOĞLU, Euro Bölgesi'nde Yaşanan Mali Sorunlar ve Maliye Politikalarında Uyum Arayışları, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 35, Ocak-Temmuz 2010, s.155.

1.5 Kriz' in Sürü Psikolojisi ile Açıklanması ve Haber Etkisi

Gelişen teknoloji, hızlı iletişim kanalları ve ulaştırma sayesinde Dünya genelinde sınırların ortadan kalktığı bir dönemde yapılan ticaretin bir anlamda bütünleştiği görülmektedir. Ülkelerarası ticaret, temelinde gelişen teknoloji ile seri üretime geçen firmaların gerek kendi bölgesine gerekse ulaşım masrafları degecek bir satış ise, Dünya'nın uzak bir bölgesine de mallarını satabilmektedir. Kara, hava ve deniz taşımacılığının yanı sıra, uydu yolu ile iletişim, demiryollarının teknoloji ile paralel geliştirilip, ortak pazarların oluşturulmasında ve ülkelerin birleştirilmesinde, teknik olanakların ortaya çıkması, uluslararası ticaret için büyük kolaylıklar sağlamaktadır⁷⁴. Ülkelerarası serbestlik anlaşmaları ile de desteklenen uluslararası ticaret, ülkelerin kendi içinde oluşturduğu entegre bir yapıya dönüşmektedir. Bu yapı sonucunda kurulan uluslararası kuruluşlar vasıtası ile finansal yönden destekler sağlanmaktadır. Diğer taraftan uluslararası şirket başka bir ülkede yatırım yapabilmektedir.

Döviz kurunda meydana gelen volatiliteden dolayı, çıkan haberlerde ekonomi üzerinde krizin yönü hakkında önemli etkileri olmaktadır. Döviz kurunu etkileyen politika değişiklikleri, açıklanan istatistiki veriler ve dünya genelinde ortak kabul edilmiş yeni para politikaları kararları gibi haberlerde kur değişiminde etkisini göstermektedir⁷⁵.

Dünya ekonomisi açısından ülkeler, gelişmiş ülkeler; gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler olarak kıyaslama ile ayrılmıştır. Ancak, ticaret için bunu söylemek pek mümkün olmamaktadır. Belli başlı bazı ülkeler, dışa kapalı ekonomik sistemi seçmiştir. Küresel pazara yayılmış olan firmalar, gelişen teknoloji ile daha fazla ve hızlı üretim yaparak, geniş bir alana yayılma fırsatı bulmaktadırlar. Örneğin, bir ülkede İtalyan kökenli ya da Alman kökenli birçok firma bulunmakta ve bu firmalar, yatırım gerçekleştirmiş ve üretim tesisleri kurmuşlardır. Yabancı ülkeye yaptıkları

⁷⁴ Mehmet HARMANCI, Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Mart 2004, s.10.

⁷⁵ Laurence S. COPELAND, Exchange Rates and International Finance, Third Edition, Pearson Education Press, London, 2000, p.320.

yatırım sonucu kurulan firmalardan, Dünya'nın değişik yerlerine ürün gönderimi yapılmaktadır. Otomotiv sektöründe birçok ülkenin olduğu, küresel markaların fabrikaları Türkiye'de bulunmakta ve yılda yüzbinlerce otomobil üretimi gerçekleştirmektedir. Doğal olarak, sermaye hareketlerinin akışkanlığı kriz bulaşıcılığını da birlikte getirmektedir⁷⁶. Krizler belli bir evreye ulaştıktan sonra, şekil değiştirerek yeni bir ortamda kendini farklı bir biçimde başka bir ülkede ortaya çıkarabilmektedir.

⁷⁶ EĞİLMEZ, a.g.e., s.55.

İKİNCİ BÖLÜM

PARANIN TARİHİ, DÖVİZ KURU VE KÜRESEL EKONOMİ'YE GETİRDİKLERİ

2.1 Paranın Tarihi ve Döviz Kuru

Para, hükümet kararı ya da bir sosyal anlaşma neticesinde olağanüstü bir buluşla değil, yüzyıllarca süren bir evrim sonucunda zamanla oluşmuştur. İnsanoğlu, paralı ekonomiye geçmeden önce kapalı ekonomi devrini yaşamış, avcılık ya da balıkçılık ile geçimlerini kazanmışlar, hayvan derilerini ve balıkları para olarak kullanmışlardır⁷⁷. Döviz kuru ise ülke ekonomileri arasındaki dengeyi sağlayan önemli bir kavramdır. Uluslararası rekabet, harcama ve tüketim gibi birçok cari hesaba konu ekonomik olaylar kurdan etkilenmektedir⁷⁸.

Eski dönemlerde ülkelerin kapalı bir ekonomi içinde olması, sanayinin gelişmemesi, yine ulaşım ve teknolojinin gelişmemesinden dolayı o dönemde, ticarete kendi içinde oluşmaktadır. Ekonomi tarihi mal karşılığı mal alma durumu ile başlayıp, ilk paranın kullanımına kadar kendini geliştirmiş ve şu an ülkelerin uluslararası ticaretinde piyasadaki para olarak nitelenen değerli kâğıtlar, kullanılabilir. Bu değerli kâğıt ile bir ülkenin para biriminin, diğer ülkenin para birimi değerine göre, değişiklik göstermektedir. Ekonomi tarihi içinde, uluslararası ticaret ve para ekonomisi, genel olarak ayrı ayrı ele alınmakta olup 16. ve 17. yüzyılda özellikle, Batı Avrupa ülkeleri ve bunların sömürgeleri arasındaki dış

⁷⁷ Vildan SERİN, Para Politikası, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1987, s.26.

⁷⁸ Jan FRAIT ve Lubos KOMAREK, Real Exchange Rate Trends In Transitional Countries, Warwick Economic Research Papers, 2001, No, 596, P.4.

ticaret ilişkilerinde takip edilen ekonomi politikasının tabi bir sonucu olarak, Merkantalizm görüşü ortaya çıkmıştır⁷⁹.

Bretton-Woods Konferansı öncesi sömürgecilik anlayışı hâkim olup, yeni yerlerin keşfi ve ticaretin uluslararası hale gelmesi ile değerli madenlerin ülkelerde, kıymetli maden stokları tutmasına yol açmıştır. Bu stoklar, parasal yönden göze çarpıcı bir zenginlik yarattığı gibi ekonomilerin üretim güçlerini ve gelişmişlik düzeylerini de göstermektedir.

Medeniyet ilerledikçe, hayvancılıkla beraber tarımın gelişimi sonucu insanlar, ürettiği ürünleri ya da sahip olduğu malları değiş tokuş edip, paranın ikamesi olarak kullanmışlardır. İlk olarak mal değiş tokuşu, sonrasında mallara karşılık bir değer olan değerli madenler, kâğıt ya da madeni para ve bu gelişmeyle ülkelerin para birimlerinin diğer ülkelerin para birimleri karşısında alım satımı sonucunda, döviz kuru meydana gelmiştir.

Her ülke, kendi parasına sahiptir. Birleşik Krallık kendi para birimi olan Puanda sahip olduğu gibi, Avusturalya ve Yeni Zelenda da kendi Poundlarına sahiptir. Ancak bu her sahip olma, farklı olmakta ki; bu farklılık aynı para değerinde olmayan Poundlarını, yönetme ya da egemen olmaktan geçmektedir. Fransa, Belçika ve İsviçre ülkelerinin hepsi frank para birimine sahiptir ama yine burada da kimlikli olarak farklı yapıda olan franklar vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi para birimi dolardır. Kanada doları da vardır ancak tekrar bu para cinsinde farklı bir dolardır.⁸⁰ Sonuç olarak esas nokta, dünyada ülkeler kendi para birimine karşılık, diğer para birimlerine göre farklılık göstermektedir.

Kâğıt paraların ulusal sınırlar içinde kullanılmaya başlanması öncesinde altının standardı, uluslararası ticarete hâkim olmaktadır. Uluslararası para sistemleri üç başlık altında ve altı dönemde incelenmektedir. Altın, 1870 yılına kadar standart kabul edilmiş olup, 1870-1914 arasında dünyada küçük bir kısım sterlin kullanımı ile birlikte altın, uluslararası ilişkilerde kullanılmıştır. 1915 ve 1931 dönemi savaş

⁷⁹ ULUDAĞ, age.s.13.

⁸⁰ Norman CRUMP, The A B C Of The Foreign Exchanges, Macmillan St Martin's Press, Thirteenth Edition, London, 1963, s.5.

yılları olması sebebi ile tam bir karmaşa yılları olmuş, Büyük Buhranda yaşandığı kararsızlık yılları olarak kabul edilmiştir. 1934'den, 1939'a kadar olan dönemde, ülkeler paralarını tekrar altına bağlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından altın dolar sistemine geçilmiş, devam eden yıllarda ortaya çıkan, 1973 Petrol Krizi ile ülkeler paralarını dalgalanmaya bırakmışlardır. 1976 Jamaika anlaşmasından sonra ülkeler kendi durumlarına göre bir döviz kuru idaresi geliştirmişlerdir.⁸¹ Görüldüğü gibi uluslararası ticarete altın standardı ile yaygın kullanım, en son döviz kuru sistemine kadar gelinmiştir.

2.1.1. Altın Standardı, Bretton-Woods Sistemi ve Sonrası

Altın, paranın ikamesi olarak insanların yaşantısında ve ticarete yer almış, ekonomik değeri olan bir madendir. Bu değerli maden, ulusların ticaretinde 1870 tarihinden, 1914 Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemlerde uygulamada parasal düzeni dengede tutan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem, her ülke milli para değerini, sabit bir fiyattan altına dönüşmesini taahhüt etmiştir⁸².

Ülkeler, para birimlerini altın ayarında sabitleyince, tüm ulusal paralar sabit kurlarla birbiri ile bütün haline gelmektedir. Ulusların milli paraları arasında olan değişim, bu paraların karşılığı olan altın miktarlarının oranına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, bir Türk Lirası bir gram, bir İngiliz Sterlini iki gram saf altına eşit olduğu durumda, 1 İngiliz Sterlini 2 Türk Lirasına eşit olduğu anlamı çıkmaktadır. Böylece hem altının değeri sabitlenmiş hem de ülkelerin birbirine göre değeri Altın'a göre belirlenmiş olmaktadır. İktisatçılara göre, tarihte uygulanan ilk uluslararası para sistemi, Altın Standardı olarak kabul edilmektedir. Sistemin etkin olarak çalıştığı dönem ise; 19. yy sonlarından, Birinci Dünya Savaşı'na kadar süregelen dönemlerdir. O dönemde Merkez bankaları, kurlara müdahale etmemekte, kur dalgalanmaları altın giriş çıkışlarına göre oluşan marjlar içinde

⁸¹ Lerzan İSKENDEROĞLU, Uluslararası Para Sistemleri ve İyileştirme Çabaları, TCMB Araştırma, Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü, APE Tartışma Tebliği, No:8807, Ankara, Haziran 1988, s.2.

⁸² Emin ERTÜRK, Döviz Ekonomisi, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.54.

gerçekleşmektedir. Altın Standardı Sistemi içerisinde, otomatik uyarlama mekanizması sayesinde kurlar istikrarlı olabilmekte ve kendi marjları içinde dalgalanabilmektedir. 1929 Büyük Buhrana kadar; Altın Standardı ile Para Teorisi, paranın değerinin altına konvertibilitesine göre ölçülmesi gibi uygulamalar vasıtasıyla hükümetlerin enflasyonist artışları kontrol edebileceği düşünülmekteydi⁸³.

Büyük krizler ve Dünya savaşlarının yaşandığı bu dönemlerde, gelişmiş ülkelerin artan, altın rezervlerinin (İngiltere) birikmesi sonucu, ikinci dünya savaşına doğru bu sistem tükenmeye başlamıştır.

1944 İkinci Dünya Savaşı devam ederken, 44 ülkenin katılımıyla para sisteminin temellerini atmak için, Bretton-Woods konferansı yapılmıştır⁸⁴. Konferansta görüşülen konular, ekonomik işbirliği sağlanması, çok taraflı serbest ticaretin geliştirilmesi, savaştan yorulmuş ülkelerin yeniden oluşturulması ve kısa dönemde meydana değişiklikler karşısında, sabit kur değerlerinin korumaya alınabilmesini sağlayacak kurallar koyulması amaçları temel alınmıştır. Bretton-Woods konferansında, savaşın baskısı altında, Amerikan Doları ve Altın'ın, sabitlenip birbirine bağlandığı bir uluslararası para sistemini oluşturulması ile Bretton-Woods Sistemi meydana getirilmiştir. Bu sistem ile birlikte, IMF ve Dünya Bankası'nın eş zamanlı olarak kurulmasına karar verilmiştir⁸⁵.

IMF'nin görevi, uluslararası parasal birlikteliği teşvik etmek ve ülkelerin güçlü bir ekonomi haline gelmesini sağlayıp, bu güçlü yapının sürdürülmesine yardım etmek için, politik açıdan ve teknik altyapı destek verme olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda üye ülkelere kredi sağlama görevi ve uluslararası ödemelere aracılık etmek, elverişli piyasa koşullarına göre yeteri kadar mali desteği sağlamak amacı ile ödeme dengesi sıkıntılarını gidermek ve politika oluşturmalarının yardımcı olmayı sağlamak için düşünülmüştür. Dünya Bankası'nın görevi ise, ülkelerin belli başlı sektörlerde, reform oluşturmalarında destek olmak

⁸³ İSKENDEROĞLU, age, s.5.

⁸⁴ Nazım ÖZTÜRK, IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:57-4, Ankara, 2002, s.98.

⁸⁵ Gökhan ÖZKAN, Impact Of The Global Crisis on The Governance Structures Of International Financial Institutions, University of Pittsburgh Press, 2011, s.1. <http://emaj.pitt.edu>

veya hayata geçebilecek projeleri (örneğin sağlık hizmeti sağlama, eğitim harcamaları, su ve elektrik ihtiyaçlarını yapma, hastalık engelleme ve çevre koruması) ortaya çıkarmak üzere kurulmuştur. Teknik açıdan ve mali yönden destek olması, uzun vadede ekonomik kalkınma amacı ve yoksulluk azaltıcı teşvikleri sunma, görevlerinin başın gelmektedir⁸⁶.

Bretton-Woods konferansında, White Planı ve Keynes Planı olarak iki proje ortaya konulmuştur. Bretton-Woods konferansında tartışılan iki plandan kabul görülen White Planı'nda, istikrar oluşturma ve sabit döviz kuru ile döviz kontrollerinden uzaklaşması amaçlanmıştır. Keynes'in Planı'na göre daha karmaşık olan White planının da, Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük ekonomik gücünü destekleme ve savaş sonrası kurulacak olan uluslararası para sistemine, entegre etmeyi amaçlamaktaydı. White Planı, bütün ülke paralarına bakıldığında altına değerlenmesi ve sadece ödemeler dengesinde meydana gelebilecek değişmeler ortaya çıktığında devalüasyon yapılmasını savunuyordu. Konferansın sonucunda, bir ons altının fiyatı 35 dolar olarak belirlenmişti⁸⁷.

IMF ve Dünya Bankası kurumları da bu sebeple kurulmuşlardı. Amerika Birleşik Devletleri dışında hiçbir ülke, parasını altına bağlamamış ve böylece dolar, altın kadar güvenilir bir likidite kaynağı haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda, Amerikan Doları ve İsviçre Frangı dışında her ülke, %10'un üzerinde devalüasyon yaşamış; artan üretim maliyetine karşılık, altının fiyatının sabit kalması sonucu altın üretimi düşmüştür. Ancak, gerçekleşen devalüasyonlar sonucunda altının fiyatında da artış sağlandığı görülmektedir. Likidite sorununa çözüm getirilmesi ile 1958 yılında IMF teşvikleri ile Batı Avrupa ülkeleri paralarını konvertible kılmış ve paraların serbest bir şekilde çevrilebilmesi sağlamıştır. Aynı senelerde Amerika Birleşik Devletleri, yüksek bütçe açıkları vermekte ve ülkeden yüklü altın çıkışları yaşanmıştır. Elindeki dolarları, altına dönüştürmek istenmesi ile birlikte, altın fiyatlarında yükselme olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin kronikleşen dış ödemeler açığı ve ülkeler arası farklı para politikalarının

⁸⁶ International Monetary Fund, 2009, <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf>

⁸⁷ ÖZTÜRK, age, s.99.

uygulanması sonucu, Amerikan dolarına duyulan güvensizlik ve bununla beraber doların, altından kopmasına neden olmuş ve böylece dolar zayıflamıştır⁸⁸

1971 yılında Bretton-Woods Sistemi'nin çökmesinden sonra dalgalanan döviz kurları, teknolojinin gelişmesi ile ekonomik bütünleşmeyi hızlandıran ülkeler, kendi para birimlerine bağlı, dalgalı kur modellerine geçişler yapmış ve Amerikan dolarından uzaklaşmışlardır. Altın-Döviz Sistemi, Altın Standardı ve Dalgalı Kur Sistemleri'nde olduğu gibi, otomatik denge mekanizmasının işleyişine göre oluşmamaktadır. Bretton-Woods Sistemi, dış denge yükünü açık veren diğer ülkelere yüklemiştir. Doların uluslararası piyasalarda değer kaybetmesi sonucu ABD, dolarını devalüe etmek yerine, diğer ülkelerin paralarını revalüe etmesini istemiştir. İlgili ülkelerin paralarını revalüe etmemeleri nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri, 15 Ağustos 1971 kararı ile doların altına olan konvertibilitesi kaldırılmıştır. Böylece, ülkelerin Merkez Bankaları, Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankasından dolar karşılığı onsu, 35 dolardan altın alamamaya başlamıştır⁸⁹.

1971'in ikinci yarısından sonra, dolar iyice güveninin yitirmesi sonucu, alınan önlemlere rağmen, Amerika Birleşik Devletleri rezervleri iyice azalmıştır. Aynı yıl içinde, Avrupa devletleri kurlarını dalgalanmaya bırakmış ve sonrasında yapılan Smithsonian Anlaşması ile tekrar Dalgalı Kur Sistemi'ne son verilmiş, bu sefer ABD Doları'nın altın karşılığı %8 civarında devalüe edilmiştir. 9 Mart 1973 Paris'te G-9 zirvesi sonucu doların tekrar devalüe edilmesi sonucu, sabit kur sistemine duyulan güveni tamamen sarsmış, bazı devletler tekrar kurlarını dalgalanmaya bırakmışlardır. Petrol şoklarının da etkisiyle Amerika Birleşik Devletleri, o dönemde dış borçlarının hızla artması, dolara olan güvenin azalması ile uluslararası piyasalarda etkinliğini büyük ölçüde kaybetmiştir⁹⁰.

2.1.2. Paranın Konvertibilitesi

⁸⁸ İSKENDEROĞLU, age, s.8.

⁸⁹ ÖZTÜRK, age, s.108.

⁹⁰ İSKENDEROĞLU, age, s.9.

1944 yılında uygulamaya konulan White Planı esasına göre, Bretton-Woods Sistemi 1968, 1971, 1973 para krizleri ile çökmesi sonrasında Mart 1973 tarihinde dalgalanmaya bırakılmıştır. Küresel bir yapısonucunda artan sermaye hareketleri ve finansal piyasaların birleşmesi, dünya üzerindeki ülke paralarının kendi ülkeleri dışında da talep edilmesine yol açmıştır⁹¹.

Ne zaman ki Altın Standardı ve Bretton-Woods Sisteminden çıkılıp, uluslararası yeni para sisteminin oluşmaya başlaması ile dalgalı kur piyasasında ülkelerin paralarının birbirine göre kıyaslanması ortaya çıkmıştır. Kendi ülke para birimlerinin, başka ülke para birimleri ile kıyaslanabilmesi ve yine yabancı paranın ulusal paranın alternatifi haline gelerek ülkelerde yabancı para birimi olarak vatandaşın elinde bulunabilmektedir. Konvertibilite, paraların birbirine serbestçe ve herhangi bir kambiyo kontrolüne konu olmaksızın çevrilebilmesi anlamını taşımaktadır⁹².

Konvertibilitenin mahiyeti, bir paranın diğer bir ülke parası ile değiştirilmesi veya kağıt para ve banknotun, altına kıyasla kullanılan konvertibilite, uluslararası ödemeler sisteminin ticaret ağına en önemli niteliğini yansıtan bir özelliktir⁹³. 24 Ocak 1980 tarihinde Türkiye Ekonomisi dış dünya ile entegrasyonu başlatan kararlar alınmış ve böylece ekonomi ülke dışı piyasaya açık hale getirilmiştir.⁹⁴ Türkiye ekonomisinin girdiği yapısal değişim ve bununla birlikte gelişmesinde ele alınan politikalar bakımından dışa açılması ile geniş kapsamlı olan döviz kuru politikalarına da girmiş bulunmaktadır. Para ikamesi, diğer ülkelerde olduğu gibi, kendi parasını dışa entegrasyon ve makroekonomik istikrarsızlıklar, sabit döviz kuru rejimleri ile

⁹¹ SERİN, a.g.e, s.132.

⁹² Mevlüt ÇAĞLAR, Konvertibilite ve Liberalizasyon I:1945-1964 Döneminde Konvertibilite, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 1987, s.22-23.

⁹³ İzzet AYDIN, 1980'li Yıllarda Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu, İTO, Yayın No: 1984-2, İstanbul, 1984, s.4.

⁹⁴ Zeynep KARAÇOR, Volkan ALPTEKİN, 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Konya, Nisan 2006, s.308.

ekonomik politikalarının etkisizliği sonucunda paranın ikamesi oluşması çerçevesinde diğer yabancı ülke paralarına karşı değeri önem göstermiştir⁹⁵.

24 Ocak 1980 istikrar kararları ile uygulanan serbest faiz ve dalgalı döviz kuru politikası paralelinde, Türk Lirasının konvertibilitesi, çözülmesi gereken acil bir sorun olarak ortaya çıkmakta ve bir ölçüde 24 Ocak kararlarının doğal bir sonucu olarak küreselleşmeye uyum sağlamaktadır⁹⁶.

2.1.3. Ulusal ve Uluslararası Alanda Paranın Genel Durumu

Son yaşanan küresel krizde Amerika Birleşik Devletleri 2008 krizi Ekim sonu itibari ile Amerikan finansal kurumlarının karşılaştığı kayıp, 8 trilyon dolardır⁹⁷. 2008 krizinden çıkmak isteyen ülkeler, piyasaya müdahale etmek amacı ile finansal kurtarma refleksleri göstermiştir. Dolar ve Türk lirası gibi diğer ülke para birimleri ekonomik gelişmelerle çok hızlı değişimlere maruz kalmaktadır.

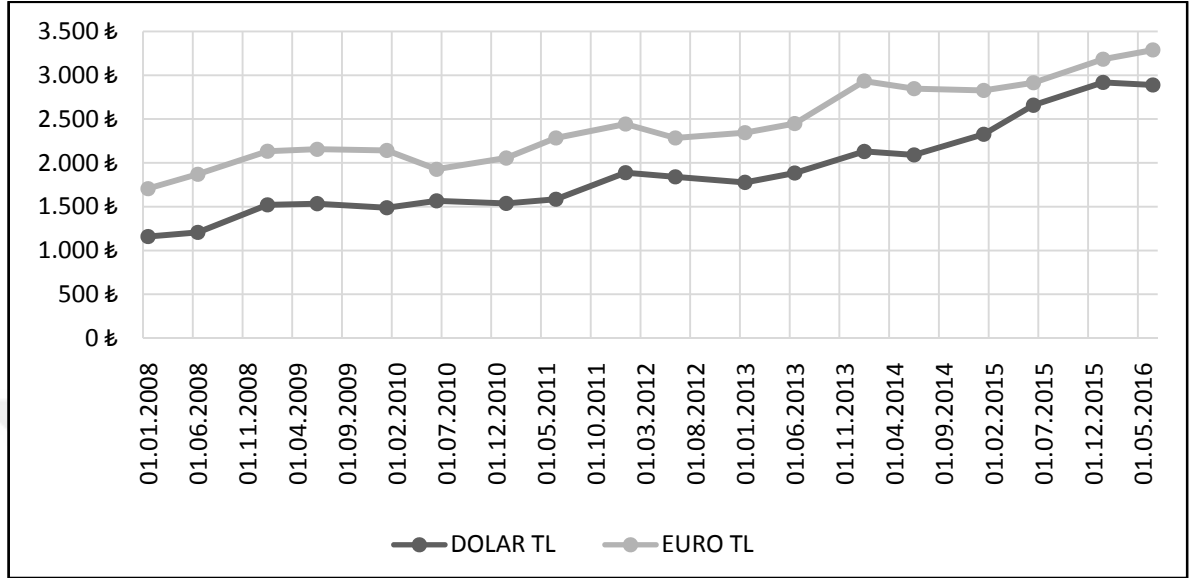
Her ülkenin para değeri, kendi ekonomik politikaları ve yatırımlarının ülke içindeki gelişmişlik düzeylerine göre dalgalı kur politikasını seçmesiyle, diğer ülkelerin para birimlerine karşılık, değerlendirilmekte ya da değer kaybetmektedir. Son dünya krizinden bu yana Euro ve Dolar'ın Türk Lirası karşısındaki değerinin zaman içindeki değişimi Şekil 5'te yer almaktadır.

⁹⁵ Durmuş YILMAZ, Dolarization: Consequences and Policy Options, Governor of the Central Bank of the Republic of Turkey Dolarization: Consequences and Policy Options Conference, İstanbul, December 2006, s.2.

⁹⁶ AYDIN, age. ,s.2.

⁹⁷ Pelin Ataman ERDÖNMEZ, Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi, Bankacılar Dergisi, Sayı:68, İstanbul,2009,s.86.

Şekil 5: 2008 Kriz Yılları İtibari ile Türk Lirasının, Dolar ve Euro Karşısındaki Değişimi

Kaynak: TCMB. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari>

Şekil 5'ten de görüldüğü üzere; kriz sonrası döviz kurları, büyük oynaklıklara maruz kalmıştır. Grafik içeriğine bakıldığında, Amerikan doları ve Euro'nun 2008 krizi ile devamlılığında, Türk Lirası karşılığındaki değişimini ve Türk Lirası'nın yıllara göre değer kaybettiğini göstermektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki; her ülkenin milli parasının yıllara göre değeri, diğer para birimi ve altına göre zaman içinde azalış veya artışlar yaşamaktadır. Ocak 2008'de 1 Amerikan doları 1.159 iken 6 aylık dönemlerle bakıldığında grafikteki inişli çıkışlı dönemlerden sonra Haziran 2016'da 2.889 TL'ye ulaştığını görmekteyiz. Yine Avrupa para birimi Euro'nun Türk lirası para birimi karşısındaki değeri Ocak 2008' de 1.706 TL'dir. Yıllar içerisinde dalgalanmalarla Haziran 2016'da bu tutar 3.288 TL'ye ulaşmıştır.

2.1.4. Paranın 21. yy Teknolojisinde Yeri ve Güven İlişkisi

Çoğu araştırmacılar, Dünya ekonomisinin oluşumu, şekillenmesi ve gelişimi sürecinde 3 önemli devrimin kritik rol oynadığını belirtmektedirler. Bunlar, Neolitik

(tarım) devrimi; Sanayi Devrimi; Bilim-Teknik devrimi veya bilgi (enformasyon) odaklı devrim olarak ifade edilmektedir⁹⁸.

Son yıllarda görüldüğü gibi para, teknoloji gibi gelişmekte ve kendi özünde fiziksel yapısı, gün geçtikçe dijitalleşmeye doğru gitmektedir. Dünya likidite sıkıntısı yaşarken trilyonlarca dolar para, dijital ortamda hareket etmekte ve yön bulmaktadır. Dijital paranın yanında günümüzde çoğu gelişmekte olan ülkede, para birimlerine karşı ikame paralar olmakta ve diğerine karşı kullanılabilceğini, ancak yerini alamayacağı belirtilmektedir.

Bazı ülkelerin paraları, gelişmiş para birimleri karşısında çok daha fazla değer kaybederek, kendi iç piyasasında diğer para cinsi daha etkin olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri para birimi Dolar, kıyasla iyi olduğu bir ülkede dolara daha fazla talep olduğu zaman Dolarizasyon ile karşılaşmaktadır. Dolarizasyon, kısmen ve tam dolarizasyon olarak ikiye ayrılmakta ve yabancı paranın ulusal paranın yerine kullanılması söz konusu olmaktadır. Arjantin, Peru, Bolivya ve Türkiye gibi ülkelerde gözlemlenen dolarizasyon, kısmidolarizasyondur. Tam dolarizasyon durumunda ise; Panama'da ülkesinde karşılaşıldığı gibi, yabancı para resmi ödemelerde ve maaşlarda ulusal paranın yanında resmi para birimi olarak kullanılabilir⁹⁹.

Teknoloji gelişimi ile oluşan dijital para, dijital cüzdan ve mikro hesaplar gibi oluşum ile sanal paraların oluşması, dünya genelinde farklı bir ekonomik gelişmeye yol açmaktadır. Gerçek dünyada, değerli doların diğer para birimlerine karşı baskın olması ileride sanal paranın gerçek paraya baskı yapabilirliliğini de mümkün kılmaktadır.

İnsanlar şu an parayı, kredi kartı, nakit veya çek ile kullanabilmektedir. Gelecekte bu para gereçlerini baskılayabilecek para çeşidi, dijital ortamda kullanılmasıyla ve elektronik ödeme enstrümanlarıyla tek bir para çeşidine doğru

⁹⁸ Ş.H. HACIYEV, E.İ. BAYRAMOV, Dünya Ekonomisinin Tarihi, İksan Matbaası, Eylül 2013, Ankara, s.367.

⁹⁹ Derya HEKİM, Para İkamesi Histerisi: Türkiye Örneği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Eskişehir, Nisan 2008, No:3, s.28.

gidilebilmesi ile çek ya da kredi kartını baskılayacak farklı bir metot olması muhtemeldir¹⁰⁰.

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen yenilikler, ekonomiler üzerinde, etkiler yarattığı kabul edilmektedir. Yeni ekonomik yapıya ait oluşan ürün ve hizmetler; bilgi ve iletişim teknolojileri üzerine dayalı çıktılardır. Enformasyonun bilgiye dönüştüğü, bilginin yönetim biçimi olarak sunulması ve dağıtımını temelini oluşturmaktadır. Bilgisayar, yarı iletkenler, internet gibi yüksek teknoloji endüstrileri ve bunların ürün ve hizmetleridir.¹⁰¹

Dünya ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke olarak sınıflandırmanın temel mantığı, ülkelerin diğerlerine göre sahip oldukları avantajlardır. Gelişmiş ülkelerin, diğer ülkelere göre sahip oldukları en büyük avantaj, daha yüksek teknolojiler ile daha fazla yenilik ve verimlilik olacak imkana sahip olmalarıdır. G7 ülkelerinde büyümeyi etkileyen kaynaklar Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: G7 Ülkelerinde Büyümeyi Etkileyen Kaynaklar (1973 -) (%)

	Fiziksel Sermaye	Emek	Beşeri Sermaye	Petrol Fiyatları	Teknolojik Gelişmeler
Kanada	25	30	7	0	38
Fransa	26	-14	7	-3	85
Almanya	24	-17	7	-14	99
İtalya	23	-4	6	-16	90
Japonya	29	8	4	-21	80
İngiltere	26	-3	6	-3	74

¹⁰⁰Zachary TUMIN, TheFutureTechnology of Money, Financial Services TechnologyConnsortium United States, O.E.C.D Chapter 3, 2002, s.73.

¹⁰¹ Alev SÖYLEMEZ, Yeni Ekonomi, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 2001, s.21.

ABD	13	34	5	-8	56
------------	----	----	---	----	----

Kaynak: Alev SÖYLEMEZ, Yeni Ekonomi, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 2001, s.21.

Tablo 3'ten de görüldüğü üzere; yeni ekonomik düzen, endüstri ekonomisindeki büyüklükten önemli ölçüde etkilenmektedir ve gelişmiş 7 ülkenin ekonomik büyümesinde teknolojinin katkısı büyüktür. Böylece eski ekonomik düzende ki endüstri firmaları, gelişen teknoloji ile hem endüstriyel açıdan değişime hem de finansal açıdan değişime uğramıştır. Telekomünikasyon ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler yeni ekonominin bilgi temin etme ve anlık değişimleri kontrol edebilmesi sonucu ülkelerin finansal para birimleri ve genel ekonomik aktivelere içinde en önemli yere sahip olmuştur¹⁰².

2.2 Uluslararası Açık Piyasada Paranın Değişimi - Döviz Kuru Sistemleri

1870'li yıllardan bu yana ülkeler çoğu zaman iktisat politikalarını kendi ülke şartlarına göre değil, uluslararası para sisteminin gerektirdiği şartlara uygun bir biçimde şekillendirmişlerdir¹⁰³. Politika yapıcılarının finansal yapı tercihlerine göre tarihte, döviz kuru krizleriyle karşılaşmıştır. Krizin meydana gelmesi, döviz kuru sisteminden değil kur sisteminin sürdürülmesini riske atacak politikaların uygulanmasından ya da ülke şartlarına uygun olmayan kur sisteminin tercih edilmesinden kaynaklanabilmektedir. Her ülkenin döviz kuru sisteminin kendine özgü özellikleri ve ülke ekonomisi açısından yaratacakları avantajlar ve dezavantajlar bulunmaktadır.

Paranın ürkek olması ve güven duyulan limanlara yönelmesi, ekonomide kabul görülen bir olgudur. Dünya tarihine bakıldığında, Bretton-Woods öncesi değerli metallere göre ticaret gerçekleştirilmekteydi. Sanayileşme sonrası, ülkeler

¹⁰² Fatma Nur YORGANCILAR, Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği, Selçuk Üniversitesi Yayınları, , 2011, S.385.

¹⁰³ Aydan KANSU, Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri, Güncel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s.20.

üretimlerini ulaşımın gelişmesi ile birlikte ticaretin uluslararası düzeye geçmesini sağlamıştır. Ülkeler arası ticaret sonucu, parasal sistemini de düzene uydurmuşkonvertibilite ile birbirine göre değerleri biçilmesi söz konusu olabilmektedir.

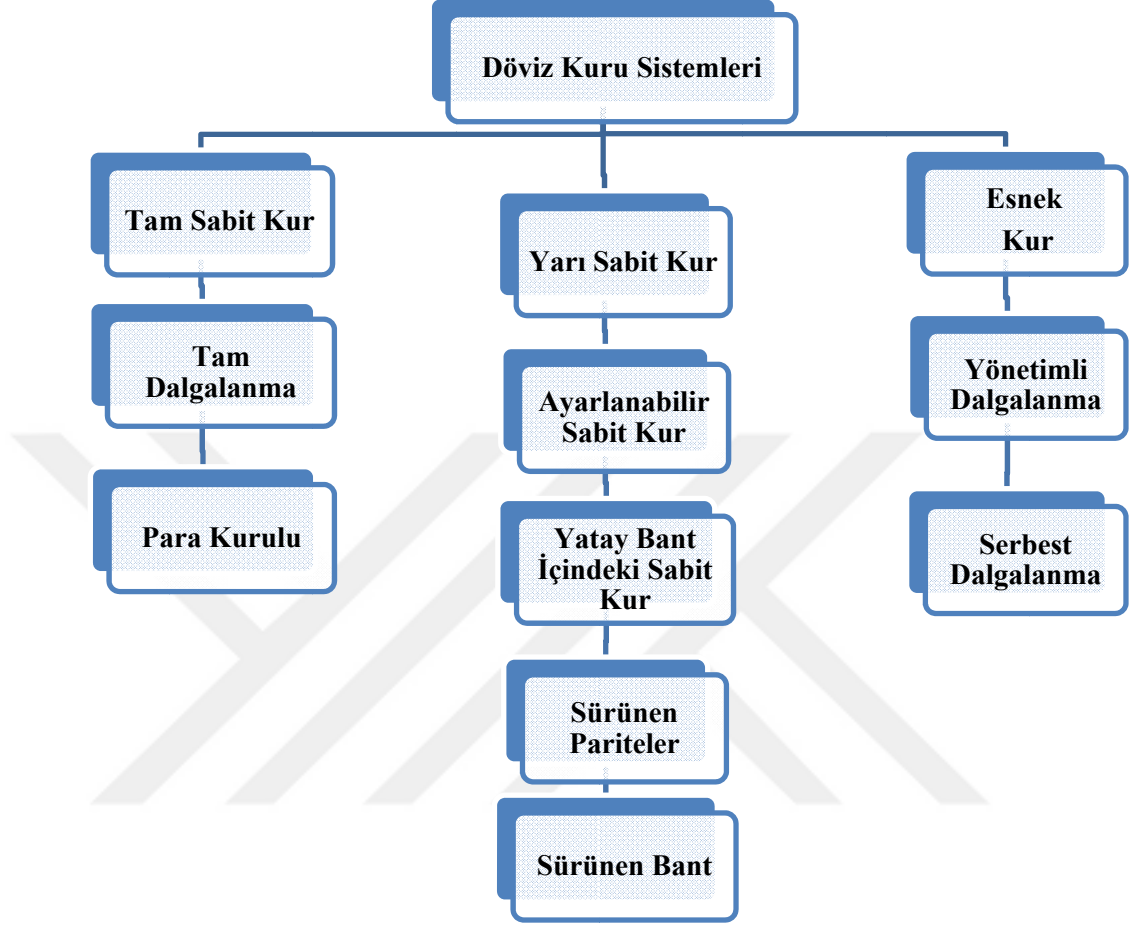
1945 yılına bakıldığında ABD ve Kanada Doları paralarını tam dönüştürmeye geçtiklerini ilan etmişlerdir. 1958'de Avrupa ülkelerine daha önce konvertible olan Büyük Britanya dışındaki Almanya, Fransa ve İtalya tam konvertibiliteye geçen ülkeler arasına girdi. Japonya ise 1964'de tam konvertibiliteye geçebilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler uzun süre ekonomilerindeki sorunlar yüzünden tam konvertibiliteye geçememişlerdir. Bununla birlikte her ülke gelişimi birbirinin aynı olmamış ve gelişmekte olan ülkeler, Büyük Britanya para birimi dışında, ABD Doları, Alman Markı ve Japon Yeni gibi değerleri ile tanışmışlardır.¹⁰⁴ Buradan ülkelere ve onların para birimlerine olan güvene ulaşılabilmektedir. Görüldüğü gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası bazı para birimleri etkinliği ortaya çıkmış ve krizlerle ülkelerin para birimlerine olan güven, Dünya'da paraya olan kuşkuyu, başka bir ifade ile güvenip güvenemeyeceği hususunu ortaya çıkarmıştır. Tarihsel süreçte uluslararası finansal yapının tercihinde politika yapımcıları etkili olmuştur.

Döviz Kuru Sistemlerine bakıldığında, farklı şekilde yıllar içerisinde gelişmesini devam ettirerek, değişik sınıflandırmalara girmiştir. Kur sistemleri, "tam sabit kur sistemleri" (hard peg), "yarı sabit kur sistemleri (softpeg) ve "esnek kur sistemleri" (floating) olarak sınıflandırılmaktadır. Ulusal paranın olmadığı kur sistemleri ve para kurulu (tam sabit kur sistemi); ayarlanabilir sabit kur, yatay bant içindeki sabit kur, sürünen pariteler, sürünen bant sistemi (yarı sabit kur sistemi); yönetimli ve serbest dalgalanma (esnek kur sistemi) biçiminde tam sabit kurdan esnek kura doğru sıralanmıştır¹⁰⁵. Döviz kuru sistemlerinin sınıflandırılması Şekil 6'da yer almaktadır.

¹⁰⁴ Mehmet ŞİŞMAN, İkinci BrettonWoods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:XXIV, Sayı:1, İstanbul, 2008, s.67.

¹⁰⁵ Kansu, a.g.e., s.30.

Şekil 6: Döviz Kuru Sistemlerinin Sınıflandırılması

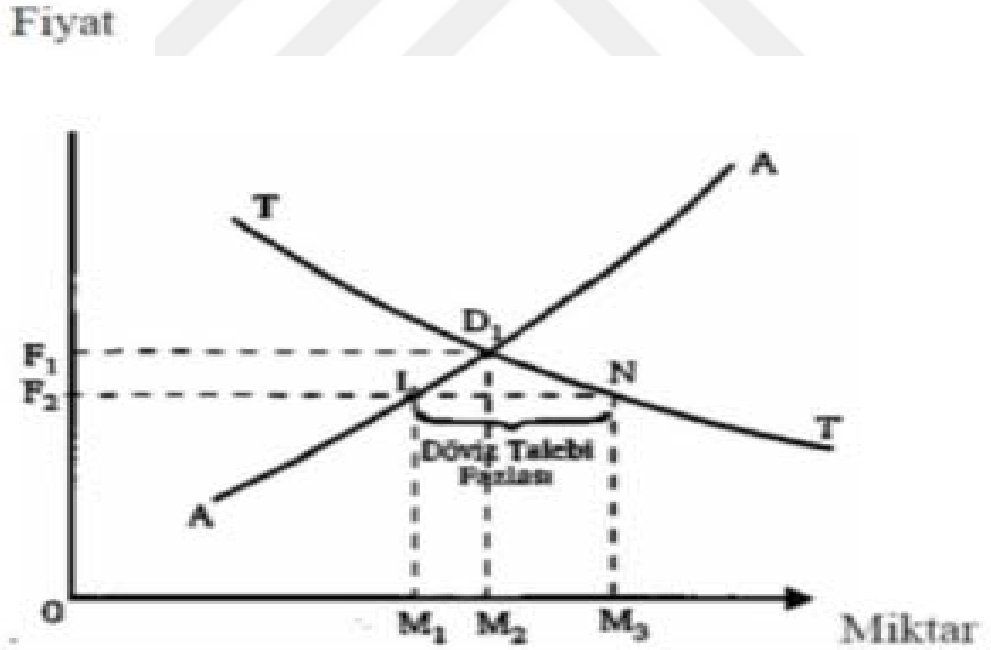
Kaynak: Aydan KANSU, Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri, Güncel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s.20.

Ülkelerin finansal yapılarına göre veya politika yapıcıların tercihleri ile uyguladıkları kur sistemleri zaman içinde değişiklik gösterebilmektedir. Ülkelerin politika yapıcıları, birbirine entegre olmuş uluslararası ticarete bakıldığında, ülke paralarının yurt dışı paralarına göre değeri burada önemini göstermektedir. Şekil 6’da yer alan döviz kuru sistemleriyle ilgili detaylı bilgiler aşağıda sunulmuştur:

2.2.1. Döviz Kuru Sistemi

Döviz kuru, herhangi yabancı ülke parasının, ulusal para cinsinden fiyatı olarak tanımlanabilmektedir. Teoride ortaya çıkan fiyat, dolaşımda olan piyasada ki döviz arz ve talebin kesiştikleri noktada kendini göstermektedir. Denge de olan fiyatlar noktasında döviz kuru oluşmaktadır. Böylece oluşan denge döviz kuru da döviz arz ve talebinin kesişme noktasını meydana getirmektedir.¹⁰⁶Piyasada görülen, döviz arzı ile döviz kuru arasında doğru bir orantı olduğu gerçeğidir. Döviz arzı artış yönünde olur ise, döviz kuru da artmakta denilmektedir. Denge döviz kurunun oluşumu Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7: Denge Döviz Kurunun Oluşumu

Kaynak: Zeynel DİNLER, İktisada Giriş, Ekin Yayınları, Bursa, 2000, s.492.

¹⁰⁶ William CLINE, Estimates of Fundamental Equilibrium Exchange Rates, Massachusetts, 2005, s.3.

Döviz kurları, iki ülke arasındaki döviz kuru aralarındaki değişimin meydana geldiği fiyattır. Döviz kurları, nominal ve reel döviz kuru olarak ikiye ayrılır. Döviz kurunun nominal olması, başka bir ifade ile nominal döviz kuru; iki ülkenin paraları arasındaki göreceli (nispi) fiyattır. Örneğin, ABD Doları ile Alman Markı arasındaki döviz kuru belli bir t döneminde, bir dolar 1.75 mark ise, o takdirde döviz piyasasında bir dolar 1.75 mark ile değiştirilebildiği anlamı çıkmaktadır. Reel döviz kuru ise; iki ülkedeki malların göreceli fiyatları olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifade ile, reel döviz kuru bir ülkenin mallarına bakılıp, diğer bir ülkenin mallarının nispi fiyatına kıyaslanması denilmektedir. Ticaret hadleri olarak da reel döviz kuru bilinmektedir¹⁰⁷.

Ülkelerin iç dinamikleri ve ekonomik yapılarına bakıldığında paralarını, efektif ya da döviz olarak kullanılan, bir sistem üzerine oturtması gerekmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, döviz kuru sistemleri ile bir ekonomide iç ve dış dengenin sağlanması, en önemli araçlardan biri olup hangi sistemi tercih ettiği, süreç içinde önemini korumaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen artış veya azalışlar, ülkelerin ekonomik faaliyetlerinin yönünü etkilemesinden dolayı, döviz kuru oynaklıklarının istikrarlı bir çizgide olması, ekonomik istikrarın devamı bakımından olumlu yönde etkileyecektir. Bu durum, kura dayalı istikrar politikalarının başarısını artıracak ve bir döviz kuru sisteminin tercih edilmesine neden olacaktır¹⁰⁸. Tercih edilen döviz kuru sistemi, iki zıt kavram olarak ya sabit döviz kuru sistemi ya da tam esnek döviz kuru sistemleri olarak, ülkenin para birimini etkilemektedir.

¹⁰⁷ İlker PARASIZ, İktisadın A B C'si, Ezgi Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Bursa, Ocak 2000, s.263.

¹⁰⁸ Abdülkerim GÖK, Alternatif Döviz Kuru Sistemleri, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:XXI, Sayı:1, İstanbul, 2006, s.131.

2.2.1.1. Sabit Döviz Kuru Sistemi

Sabit kur sisteminde, döviz kuru belli bir düzeyde sabit tutulur. Sabit kur sisteminde, döviz kurlarının istikrarı merkez bankasının döviz piyasasına alıcı ve satıcı olarak müdahalesiyle sağlanır.¹⁰⁹ Kur sistemi tercihi genellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorundur.

Türkiye’de 1980 öncesi yaşanan yüksek enflasyon, dış ödeme güçlükleri, dış ticarete ortaya çıkan dış ticaret açığı ve uluslararası düzeydeki durgunluk ortamındaki bunalımdan çıkış olarak düşünülen yeni bir ekonomi aracı politikası, 24 Ocak 1980 tarihli İstikrar Kararları ile uygulamaya konulmuştur. Bu yeni politika, özünde serbest piyasa koşullarının ve özel teşebbüsün ekonomide egemen kılınması görüşüne dayanmaktadır. Mal ve hizmet, işgücü, sermaye ve döviz piyasalarındaki fiyatların, serbest piyasadaki arz ve talep koşullarına göre oluşması durumu, benimsenen politikanın en belirleyici özelliğidir. Yaklaşık %50 oranında bir devalüasyonla döviz kuru 1\$=70 TL ‘sına çıkmıştır¹¹⁰.

Döviz kurunun değer kaybının önüne geçebilmek ve dolayısıyla enflasyonu kontrol altına almak ve aynı zamanda, mali politikalara uygun olmasını sağlamak amacı ile sabit döviz kuru kullanıldığı görülmektedir. Yüksek enflasyonla mücadelede, enflasyon beklentisi olan bir ülke ekonomisinde, söz konusu enflasyonun önüne geçebilmek için, anahtar fiyatın istikrarı kavramının oluşması gerekmektedir. Söz konusu bu anahtar fiyat, program çıpası olarak bilinmektedir. Güvenilir nominal çıpa, fiyatların gelecekteki belirsizliklerin önüne geçeceğini belirtmektedir. Sabit kur sisteminde istikrarsız bir ekonomi olması durumunda, dengenin sağlanması için program çıpası olan döviz kurunun, dışsal bir etki olarak görülüp, sabitleştirilmesi gerekliliği de öngörülmektedir¹¹¹. Sabit Kur Sistemi, belli bir fiyatla uygulamada güven ve yüksek kredibilite oluşturmakta ve bununla birlikte

¹⁰⁹ PARASIZ, a.g.e, s.264.

¹¹⁰ Meral TECER, Türkiye Ekonomisi, TODAİE, Ankara,2003, s.78.

¹¹¹ İlker PARASIZ, Kriz Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995, s.189.

daha az esneklik sağlamaktadır¹¹². Sabit Kur Sistemi, aynı zamanda temel işlevi beklenen kura ilişkin bir bilgi sağladığından dolayı, kur riskini de azaltmaktadır¹¹³. Böylece, yurtiçine gelecek olan yabancı yatırımlar ve uluslararası yurt dışı alımında artışlar yaşanmaktadır. Ancak, değerli olan para birimi ihracatın azalmasını da getirmektedir. Diğer dezavantajları ise; yerel paranın sabitlendiği yabancı ülkenin para birimi değişimleri ve o ülkenin mali politika kararlarından, doğrudan etkilenme durumu ile de karşılaşılabilir. Bağlı olunan para birimindeki ani değişimler, onların ekonomisi gibi kendi ekonomisini de bütün olarak etkilemektedir. Bunun dışında, kur istikrarı, hedefi olmasından dolayı bağımsız para politikası uygulamak son derece güçleşir¹¹⁴.

Sabit Döviz Kuru Sistemi'nde dolarizasyon kavramından söz etmek, mümkündür. Ülke, kendi parasının, mali bağımsızlığına son verip ve başka bir ülkenin para birimini kullanır ise ortaya çıkan durum, dolarizasyon olmuş olacaktır. Para kurulu, sisteminin son şeklidir. Parasal disiplin ortada olduğu için güvenilirliği fazla olmakla birlikte, istikrarsız bir döviz kuru ile oluşan olumsuzlukları da ortadan kaldırmaktadır¹¹⁵.

Para Kurulu, ülke parasının seçilen bir para birimi ile sabit kurdan değişimi üzerine belirli yasal düzenlemelerle ortaya koyan kuruluştur. Ortaya konan sistemde, para otoritesi tarafından ülkenin para basımını sadece ne kadar yabancı girişi varsa o kadar basması durumunu sağlanmaktadır. Merkez bankasının parasal düzenlemeler ve son kredi mercii olmadığı bir durumdur. Bu sistemin kolay uygulanabilirliği de para ve maliye politikaları açısından güvenilirliğini artırması, döviz kuruna istikrar kazandırması, faiz oranlarını birleştirmesi ve finansal derinliği artırması gibi

¹¹² K. Alim ÖZDEMİR, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, Alternatif Döviz Kuru Sistemleri, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği, Ankara, 2000, s.1.

¹¹³ Emre A. İNAN, Kur Rejimi Tercih ve Türkiye, TBBB Bankacılık ve Araştırma Grubu, 2002, s.4.

¹¹⁴ GÖK, a.g.e., s.133.

¹¹⁵ ÖZDEMİR, ŞAHİNBEYOĞLU, a.g.e., s.6.

faýdaları bulunmaktadı. Bu sistemin dolarizasyondan temel farkı ise para otoritesinin senyoraaj geliri, elde etmesidir¹¹⁶.

Dış şoklara açık olan bu sistemde, ekonomik yapı kırılğan hale çok çabuk geçebildiği de görölmektedir. Bu kırılğanlık ortamında politika yapıcıları, sabit döviz kuru sisteminin sonucu olarak devalüasyonu ekonomik tedbir amaçlı olarak kullanabilmektedirler.

2.2.1.1.1 Devalüasyon Durumu ve Döviz Piyasasına Müdahale

Devalüasyon, ülke milli para değerinin dışa göre değerinde düşüşü sağlamak için, sabit döviz kuru rejiminde devlet tarafından resmi döviz fiyatlarının (kurunun) yükseltilmesidir¹¹⁷.

Döviz kuru rejimlerine baktığımızda Türkiye’de 1980 öncesi, sabit döviz kuru sistemi uygulandığı görölmektedir. Türk Lirası’nın değeri, ekonomik duruma göre değerlendirilip, belirleniyordu. Sterlin para birimi olarak uzun yıllar temel kabul edilirken; 1950’den sonra rezerv para birimi olarak, Dolar kabul edilmiştir. Söz konusu yıllarda, olası sorunlarda Sabit Döviz Kuru Rejiminde çözüm, devalüasyon ve revalüasyon kararları olarak yer almıştır. Ülkenin ödemeler bilançosu sorunlarına göre ayarlanma yapılmaktadır¹¹⁸. Ödemeler bilançosu kaleminde, ticari açık olan ülkelerde dış açığın giderilmesi ve ihracatın artması için devalüasyon, etkin bir yöntem olarak görönmektedir. Böylece devalüasyon olan bir ekonomide, ithal malların fiyatları artarken ihraç malların fiyatlarının da düşmesine neden olmaktadır¹¹⁹.

¹¹⁶ Turhan KORKMAZ, Emrah İsmail ÇEVİK, Türkiye’de Uygulanan Döviz kuru Politikalarının Dış Ticaret ve Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisi: 2003-2012 Etkisi, Bursa İşadamları Derneği 201 Döviz Kuru Politikaları Raporu, Bursa, 2013, s.10.

¹¹⁷ Esat ÇELEBİ, Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000), Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, İstanbul, 2001, s. 56.

¹¹⁸ Rıdvan KARLUK, Türkiye Ekonomisi, Scala Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.529.

¹¹⁹ Kevser ÖZTÜRK, Döviz Kuru Oynaklığı ve Döviz Kuru Oynaklığının Faiz Oranı Oynaklığı ile Olan İlişkisi: Türkiye Örneği, Uzman Yeterlilik Tezi Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010, s.105.

Marshall-Lerner yaklaşımıyla, devalüasyon sonrası uygulamalardan, ticari dengeyi oluşturabilmek için sabit döviz kuru sistemine bir nevi esneklik getirilmesi ve uygun şartların takip edilmesi gibi hususlar ortaya konmuştur ki; bu da ithalat taleplerinde ki esnekliğin artışıyla, ithal fiyatların artış yaşanmasına neden olmuştur. Böylece yurt dışı esnekliğinin bütün haliyle, ihracatı artırması anlamı taşımaktadır. Diğer bir deyişle, değişen miktarlarla ithalat ve ihracat rakamlarıyla ülkenin, oldukça yüksek oranda değer kaybetmiş para birimine rağmen, yabancı paranın etkisiyle ihracatın artışı, kazanç olarak görülebilmektedir¹²⁰.

Paranın değerini düşürme yoluyla müdahale eden merkez bankalarının yurt içi satışlarını etkilemeyecek şekilde yeterli devalüe sonucu, ülke ekonomisi canlanabilmektedir. Bunların sonucunda ülkenin ihracatı artacak, ithal fiyatlarının artmasıyla da dış alımı azalacaktır. Yine bununla birlikte, kapasitesinin de yeterli üretimi olması gerekmektedir.

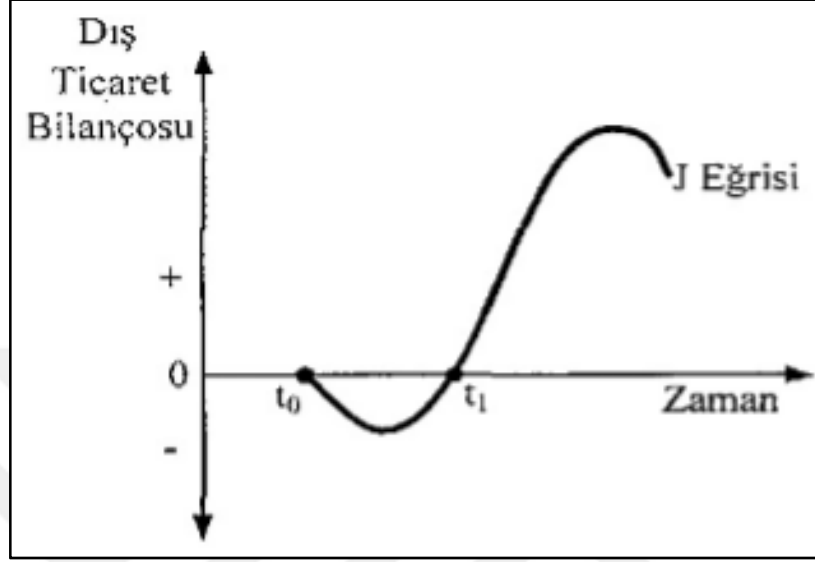
2.2.1.1.2 Devalüasyon Etkisi ve Sonucu

Devalüasyonun dış ticaret üzerine etkisi tam belirgin değildir. Ancak dış ticaret üzerindeki etkisine bakabilmek için J eğrisi ve Marshall-Lerner şartına bakılır. Şekil 3'de görüldüğü gibi J eğrisine bakıldığında, ilk etapta devalüasyonun etkisi ile olumlu bir yükseliş olurken, belli bir noktaya geldikten sonra olumsuz dönmektedir. Dış ticarete talep ve arz esnekliklerine göre, döviz kurlarındaki değişmelerin dengeyi sağlayabilecek ortamı yaratan şartlar belirlenmektedir¹²¹. J Eğrisi Şekil 8'de görülmektedir.

¹²⁰ Richard N. COOPER, Currency Devaluation in Developing Countries, Essays in International Finance, No:86, New Jersey, 1976, s.6.

¹²¹ Abidin KEMEÇ, Levent KÖSEKAHYAOĞLU, J Eğrisi Analizi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Aralık 2015, s.8.

Şekil 8: J Eğrisi

Kaynak: Yıldırım, Karaman ve Taşdemir (2009: 250), Makroekonomi, Seçkin Yayınevi, Ankara.

J Eğrisi kapsamına, devalüasyonun esneklik koşulu ile uygulanması başarılı bir sonuç veremeyeceğini belirtmekle birlikte, ülke ekonomisinde döviz kuru değişimlerinin ticaret dengesi üzerindeki kısa vadeli etkileri hakkında, temel soruları ve cevapları gündeme getirebilmektedir. Dış ticaret, değeri düşen para birimi ile birlikte ithal fiyatlarının artmasına ve doğal olarak ithalatın azalmasına, ihraç fiyatlarında ki düşme sonucunda ise, ihracatın artmasına sebep olmuştur.¹²²

Devalüasyon analizinde başlangıçtaki dengesizliğin doğası önemlidir ve çoğu analiz yanıltmaları, ekonomilere odaklanmakta yine bu yanıltmalar devalüasyonun anında dengede olduğunu varsaymaktadır. Hem yerel iktisadi faaliyet seviyesindeki ödemeler, hem de rezervlerinin açığı nedenlerinden dolayı devalüasyonu yaşamış bir ülkemiz olduğunu varsayılırsa, bir sahne ayarlandığında, geçmişte uluslararası para ile dengelenmesine izin vermek için, süresiz olarak çok yüksek para maliyetleri var olması ve tabii ki devam edemeyen bir süreç sonunda uluslararası ödemelerde temel ekonomik aktivitelerinde uygulanabilir ya da arzu edilen sonuç olarak finanse

¹²²MohsenBahmani OSKOOEE, Devaluationandthe J Curve: SomeEvidencefromLDCs, TheReview of EconomicsandStatistics, Volume:67, No:3, 1985, s.502.

edebilir olmalıdır ve böylece ticaret açığını geri dönüşümlerle kapatabilmesi gerekmektedir. Ancak bu oluşum, kesinlikle yüksek değerli fiyatta devam etmemekte ve bir tepe noktasından geri dönmektedir¹²³. Devalüasyon, dış ticaret açığını azaltmakta kullanılan bir araç olarak görülebilmektedir. Marshall-Lerner koşulu da destekleyici yaklaşım olarak esneklikleri göstermektedir.

Devalüasyon gelişmekte olan bir ülkede olumlu sonuç verebilmesi Marshall-Lerner koşulu göz önünde bulundurulmalıdır. Üretim kapasiteleri yeterli ve talebe karşılık, arz fazlasıyla talebi karşılamış olması gerekmektedir. Arz esnekliği, fazlasıyla yeterli olduğu düşünülürse, Marshall-Lerner koşulu, ihraç edilen malların esneklikleri ve ithal edilen malların esneklikleri toplamının 1' den büyük olması koşulu da aranmaktadır¹²⁴.

Amerikan ve Alman hükümetlerinin, 2 Şubat 1972 tarihli oluşturduğu komite ile Doların devalüe edilmesi, o dönemde oldukça fazla olan dış ticaret açığı sonucu, Amerika Birleşik Devletleri'nin ticaret dengesini kuramaması ve Alman para otoritelerinin yaptıkları görüşmede, Amerika Birleşik Devletleri komite başkanı Wilbur D. Mills doların durumu için devalüasyondan daha fazlası olduğunu ve büyük para birimleri için uluslararası para konferansı oluşturulması gerekliliği, çağrısını yapmıştır. Alman Merkez Bankası, 2 Şubat 1972'de tek taraflı kendi para birimi olan Mark'ın, daha fazla revalüe olmasını engellemek için, 6 milyar dolar döviz alımı yapmıştır. 9 Şubat'a kadar, bu tutar 32 milyar Doları bulmuştur. 12 Şubat Pazartesi Amerika Birleşik Devletleri sekreteri George P. SHULTZ, doların %10 oranında devalüe olduğunu açıklamıştır.¹²⁵ Örnekte görüldüğü gibi, tarihte gelişmiş bir ülkenin dış ticaret açığı kaynaklı bir olayda, diğer ülke pazarlarına baskı yapması ve bunun sonucunda ekonomik sıkıntılar meydana gelerek birbirlerini etkilemiştir. Diğer ülkenin merkez bankası döviz alımı yapması ve yine parası devalüe olmuş olan ülkenin de dış ticaret bütçesinin dengeye gelmesi için parasının değerinin düşmesi durumu gösterilmiştir.

¹²³ COOPER, a.g.e., s.4.

¹²⁴ Muammer ŞİMŞEK, Cem KADILAR, Türkiye'nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yöntemi ile Eşbütünleşme Analizi, Doğu Üniversitesi Dergisi, İstanbul, 2002, s.5.

¹²⁵ Stephen P. MAGEE, Currency Contracts, Pass-through and Devaluation, Brooking Papers on Economic Activity, Chicago, 1973, s.304.

Devalüasyon ile üretimde bir canlanma ortaya çıkmış ve üretim yapılabilirlik seviyesinde olduğundan dolayı, fiyat düşüklüğü ile gerçekleşen talep sayesinde ticaret dengesi oluşmuştur. Paranın değerinin yüksek olması ile ithal mallara yönelmesi, ülke üretimini azaltan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece dış ticaret açığı ile karşılaşılmaktadır.

2.2.1.1.3. Revalüasyon

Revalüasyon, hükümetin milli para değerini artırması yoluna gitmesidir. Merkez Bankası piyasada bulunan etkin para biriminden, döviz alımı yaparak kendi para biriminin değerini artırmaktadır. Devalüe olmuş paranın tam tersi uygulama biçimidir.

Revalüasyon ile ihraç mallarının fiyatında ki artmayla, ülkenin ihracatında azalma ve ithalatında artma görülmektedir. Döviz gelirinde azalma olmakta ve bu, devalüasyonun amaçları arasında da görülmektedir.¹²⁶ Alman ekonomi yapıcılar ile Amerika arasında oluşturulan para komitesinde 1972 Şubat ayında Alman Merkez Bankası'nın yüklü dolar alımıyla parasını revalüe ederek, uluslararası ticareti dengelemekte rol oynamıştır.

2.2.1.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi

¹²⁶ Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat Teori ve Politikası, Güzemcan Yayınları, İstanbul, 2013, s.435.

Döviz kurlarının, yabancı döviz piyasalarında belirlenmesi ve hükümetlerin döviz kurlarını sabit hale getirmeyidüşünmediği para sistemine, Esnek Döviz Kuru Sistemi denir¹²⁷. Arz ve talep koşullarına göre belirlenen döviz kurları, serbest piyasa koşullarına göre düşüp, yükselmektedir.

Döviz kurlarının piyasa tarafından belirlendiği bu kur sisteminde, Merkez Bankası döviz kurları için herhangi bir limit sınır belirlemezken, döviz piyasalarına da müdahale etmez. Böylece uluslararası bağımlı olmayan para politikası gereklerinin uygulanmasına olanak tanımaktadır.¹²⁸ Merkez Bankası özel durum olarak, volatilitenin yüksek olduğu ortamlarda dalgalanmaları önlemek adına müdahalede bulunarak, para politikalarını bağımsız bir şekilde belirler ve etkin olan para politikası görevleri arasında yer almaktadır¹²⁹.

Tam esnek kur sisteminin önemli avantajlarından biri, dışsal şoklara ve reel sektörden gelen şoklara dirençli olmasıdır. Döviz kurları, yeni oluşan ekonomik olaylara hızla ve tam olarak uyum sağlamış olacaktır. Esnek Kur Sistemi'nin dezavantajı ise, yabancı ülkelerdeki enflasyonun, kur yoluyla ithal olup risk haline dönüştürmektedir. Ekonomide ortaya çıkan risk algısında artacak ve yükselen risk primleriyle birlikte finansal işlemlerde belli bir azalışla karşılaşılabilir. Böylece bankalarda, oynak döviz kuru nedeniyle yaptıkları finansal işlemlerden yüksek zararlar oluşabilmektedir¹³⁰.

Esnek Kur Sistemi'nin görüşleri, ödemeler bilançosu önemli olmakta ve ortaya çıkabilecek sorunlarda süreklilik içine girdiği bir kriz olarak meydana geldiği anda, esnek kur sistemi karışıklığı ortadan kaldırmaktadır. Bunun aksine, Sabit Döviz Kuru Sistemi'nde politika yapımcıları dengesizliği ortadan kaldırmak için isteksiz kalamamaktadır.

¹²⁷ PARASIZ, a.g.e. s.264.

¹²⁸ GÖK, a.g.e., s.133.

¹²⁹ Fatma Yıldız POLAT, Döviz Kurları, Ülke Ekonomisi İçin Önemi ve Kur Savaşları, Hitit Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015, s.19.

¹³⁰ İNAN, a.g.e., s.4.

Döviz kurlarının değişkenliğinin artması, ölkelerin döviz kurlarına karşı bakışını ve dünya ticaretine etkisi gibi konular, Bretton-Woods Sistemi'nin yıkılmasından sonra iktisatçıların ilgisini çekmiştir. Yıllar boyunca farklı sistemleri deneyen ölkeler, ticaretlerine devam etmiştir. 1 Mayıs 1981 tarihinde, sabit kur uygulamasını terk eden Türkiye, serbest piyasada döviz kurlarının belirsizliği durumunu yaşamıştır¹³¹. Serbest piyasada politika yapıcılarını dünyadaki gelişmelere göre serbest bırakılmış döviz kuru ile politikalarına devam etmektedir. Sabit kur Sistemi'nde, kura dayalı olarak nominal çıpa yerine, dalgalı kurun seçilmesi hedefi tutturmak için zor olmakla beraber, izleme kolaylığı da getirmektedir.

¹³¹ Cem SAATÇIOĞLU, Orhan KARACA, Döviz Kuru Belirsizliğinin Etkisi: Türkiye Örneği, Doğuş Üniversitesi Dergisi, İstanbul, 2004, s.183.

2.3 İki Tarafli Ticarete Döviz Kuru Riski

Dünya döviz piyasası liderleri, dünyanın gelişmiş ekonomilerine göre finansal sistemlerini oluştururlar. Dışa açık ekonomilerde otoriteler, çok önemli makroekonomik işaretlere göre yabancı döviz kurlarını dikkate alır ve bunun Dünya'da yatırım yapma kararlarında etkili olduğunu bilmektedirler. Döviz kurunda başarılı politikaların, ithalat ve ihracat üzerinde direk etkisi olduğu bilinmekte ve olumsuz bir durumda ticari zarar ile karşılaşılabilir.

Günümüzde ülke ekonomilerini, Dünya ekonomisi içinde yabancı döviz kuru etkisi kapsamında, mal ve hizmetlerin hareketliliği, teknoloji ve sermayenin dünyadaki dolaşımı, bunun dışında ülkenin coğrafik sınırları da etkilemektedir.¹³² Döviz kurundaoluşan risk, para birimlerinin karşılıklı olarak birbirine göre değer kazanması veya değer kaybetme durumları bakımından muhtemel değişim olarak tanımlanabilmektedir¹³³. Reel sektör firmaları, döviz kurundaki değişimlerden etkilenmesi normal bir finansal kuruluş kadar olmakla birlikte genel ekonomik etkiler, döviz kurlarını etkilemektedir.

Bilindiği üzere, gelişen teknoloji ve hızlı iletişim ağlarının oluşması ile global ticarete oluşan entegrasyon, piyasa ölçekli oluşabilecek döviz kuru oynaklığından kaynaklanan krizleri anlamada, öngörülerin yapılması büyük önem kazanmıştır. Döviz kuru oynaklığının tahmin edilmesi, merkez bankaları açısından para politikalarını belirlemede rol oynamakta ve uluslararası yatırım yapan yatırımcıların riskini, minimize etmek amacıyla kullanılmaktadır. Uluslararası ticaret yapan kuruluşların ihracat ve ithalat kararlarında da döviz kuru, önemli bir yer etmektedir¹³⁴.

¹³² Elif GÜNÖREN GENÇ, Oksan KİBRİTÇİ ARTAR, TheEffect of Exchange Rates on ExportandImports of EmergingCountries, EuropeanScientificJournal, May 2014, Vol:10, No:13, s.1860..

¹³³ Murat DOĞANAY, Döviz Kuru Riski Yönetimi: Türkiye Tütün Endüstrisi Örneği, İşletme Araştırmaları Dergisi, ISSN:1309-0717, Ankara, 2016, s.519.

¹³⁴ Uğur SOYTAŞ, Özlem Serpil ÜNAL, Türkiye Döviz Piyasalarında Oynaklığın Öngörülmesi ve Risk Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Manisa, 2010, s.122.

Esnek döviz kuru sisteminde serbest piyasa koşullarında ortaya çıkan döviz kuru değışiklikleri, toplam talep ve toplam arzı etkileyen bir unsur olduğu için, gelecekteki fiyat hareketlerinin belirleyicisi olarak da yorumlamak mümkündür¹³⁵. Böyle durumlarda politika yapıcılarının, sabit döviz kurunda olan para politikalarını uygulamada ki etkinliği tam olarak bitmese de piyasa etkinliğe gerekli olan ihtiyaç oldukça düşmektedir. Dünyada belli bir dönem rezerv para olarak kullanılan güçlü para birimleri, ölçü olarak kabul edilmesi ya da Bretton-Woods gibi altın standardı oluşturulması durumlarında, döviz kuru riskleri belirgin olmamaktadır. Gelişen piyasalarla, herbir ülkenin parasının değeri yaptığı ticaret ve para politikaları, birbirine göre oransal değışikliklerde önem kazanmıştır.

¹³⁵ Birgül CAMBAZOĞLU, Hacer Simay KARAALP, Parasal Aktarım Mekanizması Döviz Kuru Kanalı: Türkiye Örneği, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:19, Sayı:2, Manisa, 2012, s.57.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHRACAT VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ, İHRACATI DESTEKLEYEN KURULUŞLAR VE İHRACAT TEŞVİKLERİ

3.1 İhracat Döviz Kuru İlişkisi

Küresel krizlerin etkilerinin olduğu bir ortamda, kriz esnasında ve sonrasında ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlar farklı büyüklükte değişiklik göstermektedir. Türkiye'nin büyük ekonomik sorunları içinde en büyüğü, cari işlemler açığı olduğu bilinmektedir. Cari işlemler açığı da dış ticaret açığından kaynaklanmasından dolayı reel döviz kuru ile dış ticaret açığı birbirine ilişkisi oldukça yüksektir¹³⁶. Dış ticaret açığındaki faktörlerden biri olan ihracat, reel döviz kuruna önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir.

Genel görüş kapsamında döviz kuru, ihracata etkisini bir yıllık verilere göre yüzdesel olarak olumlu katkısı olduğu söylenmektedir. Türkiye'de 2015 yılında, kur ve ihracat değişimi arasındaki ilişkiler, Tablo 4'te yer almaktadır.

¹³⁶ Sumru ÖZ, Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret, Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, İstanbul, Mart 2011, s.1.

Tablo 4: Türkiye’de 2015 Yılında Kur ve İhracat Değişimi Arasındaki İlişki

Aylar	Sepet Kur	İhracat Değişim (%)	Euro/USD
Ocak	2,52	-0,8	1,16
Şubat	2,63	-6,3	1,14
Mart	2,7	-14,7	1,08
Nisan	2,76	-0,2	1,08
Mayıs	2,8	-19	1,12
Haziran	2,87	-7,2	1,12
Temmuz	2,84	-16,6	1,1
Ağustos	3,02	-3,2	1,11
Eylül	3,2	-14,7	1,12
Ekim	3,11	2,7	1,12
Kasım	2,98	-10,6	1,07
Aralık	3,05	-11,4	1,09
Toplam Değişim(%)	21	-8,5	-6

Kaynak: TCMB günlük döviz kurları ve TÜİK dış ticaret verileri

Tablo 4’de; Türk Lirası’nın yarısı USD, yarısı Euro’dan oluşan kur sepetindeki gelişmeleri, ihracatın 2015 yılı aylarında 2014 yılının aynı aylarına göre karşılaştığı değişimleri ve Euro/USD paritesinde aylar itibari ile değişimleri yer almaktadır. Sepet kur, 2015 yılı başından sonuna kadar, %21 değer kazanmasına karşın, ihracatta aylar itibari ile geçen yılın aynı aylarına göre artış değil, düşüş ortaya çıkmaktadır. Bu düşüş ortalama ile %8.5 olduğu görülmektedir. Euro/Dolar paritesine bakıldığında Euro aleyhine %6 gibi bir değişim yaşandığı görülmektedir¹³⁷.

Ülkenin gelişmişlik ve ekonomik güçlenmesinde önemli bir yer tutan ihracat, üretim kabiliyeti yüksek olan bir ülkede teknolojinin de gelişmiş olması ve bununla birlikte altyapısı kurulmuş olan ekonomik yapının pozitif etkisiyle desteklenmiş bir ortamda, ihracatın da ithalatın altında kalmaması, ülke ekonomisine katkısı büyük olacaktır. Her ülkenin para birimindeki değişiklikler ihracatı bir şekilde etkilemektedir. Türkiye’nin son yıllar itibari ile yurtdışına ihraç ettiği mallar kapsamında, ülkelerin para birimine göre dolar üzerinden ne kadar ihracat yapıldığını

¹³⁷ Mahfi EĞİLMEZ, Ekonomide Analiz: Örnek Olaylar ve Çözümler, Remzi Kitabevi, Üçüncü Basım, İstanbul, Ekim 2016, s.119.

Tablo 5’ de görülebilmektedir. Türkiye ihracatı, AB para birimi olan Euro ve Amerika Birleşik Devletleri para birimi olan Dolar’a endeksli bir biçimde gerçekleşmektedir. Temel olarak ihracatın Avrupa’ya yapılması Euro kullanılmasında etken iken, Doların baz alınarak ihracatın yapılması ise dünya genelinde kullanılan bir para birimi olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 5: Türkiye İhracatının Farklı Para Birimleri Cinsinden Değeri

	2015	2014	2013	2012
Avro	64 218 504	69 983 554	69 171 587	72 620 884
İngiliz Sterlini	4 852 936	5 105 139	4 299 503	4 300 747
Danimarka Kronu	24 383	30 553	21 592	31 165
Norveç Kronu	22 513	72 231	23 405	24 908
İsveç Kronu	78 536	128 398	145 182	232 546
İsviçre Frankı	63 064	85 638	65 937	130 752
Türk Lirası	6 090 435	6 695 653	5 356 776	4 490 033
Polonya Zlotisi	137 463	157 699	131 755	92 638
Çek Korunası	22 698	22 260	18 478	15 291
Romanya Leyi	4 012	2 349	904	8
Bulgar Levası	157	91	363	363
Rus Rublesi	193 363	482 532	454 639	198 308
Güney Afrika Randı	13	6	62	10 862
ABD Doları	67 915 976	74 707 037	71 945 392	70 168 668
Kanada Doları	29 766	26 793	66 986	42 576
Suudi Arabistan Riyali	41 773	5 222	49	6 037
Kuveyt Dinarı	199	-	-	-
BAE Dirhemi	16 022	4 170	1 245	730
Çin Yuanı	23 531	72	25	-
Japon Yeni	59 476	60 131	64 242	68 706
Avustralya Doları	44 051	40 628	34 514	26 514
Toplam (ABD Doları)	143 838 871	157 610 158	151 802 637	152 461 737

Kaynak: TUIK, Döviz Türü - İhracat. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Ulusal para, yabancı para hali ile tanımlanan döviz kurları, yurt içi ekonomik ve siyasi gelişmelere paralel olarak içsel; uluslararası arz şokları, sermaye hareketleri ve yurt dışı faiz oranları gibi değişkenlere ilişkin, dışsal faktörlerden de etkilenmektedir. Döviz kurlarındaki değişimler, ithal mallarının yurt içi

fiyatlanmaları, ihracat sektörünün karlılık düzeyi, fiyatlar genel düzeyindeki artışa etkisi ile üretim ve istihdamın sonucunda, yurtdışına yapılan ihracatı da etkilemektedir.¹³⁸ Bir ülkenin döviz kurlarındaki belirsizlik o ülkenin ihracatını etkileyen faktörlerden biri olduğunun bilinmesi, ülke ekonomisi için önemlidir. Döviz kurunda meydana gelen değişim, oynaklık olarak tanımlanmaktadır.İhracat günümüzde her ülkenin gelişiminde global pazarın gücü ile artırmak istediği ekonomik kanalların başında gelmektedir.

Global ticarete entegre olmuş ülkelerin kendi üretimleri ya da hizmetlerini, yurt dışına ticareti ile sonuçlanan kavram, ülkenin başka bir ülkeye mal ya da hizmet satması, başka bir ifade ile ihracat yapması olmakta olup, ülkeye döviz kazancı sağlamış bulunmaktadır. Dünyada dört çeşit ekonomi kavramı bulunmaktadır. Birincisi, ulus ekonomisidir. İkinci olarak bölgelerin oluşturulmasıdır. Güçlerini birleştirme yoluna giden ülkeler kendi pazarlarını birleştirip garanti altına alarak, bölgesel ekonomiyi oluşturduğu görülmektedir. Kuzey Amerika Ülkeleri, AB Topluluğu, Japonya çevresindeki Uzakdoğu grubu bölgesel birleşmelerin yarattığı ekonomiye örnek olarak gösterilebilmektedir. Üçüncü olarak, hemen hemen özerk olan para, kredi ve yatırım akışı ekonomisi bulunmaktadır. Son olarak ise dünyayı tek bir pazar olarak bakan, ulus ötesi teşebbüs ekonomisi kabul edilmektedir.¹³⁹

Dünya ekonomisi içinde ihracata bakıldığında, kendi içinde olan ekonomileri yani ulus ekonomisi dışındaki ticari birliktelikten doğan satış, bir nevi ülkenin dışa açılımı olmakta ve ülkesine döviz kazandırıcı işlem olduğu görülmektedir. Dünya geneline baktığımızda, teknolojinin artması ve sanayi devriminin etkisiyle dış ticarete yıllar itibari ile sanayi ürünleri mal ihracatının arttığı görülmektedir.

Bretton-Woods ile benimsenen Sabit Kur Rejimi Sistem'inin 1973 yılında çökmesiyle sanayileşmiş ülkeler, dalgalı kur rejimini uygulamaya başlamışlardır. Önceleri, gelişmiş ülke paraları ABD doları karşısındaki değeri sabitken, yeni

¹³⁸ Zekai ÖZDEMİR, Erşan SEVER, Osman KADI, Döviz Kuru Politikaları: Türkiye Uygulaması Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Ekonomisi Makro Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007, s.443.

¹³⁹ Erol KUTLU, Dünya Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1997, s.59.

dönemle döviz kurları önemli oranda dalgalanma göstermeye başlamıştır¹⁴⁰. 1973 yılından itibaren dünya döviz piyasasında, belirsizlik olgusu ortaya çıkmıştır. Bu noktadan ilerlendiğinde, Türkiye'nin döviz kuru sisteminin geçmişine bakılıp, kur politikalarını genel itibari ile iki döneme ayırmak mümkündür. Birincisi, 1 Mayıs 1981 tarihinden öncesi sabit kur uygulamasıdır. İkincisi ise, bu tarihten sonra dışa açılmayla birlikte, serbest dalgalı kur sisteminin uygulanmaya başlandığı dönemdir¹⁴¹.

Döviz kuru ile İhracat, ekonomik açıdan birbirine bağılılığı ayrı bir yer tutarken, ticaretin ülke dışına açılması ile sanayileşmenin etkisiyle ihracat oluşumunda, sanayi ürünleri yıllar itibari ile artış göstermiştir. Kriz dönemlerinde döviz piyasasında aşırı dalgalanmalar olması nedeniyle, ülkelerin birbiri ile ticaretinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye de planlı dönemde, toplam ihracatın giderek daha az bir kısmını tarımsal ürünler oluşturmuştur. Tarım ürünlerinin, toplam ihracat içindeki payı 1963' de %77.2 iken, bu oran 1980'li yıllarda hızla azalmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde, bazı büyük ülkeler hariç tarımsal ürünlerin toplam ihracattaki payı %10'un altındadır. 1980 yılında tarımın ihracat içindeki payı %57.4 olmakla birlikte 2000 yılına gelindiğinde %7' ye düştüğü gözlenmiştir¹⁴².

Türkiye'nin OECD ülkelerinin içinde ne kadar bir yüzdeyle sektör bakımından 2014 verilerine göre rakamları, Tablo 6'da görülebilmektedir.

¹⁴⁰ Serra Eren SARIOĞLU, Reel Döviz Kuru Belirsizliğinin Türkiye'nin İhracatına Etkisi: Farklı Sektörler Üzerine Bir Analiz, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 2011,s.77.

¹⁴¹ Nezir KÖSE, Ahmet AY, Nurgün TOPALLI, Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,Cilt:10, Sayı:2, 2008, s.27.

¹⁴² TECER, a.g.e., s.6.

Tablo 6: OECD Ülkelerinin 2014 Yılı İhracat Rakamları ve Sektör Yüzdeleri

YIL	ÜLKE ADI	Mal İhracatı (Milyar \$)	Gıdanın toplam içinde oranı (%)	Tarımsal Hammaddelerin toplam içinde oranı (%)	Maden ve metalin toplam içinde oranı (%)
2014	Avusturya	178	7.4	1.5	3.1
2014	Avustralya	241.2	14	2.6	36.8
2014	Belçika	471.4	9.4	1.4	2.7
2014	Kanada	474.7	10.8	4	7
2014	İsviçre	311.2	4	0.2	2.9
2014	Sili	75.7	22.5	6.2	56.4
2014	Çek Cumhuriyeti	173.9	4.8	1.4	2
2014	Almanya	1507.6	5.7	0.8	2.7
2014	Danimarka	111.1	18.5	2.7	1.5
2014	Estonya	16.1	10.3	5.3	2
2014	İspanya	324.9	15.6	1.1	3.3
2014	Finlandiya	74.3	2.7	6.9	5.2
2014	Fransa	582.6	12.7	1	2.2
2014	İngiltere	505.8	6.9	0.7	3.9
2014	Yunanistan	36.1	17.4	1.7	7.5
2014	Macaristan	110.8	8.3	0.7	1.5
2014	İrlanda	117.6	11.8	0.7	0.8
2014	İsrail	68.1	3	0.6	1.2
2014	İzlanda	5.1	43.8	0.7	39
2014	İtalya	528.7	8.3	0.7	2
2014	Japonya	683.8	0.7	0.9	2.8
2014	Güney Kore	572.7	1.1	0.9	2
2014	Lüksemburg	19.2	10.9	2	4.8
2014	Meksika	397.5	6.4	0.3	2.9
2014	Hollanda	672.1	15.6	3	2.5
2014	Norveç	143.9	8.1	0.7	5.5
2014	Yeni Zelanda	41.6	61	11.5	3.1
2014	Polonya	216.6	12.8	1.4	4
2014	Portekiz	64	12.2	2.4	2.3
2014	İsveç	164.4	6.1	4.1	4.7
2014	Slovenya	36.1	4.1	2.2	4.2
2014	Slovak Cumhuriyeti	86.6	4.1	0.9	2.3
2014	Türkiye	157.6	11.4	0.4	4.1
2014	ABD	1620.5	10.4	2.3	3.2

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloOlustur.do#>

Tablo 6'dan da görüldüğü üzere; 2014 verilerine göre, OECD ülkelerinde sektörleri itibari ile yapılan ihracatları, yüzdesel artışıyla toplam içerisinde ki payı, %11 civarında olduğu görülmektedir. Toplam ihracata bakıldığında Türkiye ihracatı, 157 milyar dolar gerçekleşmiş olup diğer gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi, tarıma ait ihracat oranları toplam ihracatlarında, çok düşük bir bölümünü kapsamaktadır. Japonya gibi Asya ülkelerinde, ihracat rakamlarında bu oran %1 seviyelerine kadar düşmektedir.

OECD ülkelerine bakıldığında bütün gelişmiş ülkelerin tabloda olduğu görülmektedir. Serbest piyasada dalgalı kur sisteminde, anlık oluşan döviz kurlarının etkilediği bir ekonomide küresel ekonomik sonuçlarına bakıldığında, yaptıkları ihracat rakamları sektörlerin yüzdesine göre döviz elde edebilme kabiliyetlerinin, sanayi malları üzerinden olduğu görülmektedir.

Döviz kurlarındaki değişimler, ülkelerin ticaretinde tercih ettikleri hedef ülkenin, para biriminin nasıl değiştiği durumu, ticaretin geleceği için önemlidir. Reel döviz kurunun arttığı bir dönemde ya da ulusal para biriminin değerlenmesi sonucunda, ülkenin ticaretinde rekabet gücünün azalması ile ihracatın düşmesi veya satılacak olan malların bekletilmesi ekonomik açıdan ülkeye para girişini engelleyecektir. Diğer taraftan paranın değerinin artması, yurt dışı alımlarının artmasını beraberinde getirecek ve ithalata olan aşırı talep ile dış ticarete, ticari açık olarak ortaya çıkacaktır.

3.1.1. 1980 Öncesi Dönemde Sabit Döviz Kuru ve İhracat İlişkisi

1970'li yıllarda Dünya'da ekonomik sıkıntılar yaşanmış, Vietnam Savaşı'nın yarattığı problemler Bretton-Woods sistemin de yer alan Altın ve Dolar merkezli sabit kur rejimi dağılım sürecine girmiş, petrol fiyatlarında şok artışlar yaşanmıştır. Yüksek enflasyon ve durgun piyasa koşullarına karşı ise Keynes'ci olarak bilinen uygulamalar, sorunlara yeterli cevap verememiştir. İngiltere yönetimi problemi anlamaya çalışmış, daha sonra ABD yönetimi, çözüm yolu aranmıştır. Hem

ülke içi hem de uluslararası iktisat politikalarına başvurulmuştur. Keynes'ci müdahale sistemleri yerine, piyasanın o an ihtiyacı olana daha fazla ağırlık veren politikaların kullanılması arayışı içinde olmuşlardır.¹⁴³ Bu düzenlemede refah içinde gibi yaşama durumundan çıkıp, kamu harcamalarının kısıtlama, özelleştirilme gibi çözümlere başvurulmaya, kamu denetimini azaltma ile özel sektörü kendi özelinde, ticaretlerini desteleyip yapmalarına zorlamışlardır.

1980 öncesi Türkiye'ye bakıldığında, yaşanan siyasi istikrarsızlıkların da etkisiyle uluslararası alım ve üretim yapılmasında sıkıntılar yaşamış, kıtlıkların yaşandığı ve ticaretin olmadığı, yüksek bir enflasyon ve bunalım dönemi içerisine girilmiştir. Dünya 1971 yılında, başta dolar etkisi altında sabit kur rejimini terk etmeye başladıktan sonra, Bretton-Woods düzeninin bir diğer temel taşından daha vazgeçilmiş olunmuştur. Sabit kur rejimi, yerini dalgalı kur rejimine bırakmış, ticaret hacimleri giderek artan uluslararası sermaye akımları, uluslararası ticaret için yeni bir dönem ve belirsizlik kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁴ Ülkelerin birbirine bağımlılığı, gelişmişlik ve ülke coğrafyalarının bulunduğu coğrafik konuma ya da talep ettikleri malların katma değerlerine göre kolay tercih edilebilmeleri, küreselleşmenin etkisiyle bütünleşmiştir. Ticari bütünleşmenin sonucunda her ülkenin kendine ait bir para varlığı bulunmaktadır. İki ülke para değeri birbirine kıyaslanması, döviz kurlarını oluşturmuş ve bu kurlarla da zamanla ticaretin içinde, sistemli programlara dönüşmüştür.

Dünya'da bir yüzyıl önce, döviz kuru rejiminin seçimindeki geleneksel görüş oldukça basitti. O zamanlar, birkaç değişik standartlar arasında ve sabit döviz oranları uygulanması kapsamında, bir taraftan diğer tarafta değişen para akışı mantığı olmaktadır. Öncelikli görüş, paranın genel anlamda standart türlerini önceden tahmin edilebilen politikalar, sabit fiyat seviyeleri (dönemsel veriler, bütçe dengesi vb.) ve bu sağlanan fiyatların her biri, kendi içinde farklı değiş tokuşları anlatmaktadır.¹⁴⁵

¹⁴³ Şevket PAMUK, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2012, s.263.

¹⁴⁴ PAMUK, a.g.e., s.264.

¹⁴⁵ Michael D. BORDO, Exchange Rate Regime Choice in Historical Perspective, IMF Working Paper, August 2003, s.4.

Türkiye Sabit Kur Rejimini, 1980 yılına kadar uygulamada tutmuş ve dış ticaret açıklarının döviz rezervlerindeki olumsuzluğu ortadan kaldırmaya yönelik, devalüasyon yoluna giderek dengeye getirmek amacı ile bu sistemi uygun görmüştür¹⁴⁶. Kur, bilindiği gibi bir ülkenin diğer ülke para birimine göre değerini ortaya koymaktadır. Ancak burada sabit tutulan döviz kuru, ülkenin kur politikalarının farklılığını göstermektedir.

Döviz kuru, dış pazarlara ihracat, direkt yatırım ya da döviz kuru yatırımı şeklinde yayılım yapan firmalar için önemli bir kaynaktır. Sabit Döviz Kuru Sistemi'ni uygulayan ülkelerde ihracat, yerli para Merkez Bankası gücü ile belirli bir kurla yabancı paralara karşı dengelenmesi ile sabit kur rejimini, birekonomik model olarak uygulamaktadır¹⁴⁷. 1980 öncesi dönemde ihracat, ithalat rakamları ve ihracatın ithalatı karşılama oranı verileri Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: 1980 Öncesi İhracat ve İthalat Rakamları ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	İhracat		İthalat		İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	Değer (Bin \$)	Değişim (%)	Değer (Bin \$)	Değişim (%)	
1924	82.435	62.3	100.462	15.6	82.1
1930	71.38	-4.6	69.54	-43.7	102.6
1935	76.232	4.4	70.635	2.7	107.9
1940	80.904	-18.8	50.035	-45.9	161.7
1945	168.26	-5.4	96.969	-23.2	173.5
1950	263.42	6.3	285.664	-1.6	92.2
1955	313.35	-6.4	497.637	4	63
1960	320.73	-9.3	468.186	-0.4	68.5
1965	463.74	12.9	571.953	6.5	81.1
1970	588.48	9.6	947.604	18.3	62.1
1975	401.08	-8.6	738.558	25.4	29.6
1980	910.12	28.7	909.364	56	36.8

Kaynak: TUIK. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelis>

¹⁴⁶ Gülçin TAPŞIN, Ahu Tuğba KARABULUT, Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi Cilt:26, 2013, s.191.

¹⁴⁷ Mahfi EĞİLMEZ, Kur Rejimleri ve Türkiye Uygulaması, İstanbul,2012, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/kur-rejimleri-ve-turkiye-uygulamas.html>

Tablo 7'den de görüleceği üzere; Cumhuriyetin ilk yıllarından 1980 yılına kadar Türkiye, sabit tutulan para birimiyle ihracat rakamları küresel ticarete pek bir gelişim sergilememiştir. 1980 yılı öncesi, Türkiye ekonomisi ülke dışı ticarete karşı korumacı, içe dönük ekonomi modeli olarak politikalar uyguladığı bilinmektedir. Böylece o dönemlerde ithal ikameci yaklaşım, ithal ikameye dayalı sanayileşme ile izlenen döviz kuru politikasının ihracatın üzerinde olumsuz etkilerinin de olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ülkeler, döviz kuru ve ihracata dayalı değişik politikalar uygulamaktadır. 1990-2015 ihracat ve ithalat rakamları, ihracatın ithalatı karşılama oranı verileri Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: 1990-2015 ihracat ve ithalat rakamları, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	İhracat		İthalat		İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	Değer (Milyon \$)	Değişim (%)	Değer (Milyon \$)	Değişim (%)	
1990	13.0	24.2	22.3	41.2	58.1
1995	21.6	19.5	35.7	53.5	60.6
2000	27.8	4.5	54.5	34.0	51.0
2005	73.5	16.3	116.8	19.7	62.9
2010	113.9	11.5	185.5	31.7	61.4
2011	134.9	18.5	240.8	29.8	56.0
2012	152.5	13.0	236.5	-1.8	64.5
2013	151.8	-0.4	251.7	6.4	60.3
2014	157.6	3.8	242.2	-3.8	65.1
2015	143.8	-8.7	207.2	-14.4	69.4

Kaynak: TUIK., <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 8'den de görüldüğü üzere; 1990 yılı sonrası, tam anlamıyla Esnek Döviz Kuru Sistemi'ne geçilmesi ile uygulamadaki ihracat küresel pazarda, her bir ülkenin para birimine göre endekslenen parasıyla ihracat gelişiminde de farklı olduğunu göstermiştir. Tablo 9'da görüldüğü gibi, sabit döviz kurunu terk eden Türkiye, parasını dalgalanmaya bırakmış ve değişik para politikalarını günümüze kadar uygulamıştır.

3.1.2. 1980 Sonrası Esnek Döviz Kuru ve Uygulanan Maliye Politikalarının İhracat ile İlişkisi

Ekonomik koşullara göre uyarlanan ve zaman içerisinde değişiklik gösteren döviz kuru sistemleri, ülkeler arası paranın değerini farklı biçimde ifade ederek altın ya da değerli madenlere göre sabit kur sistemi dönemi yaşamıştır. Sonralarında ise yerini altına eşdeğer para arzı karşısında, altın arzının artırılmaması nedeniyle Serbest Kur Sistemi'ne geçiş yaptığı görülmüştür.

Türkiye'de, döviz kuru sistemleri değişik dönemlerde farklı yapı veya sistemler olarak kendini göstermiştir. 1980 öncesi Sabit Kur Sistemi, 1980 sonrası Sabit Kur Sistemi'nden, Esnek Döviz Kuru Sistemi'ne geçiş süreci yaşamıştır. 1989 senesinde tam konvertibilite 'ye geçilmiştir. 1980-1990 yılları arasında, geçen on yıllık süreçte, sık sık devalüasyonlar gerçekleşmiştir. Devalüasyonlar sonucunda, Sabit Kur Sistemi devreye girmiştir. 1989-1999 yılları arasında kontrollü serbest kur sistemi benimsenirken, 2000-2001 aralığında günlük artışların belirlendiği sabit kur sistemi uygulanmıştır. 2001 yılının ikinci altı aylık dönemine girildiğinde, TCMB müdahalelerinin sınırlandığı ve Serbest Kur Sistemi'ne bağlı kaldığı görülmektedir. Döviz kurları dış ticareti dengeleme aracı olarak kullanılıp, 2001 sonrası ihracata dayalı büyüme modelini benimsemiş ve ona göre gerçek amaçlı müdahaleden kaçınarak, serbest kur politikalarını uygulamada tutmuştur.¹⁴⁸

1980'li yıllar öncesi ihracat, ithalattan daha az olması ve ithalatı azaltacak önlemlerin başarısız olması sonucu, Türkiye'de döviz kuru ile ilgili önemli sıkıntılar yaşanmış ve bu da, dış ticareti etkilemiştir. 1980 yılı sonrası, 24 Ocak kararları ile ithalata bağımlılığı azaltmayı ve ihracata yönelik teşvikler getirilmeye çalışılsa da, Türkiye'nin ithalatını o dönemde, istenen seviyede tutamamıştır.¹⁴⁹

İhracatın önemi, 1980 sonrası daha bir artmış olduğu, alınan kararlarla ortaya çıkmaktadır. İhracat, Türkiye'de ithalatın fazla olması sebebiyle onu dengeleyecek

¹⁴⁸ Salih BARIŞIK, Elmas DEMİRCİOĞLU, Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001), ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, Zonguldak, 2006, s.72.

¹⁴⁹ Hakan KARAGÖZ, Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi, Konya Ticaret Odası, Konya, 2009, s.7.

ve ithalatın giderlerini besleyecek, önemli bir kaynaktır.¹⁵⁰ Döviz kurları yabancı para durumuna göre değerini ifade etmekte ve döviz kuru sistemlerinin, ekonomi üzerinde etkisi bulunmaktadır. İhracatla ilişkilendirildiğinde her ülke, kendi ülke para politikalarına göre, değişik döviz kuru sistemini uygulamaya sokmuşlardır. Bununla birlikte, geçmişte döviz kuru sistemlerine bakıldığında bir tarafında Sabit Döviz Kuru varken, diğer tarafında ise Serbest Dalgalı Kur Sistemi bulunmaktadır. Diğer taraftan, bu iki sistemin arasında oldukça fazla, bir tarafa yakın ya da uzak uygulamalarda bulunmaktadır. 1980 sonrası Türkiye'ye bakıldığında, dönemin ihtiyaçlarına göre farklı döviz kuru uygulamaları benimsendiği görülmektedir.

Her ülkenin iç politikaları dışında uluslararası gelişmelere karşı vereceği reaksiyon farklı olmakta ve bu etkilerin sonuçları da farklı büyüklükte ve ölçekte gerçekleşmektedir. Nominal çıpa olarak sabit döviz kurunu da öneren IMF, zaman değiştiğinde, farklı bir strateji olarak dalgalı kur politikasını da öneren, IMF olduğundan dolayı bu tip durumlarda esnek politika uygulayabilmektedir. Türkiye'nin 1983-2000 yıllarında döviz sıkıntısı çekmemesinin nedeni esnek kur politikası benzeri bir sistem kullanmasındandır¹⁵¹.

Hükümetlerglobal krizlerde belirsizliğin artması durumunda, uluslararası ticarete etkilerin oluşması, mali yapının bozulması, enflasyon artışı gibi nedenlerden dolayı, döviz piyasalarına müdahale ederek dengelemeye çalışmaktadırlar. Merkez Bankası müdahalesi ile kurlar yükselirken, serbest piyasada döviz satması ile karşılaşabilmektedir. Düşerken ise piyasada döviz satın alması ile sonuçlanabilmektedir.

Ülkenin kalkınmasında kullanılmak üzere, yurt dışı pazardan döviz elde etmek için ve ülke dışı finansmanın artmasını sağlamanın en kolay yolu ihracat yapmaktır. Yine ihracat o ülkenin ekonomik yapısında önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik yapı değişikliği göstergelerinden biri olan ihracat, 1980 öncesi sabit kur rejimi uygulaması varken, Türkiye'deki fiyat artışı ile dünyadaki fiyat artışı

¹⁵⁰ Muzaffer DEMİRBAŞ, 1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 2003, s.234.

¹⁵¹ KARAGÖZ, a.g.e., s.4.

farklılıklarını, gidermediği için TL'nin daha fazla yükselmesine neden olmuş ve ihracatı olumsuz etkilemiştir. Bu ihracatçının, üretim aşamasında, hammadde temin etmesini, doğal olarak rekabet etmesini etkilemiş ve üretime yönelik çalışmalarında, üretimin global pazara sevklerinin azalmasına yol açarak, iç piyasaya yönelmesine itmiştir¹⁵².

24 Ocak 1980'den 1 Mayıs 1981 tarihine kadar, %5'i aşmayan bilinçli devalüasyonlar gerçekleştirilmiştir. Başka bir ifadeyle, TL dış ülke para birimlerine göre değeri, düzenli bir biçimde düşürülmekle ihracata yönelik aktif kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır. 1 Mayıs 1981 sonrası ise, T.C. Merkez Bankası, TL ile yabancı paralar arasındaki değeri, her gün belirleyip ilan etmekle yetkili merci kabul edilmekte, bununla birlikte resmi kur ve piyasa kuru arasındaki farkı dengeleme görevi üstlenip, gelecekte ulaşılabilecek denge kurunu ayarlama stratejisi izlenmeye geçilmiştir. 29 Aralık 1983'de yürürlüğe girmiş olan, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 28 sayılı karar ile döviz kurunun, piyasada serbestleştirilme yoluna gidilmiştir. Bu kararlar birlikte Merkez Bankası'nın yalnızca TL'nin ABD Doları cinsinden gerçek kurunu belirleyip sunduğu, esas kur uygulamasına geçilmiştir. Belirlenmiş olan esas kur uygulaması Temmuz 1985 yılında terkedilip, yerine kurların bankalarca belirlenmesi esası uygulamaya koyulmuştur. Bu karar uzun sürmemiş, 1986 Mart ayında bankaların kendi kurlarını belirlemelerine kısıtlama getirilerek, esnek sınırı \pm %1 olarak belirlenmiştir. Ancak, bu uygulama ile Ekim 1986'da alınan yeni bir karar ortaya çıkmıştır. Bankaların satış kurlarının Merkez Bankası'nın belirlediği satış kurunun altında kalma zorunluluğu getirilip, alış kurlarının ise serbest bırakılmasına karar verilmiştir¹⁵³.

Dünya literatüründe, döviz kuru ve dış ticaret değişkenleri kapsamında ihracat önemli bir değişken olarak kabul görmüştür. 1980 sonrası birçok çalışma mevcuttur. 1989 Yılında, Rose ve Yellen, reel döviz kurunun dış ticaret bilançosunda niceliksel olarak abartılı bir etkiye sahi olmadığını ileri sürmüşlerdir. 1991 yılındaki çalışmada Rose, reel döviz kuru, yurt içi gelirleri, yurt dışı gelirleri ve dış ticaret bilançosu arasındaki durumları OECD ülkelerinden 5 tanesi için araştırmış ve

¹⁵² DEMİRBAŞ, a.g.e., s.237.

¹⁵³ HEPEKTAN, ÇINAR ve DÜNDAR, a.g.e., s.65

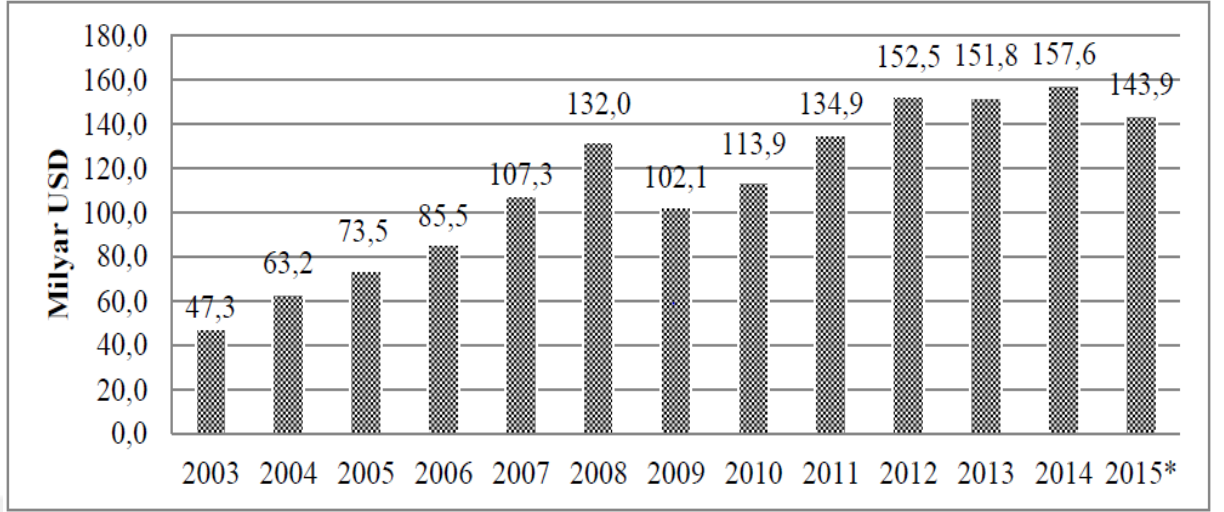
benzerlik olduğunu belirtmiştir. 1994 Hasan ve Khan ise Pakistan ekonomisi için devalüasyonun ihracat talebini artıran, ithalat talebini azaltan etki yaptığını eklemiştir. 1994 yılında Acharyya, Hindistan’da devalüasyonların dış ticarete dengeyi sağlamada etkili olmadığını çalışmasında bu sonuca varmıştır. 1995 yılında Arize’nin yayınladığı çalışmada, döviz kuru değişkenliğinin ABD ihracatı üzerine etkisinde, döviz kuru değişkenliğinin artması, dış ticareti engelleyici bir etkiye sahip olduğu anlamını çıkarmıştır. Amano ve Norden, dış ticaret hadleri ve reel döviz kuru arasında koentegrasyon olduğunun tespitlerini ortaya çıkarmış ve dış ticaret şoklarından döviz kuruna bir nedensellik bulurken, aksinin geçerli olmadığını belirtmişlerdir. Abeysinghe ve Yeok 1998 yılında yapılan çalışmada, Singapur ülkesinde ihraç mallarının üretiminde kullanılan ithalata dayalı gelen mallar arttıkça, döviz kurunda olan değişikliklerin ihracata etkisinin azaldığını belirtmişlerdir. Backus ise 1998 yılı Japonya reel döviz kurunun, ticaret dengesi için önemli bir etken olmadığını yazısında göstermiştir.¹⁵⁴

Global pazarda döviz kuru bir anlamda ülkelerin ticaretini etkilerken, ülkelerin merkez bankalarının attığı adımlar ve para politikaları gibi iç yönetimleri olarak ekonomik gelişmelerini birbirine bağlamış ve dengeye getirmiştir.

İhracata açılım yılı olan, 24 Ocak 1980’de alınan kararlar ile dünya ticaret ağlarının gelişmesi, kolay iletişim ve teknolojik gelişmeler arzın artmasını sağlamış ve Türkiye’nin de dışa açılımında ihracatın artmasına olanak sağlamıştır. Arza karşılık, bir talebin de ortaya çıkması gerekmektedir. 2003-2015 döneminde Türkiye’nin ihracat rakamları Şekil 9’da yer almaktadır.

Şekil 9: Türkiye İhracat Tutarları (2003-2015)

¹⁵⁴ BARIŞIK, DEMİRCİOĞLU, a.g.e., s.73.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Şekil 9’da 2003 yılından sonra ihracat rakamlarına bakıldığında, milenyum sonrası ihracat gelişmeleri Şekil 5’te verilmiştir. Sektöre göre belirtilen veriler dikkate alındığında, tarım sektöründen sanayi sektörüne kaymanın önemi de ihracat rakamlarına yansıdığı görülebilmektedir. Türkiye ihracatı 2003 yılından itibaren 2015 yılına kadar 2008 yılı sonrası oluşan 2009 ihracatı hariç, sürekli artış göstermiştir. Kriz sonrası dönemlerinde de büyüme bakımından bakılacak olursa, normal dışı büyüme yakalamıştır. 2003 yılı ihracat rakamı 47.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılı krizinden sonra, ortaya çıkan sıkıntılı ekonomik koşulların ardından politik düzenin oluşması ile güven ortamı oluşmuş bundan dolayı da ekonomik kalkınma beraberinde düzene girmiştir. Türkiye ihracatı 2004 yılına geçildiğinde siyasi belirsizlik olmaması ve ekonomik kalkınma için gerekli adımlar atılması sonuçlara yansımaya devam etmiş, %33 gibi bir artışla toplam ihracat 63.2 milyar dolara çıkmıştır. İhracat oranı 2005 bir önceki yıla göre %16,25 artışla 73.5 milyar dolar, 2006 yılında artış oranı %16,32 ile 85.5 milyar dolar, 2007 yılı bir önceki yıla kıyasla %25.49’lu artışla 107.3 milyar dolar ve 2008 yılına gelindiğinde ise bir önceki yıla göre yine %23.01 artış oranı ile 132 milyar dolar ihracat gerçekleşmiştir.

2008 yılında ABD’de ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen 2008 küresel krizinde Türkiye’nin ihracatı, krizin etkisiyle 2009 yılında ihracatı %22.65 azalarak

102,1 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Krizin etkisi altında 2010 yılına gelindiğinde ihracat oranı bir önceki yıla göre %11.55 artarak 113.9 milyar USD olarak gerçekleşirken, ihracatın 2008 krizi ile tekrardan artan ivme kazandığı görülmektedir. Bir yıl daha geçtiğinde 2011 yılında artış devam ederek, %18.43 artmış ve 2008 yılındaki rakamı da geçerek, 134.9 milyar USD ihracat rakamına ulaşmıştır. 2012 yılında ihracat yükselmeye devam ederek %13,04 artış oranı ile 152.5 milyar USD olmuştur. Devam eden 2013 yılında %0,45'lik bir azalma olup, 151,8 milyar USD ile yılı tamamlamıştır. 2014 yılında % 3,82 artış yüzdesi ile ihracat tutarı 157.6 milyar dolarla en yüksek rakamına ulaşmıştır. Takip eden yıl olan 2015'de ise %8.69 azalma yaşanarak ihracatı 143.9 milyar USD olarak tamamlamıştır. İhracat rakamları oluşan küresel krizler etkisi altında ya da bölgesel jeopolitik riskler ortaya çıkmasından, ülkenin kendi iç siyasi belirsizliklerinden etkilenerek değişkenlik gösterebilmektedir.

3.2 İhracat Teşvikleri, Ekonomik ve Ticari Entegrasyon Anlaşmaları

Teşvikler, devlet tarafından ekonomiye müdahale etme yollarından biri olarak, uluslararası ticarete olabilecek olumsuz durumlara karşı hazırlıklı olma ve ekonomik sorunları çözüme kavuşturma biçimi olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye 1994 yılında, Dünya ticaretine düzenleyici kararlar getiren Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuştur. 1996' da Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşması sonucu ile birlikte doğrudan finansal teşvikler kaldırılıp ve uluslararası taahhütlere ters düşmeyen ihracata yönelik devlet yardımları uygulanmaya başlamıştır.¹⁵⁵ İhracata yönelik devlet yardımları kapsamında destekler; yatırım, üretim, istihdam, ihracat kavramlarını bütün olarak algılayıp teşvik politikaları oluşturularak, Ar-Ge, inovasyon, tasarım, markalaşma ve hedef pazara girme konularında gelişme amaçlanmıştır.

¹⁵⁵ Coşkun ATAYETER, Arzu EROL, Türkiye'de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri, Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği, 2012,s.3.

Ekonomik kalkınma ve gelişmenin gerçekleşmesi ile finansmanın oluşması için yatırımlarla gelecek olan finansman ya da ihtiyaç duyulan döviz elde etmenin en kolay yolu, ihracat yapmaktan geçmektedir. 1980'den önce dövizin sabit tutulması sistemi olan sabit kur sistemi, Türkiye'de fiyatların artması ile diğer ülkelerdeki fiyatlar artışı farklılığından TL'nin aşırı değerli hale gelmesi ile, o dönemde ihracatın yüksek olmasını engellemiştir. Böylece dışa açılım yerini, yerel kendi içinde büyüyen bir iç ekonomik sistem olarak, üretim ve ticareti gelişen bir ekonomik yapı gibi görünmüştür. Bu etkileşim sonucu olumsuz ekonomik durumlara önlemler alınarak, esnek kur sistemine geçişle, ihracatın artırılması hedeflenmiş ancak Türkiye'de sadece döviz kuru politikaları ile iyi düzeyde ihracat yapılmasına yeterli olmamasından dolayı ihracatta arzulanan düzeye ulaşmak amacıyla ihracat teşviklerine başvurulmuştur.

Türkiye'de uygulanan ihracat teşvikleri temel konuları bakımından sekiz başlık altında yer almış ve içinde alt başlık olarak teşvik unsurları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır¹⁵⁶.

- 1- Kamu kaynaklı ihracat finansmanı
 - İhracat kredi kolaylıkları
- 2- Tür Eximbank Sigorta-Garanti ve Finansman kolaylıkları
- 3- Vergi Ayrıcalıkları
 - İhracat yapıldığında vergi ödenmeme özelliği
 - İstihsal vergisinden olan muafiyet
 - Kurumlar vergisi bakımından ihracat için istisna özelliği
 - Katma değer vergisi bakımından ihracat istisna edilmesi
 - Vergi, resim ve harç muafiyetleri
 - Konut fonu istisnası
 - Kabul rejiminde geçicilik ile malın ithalatı ve gümrükte muafiyet döviz tahsisi
- 4- Parasal destekler
 - Kaynaktan Kullanım Destekleme Fonları

¹⁵⁶ Işın ÇELEBİ, Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, E Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1991, s.73.

- Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonu
- 5- Döviz uygulaması yoluyla teşvikler
- 6- Kambiyo ile sağlanan teşvikler
- 7- Diğer teşvik işlemleri
 - Orman sanayii ürünleri ile olan ihracatın teşviki
 - İhracat sayılabilecek ülke içinde yapılan satışlar ile döviz kazandırıcı işlemlerin teşvik edilmesi
- 8- Dolaylı teşvikler
 - Dış ticaret sermaye şirketlerine dönüşmüş firmalara teşvik uygulamaları
 - Yabancı sermaye ve yatırımların teşvik edilmesi
 - Serbest bölgelerin kurulması, geliştirilme ve çoğaltılması çalışmaları

İhracat teşvikleri döviz kuru açısından TL'nin düzenli olarak düşürülmesi politikası 1983 yılında hükümetin aldığı kararlardandır.¹⁵⁷ Ancak uygulamada olan düzenli para biriminin değerinin düşürülmesi ile ortaya çıkan devalüasyonlar ile ihracatı artırma durumu, uzun vadeli olarak yürütülememektedir. Sonuçta sürekli dalgalanmış kur, ihracat için teşvik etmenin dışında olmakta ve yerini belirsizliklere bırakarak ihracatı olumsuz etkilemektedir¹⁵⁸. İhracatın bir önemli noktası ise, gelen talep ve fiyat esnekliği açısından bakıldığında, ihracat ile döviz kazandırıcı işlemler yapılması ve ithalatın azalması durumunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde genel ihracat mevzuatına göre, 637 sayılı “Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” uyarınca, ihracatın geliştirilmesi ve teşvik edilmesine yönelik karar ve ülkesel bazda gerekli önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmak, ihracatın madde uyarınca ve ülke olarak geliştirilmesi imkânlarını ve azami döviz geliri elde etme yollarını araştırmak ve öneriler sunmak, İhracat Rejimi Kararı da dâhil olmak üzere, ihracata yönelik mevzuatı hazırlayıp sunmak, ihracatın desteklenmesi amacıyla uluslararası uygulamalar da dikkate alınarak dâhilde işleme ve hariçte işleme rejimlerine ilişkin

¹⁵⁷ M. Tuba ONGUN, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz “Ekonomik Kronoloji (1923-1997)”, Turhan Kitabevi, 1.Baskı, Ankara, 1998, s.489.

¹⁵⁸ Işın ÇELEBİ, İhracat İçin Ne Yapmalıyız?, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı: 340, İstanbul, Temmuz 1994, s.42.

dış ticaret politikalarını belirlemek ve düzenlemelerini yapmak olarak ihracatı teşvikte Ekonomi Bakanlığı'nın ihracat rejimi mevzuatında aldığı başlıca görevlerdir.¹⁵⁹

Ekonomik ve ticaret anlaşmaları küresel ticaretin yön bulmasında devletin kendi içinde yaptığı teşvikler gibi desteklenip uluslararası pazarda etkin olmayı sağlamaktadır. İhracata dayalı büyüme de Türkiye, enflasyon ve döviz sıkışıklığını önlemek amacıyla 1980 sonrası dönüşüm içerisine girerek dış ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılıp, gümrük vergilerinde düşmeye gidilmiştir. Böylece dış ticaretin serbestleştirilmesi yolunda birçok adım atılmıştır.¹⁶⁰

- Ağustos 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleşmeye bırakılmıştır.
- Doğrudan yabancı yatırım olarak gelen sermayelere 1980 ile serbest bırakılmıştır.
- 1987 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvuru yapılmış ve Avrupa ile Gümrük birliği anlaşması da 1996 yılında imzalanmıştır.
- Uluslararası anlaşmalara uyum açısından önemli olacak Dünya Ticaret Örgütüne 1995 yılında üye olunarak mal ve hizmetlerde akışın serbestleşmesi amaçlanmıştır.
- Orta Doğu ülkeleri ve 1989 sonrası eski Sovyet devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması ile yeni birliktelikler ve ekonomik ilişkilerde anlaşmalara gidilmiştir.

Türkiye Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) tarafı olduğu gibi, bunun dışında çok taraflı ve ekonomik anlaşmalar sağlanmış olup, bu anlaşmalar kapsamında uluslararası kuruluşlara da üye bulunmaktadır. GATT'ın devamı niteliğinde olan DTÖ, 1 Ocak 1995 tarihinde açılmıştır. Uruguay Round'u yanında olan ülkeler 15 Aralık 1993'te anlaşma sağlanmış ve Fas'ın Marakeş

¹⁵⁹

¹⁶⁰ Yağmur SAĞLAM, Hüseyin Avni EGELİ, İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:4, 2015, s.520.

kentinde Nisan 1994'te "Nihai Karar" Bakanlar Kurulu bünyesinde imzalar atılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü, (DTÖ) içerik bakımından oldukça iyi olup ayrıca yeni hükümler de içermektedir. Tarım Ürünleri, Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları, Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamı içine girmiştir.¹⁶¹

Türkiye, bazen kuruluşunda bazen de sonradan katıldığı kuruluşlar olarak, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Dünya Bankası (WB/IBRD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların da üye bulunmaktadır. Bunun dışında, İslam Konferansı Teşkilatı, İslam Kalkınma Bankası, Ekonomik Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC) ve İslami Ticaretin Geliştirilmesi Merkezi, Karadeniz bölgesi üyeleri içinde yer alan Ermenistan, Arnavutluk, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Ukrayna, Sırbistan, Türkiye ve Rusya Federasyonu ülkelerinin oluşturduğu KEİ- Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve ECO- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nda ise Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ülkeleri yer almaktadır¹⁶².

Ülkelerin birbiri ile daha kolay ticaret yapmasında gerek ikili, gerektiğindetoplu birlikler kurarak gelişmelerine yol açmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gerekli olan koşulları tam anlamıyla yapamaması ve uluslararası ticareti birbirine pazarları açmaları konusunda desteğinin az olması, iki ülkearasında ticaret anlaşması yapmaya yöneltmiş veya bölgesel ticaret anlaşmaları ile bölge ülkeleri bir araya getirmeye çalışmıştır. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) gelişmiş ülkeler bir araya getirmeye çalışmış ve yatay ya da dikey yönde ticari ve ekonomik ilişkilerinde yaygınlaşmaya itmiştir. Ülkeler arasındaki STA ağının genişlemesi ile birçok ülke, mal tedarikini STA ortakları ile olan anlaşma sayesinde temin ederken, STA ağlarının dışında kalan ülkeler tercihli ticaretin sağladığı imkânlardan mahrum kalmıştır. getirmiştir. Bugüne kadar, Türkiye'de 33 adet STA anlaşmaya varmış olup bunlardan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle birleştirilmiş olan 11 adet STA, bu

¹⁶¹ Gelir İdaresi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme Rehberi, Yayın No:95, Ankara, 2009, s.6.

¹⁶² Hakan ÖZKAYA, İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye'nin İhracatı Üzerine Etkisi, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:2, 2011, s.281.

ülkelerin AB üye olmaları sebebi ile noktalanmıştır.¹⁶³. Genel itibari ülkeler arasındaki serbest ticaret anlaşması Tablo 9’da ülke ve yıllarına göre gösterilmiştir.

Tablo 9: Türkiye’nin STA’ların Yılına ve Ülkesine Göre.

Avrupa	Orta Doğu	Afrika	Uzakdoğu	Latin Amerika	Kuzey Amerika
EFTA (1992)	İsrail (1997)	Tunus (2005)	Güney Kore (2013)	Şili (2011)	
Makedonya (2000)	Filistin (2005)	Fas (2006)	Malezya (2015)		
Bosna-Her. (2003)	Suriye (2007)*	Mısır (2007)	Singapur (İmzalandı)		
Arnavutluk (2008)	Ürdün (2011)	Morityus (2013)			
Gürcistan (2008)	Lübnan (İç Onay)	Gana (Paraf)			
Sırbistan (2010)					
Karadağ (2010)					
Kosova (İç Onay)					
Moldova (İç Onay)					
Faroe (İç Onay)					
Türkiye'nin Müzakereleri Devam Eden STA'ları					
Ukrayna	Körfez İşb. Kon.	Dem. Kongo	Japonya	Kolombiya	Meksika
		Kamerun		Ekvator	
		Seyşeller		Peru	
		Libya		Mercosur	
Türkiye'nin Müzakereleri Devam Eden STA'ları					
		Cezayir	Hindistan	Orta Amerika	ABD
		Güney Afrika	Endonezya		Kanada
		A.K.P	Vietnam	İmzalanan STA'lar: 23	
			Tayland	Yürürlükteki STA'lar: 18*	

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı.

Serbest Ticaret Anlaşması Türkiye’nin uluslararası ticaretin şekillenmesinde önemli ve büyük bir yer tutmaktadır. Türkiye, Serbest Ticaret Anlaşmaları dışında pek çok ülke ile farklı konularda ve düzeylerde ilişki kurarak ikili ekonomik ve genel

¹⁶³ Ekonomi Bakanlığı,

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3De30c6h2qj_827

ticari anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmalar, gümrük birliği anlaşması, ortak pazar ve ekonomik işbirliği anlaşmaları olarak farklı biçimlerde gerçekleşmiş olup, Türkiye yine serbest ticaret anlaşmalarının dışında aktif olarak karşılıklı ticareti geliştirmek amacıyla farklı ülkelerle imzaladığı Karma Ekonomik Komisyon Protokolleri (KEK), Yatırımların Teşviki ve Korunması Anlaşmaları, Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları, Ekonomik, Sınai ve Teknolojik İşbirliği Anlaşmaları, Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları, Karayolu, Denizcilik, Çevre Koruma, Turizm ve benzeri konularda anlaşmaya varılmış bir çok ikili anlaşması bulunmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ ÖZKAYA, a.g.e, s.281.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURU DEĞİŞİMİNİN İHRACATA ETKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

4.1 Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Ülkelerin birbirleriyle olan ticaretleri sonucunda global pazar haline dönüşen dünya ülkeleri, krizlerle karşılaşmıştır. Bretton-Woods sonrası, Sabit Döviz Kuru Sistemi'nin bozulmasının ardından, yeni döviz kuru sistemi olarak Esnek Döviz Kuru Sistemi'nin doğuşu ile döviz kuru değişkenliğinin dış ticaret üzerindeki etkisine ilişkin 'hararetli' ve kapsamlı ekonomik tartışmalar ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵ Ekonomi politika yapıcılarının, aldıkları kararlar ve ülkelerin yaptıkları ürünleri yurt dışına satmaları, sadece ülkenin büyümesi ve gelişimini devam ettirebilmesi yönündedir. Ülkenin gelişmişliği, diğer ülkelere mal satabilme kabiliyeti ve ne kadar katma değere sahip ürün üretebildiğiyle değerlendirilebilmektedir. Gelişmiş bir ülkenin para birimine bakılır ise, diğer gelişmekte olan ülke para birimlerine göre etkili olduğundan dolayı, o para birimi üzerinden de ticaret olabilmektedir. Bir ülke parasının, dış ticaret hacmi üzerindeki etkileri ile dalgalı döviz kurlarının uygulanması, malların ve kaynakların yerli olarak kullanımının tercihini etkileyecektir.¹⁶⁶ Ülke para birimi değeri, o ülkenin dış ticaretinde etkili olabilmekte ve döviz kurundaki oynaklık, ülke ekonomisini etkileyebilmektedir. Bu çalışmada, bağımlı değişken ve bir dizi regresör arasındaki seviye ilişkisinin varlığını test etme

¹⁶⁵ Lira SEKANTSI, The Impact of Real Exchange Volatility on South African Exports to The United States (U.S.): A Bound Test Approach, National University of Lesotho, s.2.

¹⁶⁶ Anthony LANYI, The Case For Floating Exchange Rates Reconsidered, Essays In International Finance, No:72, February 1969, s.7.

sorununa yeni bir yaklaşım getiren Paseran, Shinve Smith (2001)¹⁶⁷,in otoregresif dağılım gecikmeli model (ARDL) sınır testi yaklaşımı, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını test etmek için uygulanmıştır.

4.2. Literatür

Döviz kuru değişiminde uluslararası ticaret üzerinde ki etkisini araştıran ampirik birçok çalışma, döviz kuru değişiklikleri ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkileri olumlu ve olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Bundan dolayı günümüze kadar, farklı ampirik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardan bazıları döviz kuru oynaklığının, belirsizliği artırdığını, dolayısıyla risk kavramını ortaya çıkaracağı için uluslararası ticaret hacmini olumsuz etkileyeceğini ileri sürmüşlerdir (Hooper ve Kolhagen, 1978; Nelson ve Plosser, 1982; Akhtar ve Hilton 1984; Kenen ve Rodrik, 1986; Koray ve Lastrapes, 1989;). Bazı çalışmalar ise döviz kuru oynaklıklarının dış ticaret üzerinde bakımından çelişirken, anlamlı bir ilişki bulamamışlardır (Gotur, 1985; Assery ve Peel, 1991). Türkiye gibi ülkeler için, bu çalışmalar ışığında döviz kuru oynaklığının, kendi para birimi dışındaki bir para birimiyle ticaret yaptıkları zaman bir risk oluşmaktadır. Oluşan risk, para değerlerinin volatilitesi sonucu ortaya çıkan bir kur riskidir. Döviz piyasasında olan değişkenlik, belirsizliği ve riski ortaya çıkarmaktadır. Ülke politika yapıcıları, bu riski azaltmak adına ithalatta kota uygulamaları ve yüksek gümrük vergileri çıkararak, döviz kontrol altına almaya ve ülke dışına çıkmasına engel olmaya çalışmıştır.¹⁶⁸

Chowdhury (1993), Dünya da G-7 ülkelerinin ticaret gelişimini döviz kuru oynaklığı çerçevesinde inceleyip, söz konusu oynaklığın istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Döviz kuru oynaklığı olan bir ortamda,

¹⁶⁷ M. Hashem PESARAN, Yongcheol SHIN and Richard J. SMITH, Boundstestingapproachestotheanalysis of levelrelationships, Journal of AppliedEconometrics, 2001, Sayı:16, Bölüm:3, s.s.226-339.

¹⁶⁸ Suzan ERGUN, İzzet YAŞAR, Döviz Kuru, Verimlilik ve İhracat Nedensellik Analizi, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2014, S.1.

piyasa katılımcıları faaliyetlerini azaltma, fiyatları uyumlu hale getirme ile arz-talep dengesini oluşturmaya yönelik adımlar atıldığı ve kaynakları değiştirmesi gerekliliği anlamı çıkmaktadır.

Diğer bir çalışmada, döviz kuru oynaklığının ABD'nin 1959-1985 yılları arasında, 5 ülkeye yapmış olduğu ikili ticaret verileri alınmış olup, oynaklık ile arasında zayıf bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Koray ve Lastrapes (1989)'ın bu çalışmasında elde edilen bulgular, sabit kur rejimini bırakıp, esnek kur dönemine geçişi sonucu volatilité etkisinin arttığına ve bundan dolayı kur rejiminin seçimini de önemli olduğunu belirtmektedir.

Gelişmiş ülkelerin kısa dönemli verilerine göre yapılan Kenen ve Rodrik (1986) çalışmasında, reel döviz kurundaki oynaklıkların ticaret hacmi üzerindeki etkisini incelemeye çalışmıştır. Döviz kurundaki oynaklıkların, genellikle ithalat üzerinde daha yıkıcı bir etkisi olduğu üzerine, ithalat verisine önem verilmiştir. Kısa dönemde karşılaşılan oynaklık etkisi, ikinci bir dalgalanma ile tekrarı olduğu ve bunun sonucunda uluslararası ticareti etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Arize (1995) çalışmasında üç adet değişken ile bir model oluşturmuş ve döviz kurlarında ki oynaklığını G-7 ülkelerinin ticaret hacimlerini incelemiştir. Reel ihracat, yurtdışı gelir ve döviz kuru serileri ile yapılan çalışmada 7 ülkenin ticaret hacmi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç çıkmış ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Aynı sonuçlu diğer çalışmaları Cushman(1983, 1986, 1988), Akhtar ve Hilton (1984), Pritchett (1991) şeklinde sıralanırsa, bu çalışmaların da döviz kuru oynaklıkları ile ihracat verisi arasında negatif bir etkinin olduğu belirtilmektedir.

Döviz Kuru oynaklığının, ülke ticareti içindeki etkisini literatürde 2000 yılı sonrası benzer ampirik çalışmalar, Tablo 10'da yıllar itibari ve modelleme çeşitlerine göre yer verilmiştir.

Tablo 10: Literatür Özeti

Yazar(lar)/ Çalışma Yılı	Değişkenler	Dönem Aralığı	Yöntem	Sonuç
De Vita - Abbot (2004)	İhracat, Yabancı Gelir, Göreceli Fiyatlar, Döviz Kuru Oynaklığı	1987:Q1 - 2001:Q2	Hata Düzeltilme Modeli	Reel ihracat, göreceli fiyat, dış gelir ve döviz kuru oynaklığı arasında bir eşbütünleşme mevcuttur. Döviz kurundaki volatilité istatistiksel olarak ABD ihracatına önemli bir etkisi bulunmaktadır.
Köse - Ay - Topallı (2008)	Reel İhracat, Reel Dış Gelir, Göreceli Fiyatları, Reel Döviz Kuru, Döviz Kuru Oynaklığı	1995-2008	Eş- bütünleşme Testi ve Hata Düzeltilme Modeli	Elde edilen bulguların sonucuna göre, reel döviz kuru oynaklığının Türkiye ihracatını hem uzun hem de kısa dönem negatif olarak etkilediğini göstermektedir.
Tarı - Yıldırım (2009)	Reel İhracat, Reel Dış Gelir, Karşılaştırmalı İhracat Fiyatları, Reel Döviz Kuru, Döviz Kuru Oynaklığı	1987:Q1- 2007:Q3	Eş- bütünleşme Testi ve Hata Düzeltilme Modeli	Türkiye’de uzun dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu görülürken kısa dönemde bu etkinin mevcut olmadığı görülmüştür.

Javed - Faroq (2009)	Ekonomik Büyüme, Reel İhracat , İthalat, Döviz Kuru Oynaklığı, İmalat Ürünleri, Para Rezervleri.	1982:Q1-2007Q4	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Hata Düzeltme Modeli	Analiz sonucu; büyüme, döviz kuru, ithalat, rezerv para ve imalat ürünleri arasında uzun dönem ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Ancak döviz kuru oynaklığı ile ihracat arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığına ulaşılmamıştır.
Dritsakis (2011)	Reel Gelir, Enflasyon, Nominal Döviz Kuru, Reel Para Birimi.	1995:Q1-2010:Q1	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	M1 VE M2 Para birimi olarak, uzun dönemli ilişkide enflasyon ve döviz kuru M1 ve M2'yi olumsuz etkilemektedir.
Esen-Yıldırım-Kostakoğlu: (2012)	Yatırım, Tasarruf	1975:2009	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Uzun dönem tasarruf ve yatırım arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.
Balcılar-Bal-Algan-Demiral (2014)	İhracat, Reel Efektif Döviz Kuru, Reel Ücret, Yurtdışı Gelir, Verimlilik, GSYH Trendi, Döviz Kuru Oynaklığı	1995:Q1-2012:Q4	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	İhracat performansına ilişkin, reel efektif döviz kuru ihracat üzerinde kısa dönemde anlamlı bir biçimde pozitif, uzun dönemde ise negatif etkilediği görülmüştür. Döviz kuru oynaklığının anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır.
Çiftçi (2014)	Reel İhracat, Reel Gelir, Nispi Fiyatlar, Reel Döviz Kuru Oynaklığı	2003:M1-2013:M11	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Reel ihracat ve reel dış gelir pozitif anlamlı bir ilişki bulunurken, nispi fiyatlar ve reel döviz kuru oynaklığı negatif bir ilişkiye sahip olmuştur. Reel döviz kuru oynaklığı ile reel ihracat arasında

				negatif ve zayıf bir ilişkiye ulaşılmıştır.
Alimi (2014)	Beklenen Enflasyon, Nominal Faiz Oranı, Yabancı Faiz Oranı, Nominal Döviz kuru	1970-2012	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, Hata Düzeltme Modeli	Nominal faiz oranı, beklenen enflasyon ve uluslararası değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu ve aralarında anlamlı olarak hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.
Omoniyi-Olawale: (2015)	Döviz Kuru, Ham Petrol Fiyatları, Enflasyon Oranı	2004-2014	Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli, ARDL Sınır Testi Analizi	Uygulanan ARDL modeline göre, ham petrol fiyatları ve enflasyon oranı makro ekonomik değişkenler olarak döviz kuru ile son derece önemli ilişkisi olduğu görülmüştür. Ham petrol, döviz kuru ile negatif bir ilişkiye sahiptir.
Ünlü (2016)	Reel Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla, Tüketici Fiyat Endeksi(TÜFE), Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Döviz Kuru Oynaklığı.	1998:Q1-2014:Q3	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	TÜFE, DYSY ve SSO, reel GSYİH üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülürken, reel döviz kuru oynaklığının negatif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Sevim-Doğan:2016	Reel İhracat, Endüstriyel Üretim Endeksi, Reel Döviz Kuru, Döviz Kuru Oynaklığı	2002:Q1-2014:Q3	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Döviz Kuru Oynaklığının, ihracat üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır.
------------------	---	-----------------	----------------------------	--

4.3 Veri Seti

Çalışma Ocak 2003-Aralık 2017 yılları aralığı seçilmiş olup, veriler aylık olarak kullanılmıştır. Değişken seçiminde, ihracat serileri, endüstriyel üretim endeksi ve Tüfe bazlı reel efektif döviz kurları değişken olarak kullanılmıştır. Dönem seçiminde 2008 küresel ekonomik krizinin yaşanması sebebi ile çalışmada kukla değişken kullanılmıştır. Çalışmada, dış ticarete konu olan malların üretim düzeyi, endüstriyel üretim endeksi ile temsil edilmiştir. Aylık veriler açısından döviz kuru, ihracat ile en iyi eşleşen seri, endüstriyel üretim endeksi serisi olmuştur. Endüstriyel üretim endeksi serisi ve İhracat verileri Türkiye İstatistik Kurumu veri merkezinden alınırken, reel efektif döviz kuru Merkez Bankasının veri tabanından elde edilmiştir.

Dönem seçimini, 2003 yılında Merkez bankasının reel efektif döviz kurunu en son güncellenmiş hali ile ülke ağırlıkları, dış ticaret verileri dikkate alınarak 45 ülke seçilmiş olup, Türkiye ticaretinin %90'nını kapsayacak şekilde hesaplanmış olmasından dolayı tercih edilmiştir. Bir diğer önemli nokta olarak, ülkemiz içinde meydana gelen ve büyük bir devalüasyon ile sonuçlanan 2001 krizi sonrası ile global krizi olan, 2008 küresel krizini de karşılaştırmak amacı ile bu dönem aralığı olmasına

dikkat edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait bilgiler, aşağıda yer alan Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11: Modelde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Zaman Serisi	Değişken	Açıklama	Kaynak
Reel İhracat	LREXPORT	Logaritması alınmış reel ihracat.	TÜİK
Reel Efektif Döviz Kuru	LREER	Türkiye dış ticaretinin % 90 payına sahip 45 Ülkenin ağırlıklı ortalaması ile TÜFE bazlı olarak hesaplanmıştır.	TCMB
Endüstriyel Üretim Endeksi	LIPI	Mevsimsel etkiden arındırılmış endüstriyel üretim endeksi.	TÜİK
Döviz Kuru Oynaklığı	LV	Logaritması alınmış döviz kuru oynaklığı.	-

Her bir değişkenin logaritması alınmıştır. Değişkenlerin logaritmalarının alınması program yardımı ile onluk tabanda olarak alınmıştır. Logaritma alınmasının amacı, değişkenlerin oluşan varyans ve otokorelasyona karşı korunması gerekliliğinden dolayı yapılmıştır.

Döviz kuru oynaklığı (volatilité) serisi hazır olarak yayınlanmamakta olup, reel efektif döviz kuru serisi kullanılarak, Chowdhury (1993) yöntemi yardımıyla, Denklem (1) kullanılarak hesaplanmıştır.

$$V_t = \left[\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (LREER_{t+i-1} - LREER_{t+i-2})^2 \right]^{1/2} \quad (1)$$

Denklem (1)’de yapılan, döviz kurunun geçmiş m dönem için hareketli ortalamasını hesaplamaktır. Yöntemin işleyişi; baştan m dönem alınıp, $m+1$. dönem için döviz kuru oynaklığını hesaplanır, sonra baştan ilk dönem bırakılıp, $m+1$. dönem

alınır, $m+2$. dönem için döviz kuru oynaklığı hesaplanır ve böylece son döneme kadar gelinir¹⁶⁹. Burada m 'in kaç alınacağı yazarların tercihine, ilgili ülkenin yapısal koşullarına ve uygulamakta olduğu döviz kuru politikasına göre değişebilmekte olup, literatürde genellikle 8 veya 12 alınmaktadır¹⁷⁰. Veri setinde baştan seçilen m değeri kadar gözlem kaybolmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada $m= 8$ alınarak, daha az gözlem kaybolması sağlanmıştır. Bu dönüşüm sonucunda çalışmanın analiz dönemi; Eylül 2003- Aralık 2017 haline gelmiştir. Değişkenlerin doğal logaritmaları alınmış, ihracat verisi mevsim etkilerinden arındırılmış, sonra analizlerde kullanılmıştır. Mevsim etkilerinden arındırma işleminde, oynaklık serisinin elde edilme yöntemiyle uyumlu olması açısından, hareketli ortalamalar (MovingAverage) yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Ek 1'de sunulmuştur.

4.4. Model ve Beklentiler

Döviz kuru oynaklığının ihracata etkisini inceleyebilmek için Tari ve Yıldırım (2009) ve Sevim ve Doğan (2016) izlenerek Denklem (2) oluşturulmuştur:

$$LREXPORT_t = \beta_0 + \beta_1 LIP I_t + \beta_2 LREER_t + \beta_3 V_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Endüstriyel üretim endeksindeki artışlar, ülkede üretimin arttığına bir göstergesi olup, bu durumun ihracatı artırması beklenmektedir. Bu nedenle analiz sonucunda bu değişkenin katsayısının pozitif çıkması beklenmektedir. Reel efektif döviz kuru, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından Denklem (2) yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$REXR = \frac{P^d}{EXR \cdot P^f} \quad (3)$$

¹⁶⁹ Cüneyt SEVİM ve Taylan Taner DOĞAN, Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Döviz Kuru Oynaklığı İlişkisi, Ege Akademik Bakış Dergisi, 16(2), 2016, s. 308.

¹⁷⁰ Recep TARI ve Durmuş Çağrı YILDIRIM, Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 16(2), 2009, s. 98.

Burada $REER$; reel döviz kurunu, P^d ; ev sahibi ülkedeki (bu örnekte Türkiye'deki) fiyatlar genel düzeyini, P^f ; karşı ülkedeki (ticari partnerdeki) fiyatlar genel düzeyini, EXR ; nominal döviz kurunu ifade etmektedir. TCMB, reel efektif döviz kurunu hesaplarken, N tane ülkenin her biri için hesapladığı reel döviz kuru verilerini, Denklem (4) yardımıyla ağırlıklandırmaktadır:

$$REER = \prod_{i=1}^N \left[\frac{P^d}{EXR \cdot P^f} \right]^{w_i} \quad (4)$$

Buradaki w_i ; i. ülkenin, Türkiye'nin dış ticaretindeki payını (ağırlığını) ifade etmektedir¹⁷¹.

Denklem (3) incelendiğinde; yurtiçi fiyatlar genel düzeyinin artması veya nominal döviz kurunun düşmesi (ülke parasının değer kazanması), REER'i arttıracaktır. Oysa yurtiçi fiyatlar genel düzeyinin artması da ülke parasının değer kazanması da ülkenin ihracat rekabet gücünü azaltan faktörlerdir. Bu durumda REER'in artmasının, ihracatı olumsuz etkilemesi beklenir¹⁷². Bu nedenle analiz sonucunda REER'in katsayısının negatif işaretli çıkması öngörülmektedir.

Denklem (2)'de yer alan oynaklık değişkenindeki artışların, ekonomideki öngörülebilirliği azaltacağı ve ülkenin ihracat performansını olumsuz etkileyeceği değerlendirildiği için analiz sonucunda bu değişkenin katsayısının da negatif çıkması beklenmektedir.

4.5. Yöntem

¹⁷¹ TCMB, Reel Efektif Döviz Kuru, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c/REERMetaveri_birle%C5%9Fik.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c-1SJ0DIm, 14 Kasım 2017.

¹⁷² TCMB de yaptığı açıklamada REER'in 120'yi geçmesi durumunda kura müdahale edeceğini, 130'u geçmesi durumunda ise agresif biçimde müdahalede bulunacağını ifade etmiştir (NTV, 4 Nisan 2013, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/kur-mudahale-sinirina-dayandi,R5m31yBWQEObjQxfRTxOvA>)

Literatüre göre, benzer çalışmalarda döviz kuru oynaklığını ihracat üzerinde negatif etkilediği, pozitif etkilediği durumlarda olmuştur. Çalışmada sırasıyla, değişkenlerin aylık verilerinin uygun hale getirilmesi sonrası birim kök testleri alınmıştır. Tez'in ARDL modeline göre, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan ihracatına uzun ve kısa dönem etkilerine bakılmıştır.

Volatilitenin, ihracat üzerinde etkisini gösteren hipotez;

$H_0: \delta = 0$ volatilitenin ihracat üzerinde etkili değildir

$H_1: \delta < 0$ volatilitenin ihracat üzerinde etkilidir

Zaman serisi analizlerinde öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yapılacak analizler, sapmalı sonuçlar verebilecektir. Bu çalışmada serilerin durağanlığı; Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleriyle incelenmiştir. ADF, ekonometri bazlı analizlerde en yaygın kullanılan birim kök testi olduğu için tercih edilmiş, PP ise özellikle trend içeren serilerde ADF'den daha güçlü kabul edildiği için kullanılmıştır.

Birim kök testlerinde serinin cari (t) dönemindeki değerinin, bir önceki ($t-1$) dönemdeki değerinden etkilenme derecesi analiz edilmektedir. Bu durum bir $AR(1)$ süreci yardımıyla incelenebilir:

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

Burada; $|\rho| = 1$ olduğunda seride birim kök olduğuna ve serinin durağan olmadığına karar verilmektedir. Denklem (5)'te hata teriminde genellikle otokorelasyon sorunu ile karşılaşıldığı için Dickey ve Fuller (1981), bu denklemi dönüştürerek, Denklem (6)'ya ulaşmıştır:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^q \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (6)$$

ADF ve PP testlerinin hipotezleri aynı olup, aşağıdaki şekildedir:

$H_0: \delta = 0$ seri durağan değildir

$H_1: \delta < 0$ seri durağandır

Bu hipotezlerin sınanabilmesi için gerekli kritik değerler Mckinnon (1996) tarafından üretilmiştir. Düzey değerlerinde durağan olan serilere I(0) seriler adı verilirken, düzeyde durağan olmayıp, birinci farkı alındığında durağan hale gelen serilere I(1) seriler denilmektedir¹⁷³

Yapılan birim kök testlerinin sonucunda seriler düzey değerlerinde durağan çıktığında, modelde yer alan katsayılar EKK (En Küçük Kareler) yöntemiyle tahmin edilebilirken, serilerin hepsi I(1) çıktığında Engle ve Granger veya Johanseneşbütünleşme testleri uygulanabilmekte, uzun ve kısa dönem analizleri DOLS (Dinamik En Küçük Kareler) veya FMOLS (Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler) yöntemleriyle gerçekleştirilebilmektedir. Serilerin bazıları I(1), bazıları I(0) olduğunda ise seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi; Pesaran, Im ve Shin (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi yaklaşımıyla, uzun ve kısa dönem analizleri ise ARDL yöntemiyle yapılabilmektedir¹⁷⁴.

4.5.1. Sınır Testi

Bu çalışmada serilerin bazıları I(0), bazıları I(1) bulunduğu için eşbütünleşme ilişkisi Sınır Testiyle incelenmiştir. Bu amaçla Model (7) kullanılmıştır:

$$\begin{aligned} \Delta LEXPORT_t &= \beta_0 \\ &+ \sum_{k=1}^{n_1} \beta_{1k} \Delta LEXPORT_{t-k} \\ &+ \sum_{k=1}^{n_2} \beta_{2k} \Delta LIPI_{t-k} + \sum_{k=1}^{n_3} \beta_{3k} \Delta LREER_{t-k} \\ &+ \sum_{k=1}^{n_4} \beta_{4k} \Delta LV_{t-k} + \alpha_1 LEXPORT_{t-1} + \alpha_2 LIPI_{t-1} + \alpha_3 LREER_{t-1} \\ &+ \alpha_4 V_{t-1} + \varepsilon_t (7) \end{aligned}$$

¹⁷³ İsmet GÖÇER, Ekonometri, Lider Yayınları, İzmir, 2015, s. 248.

¹⁷⁴ Bora SÜSLÜ ve Selahattin BEKMEZ, Türkiye’de Zaman Tutarsızlığının ARDL Yöntemi ile İncelenmesi, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 4(2), 2010, s. 98.

Sınır testinde Denklem (7) tahmin edilir, serilerin düzey değerlerinin bir gecikmelisinden gelen katsayılara kısıtlar konur, elde edilen hata terimlerinin kareleri toplamları kullanılarak F istatistiği elde edilir. Elde edilen F istatistiği, üst sınır kritik değerden büyük olduğunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilir. Bu testin hipotezleri:

$$H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \alpha_4 = 0 \text{ Eşbütünleşme yoktur}$$

$$H_1: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq \alpha_4 \neq 0 \text{ Eşbütünleşme vardır}$$

şeklindedir.

4.5.2. ARDL Yöntemi

Sınır testine göre eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiğinde, uzun dönem analizi ARDL yöntemiyle yapılır. Bu amaçla Model (8) kullanılacaktır:

$$\begin{aligned} LREXPOR T_t &= \gamma_0 \\ &+ \sum_{k=1}^{n_1} \gamma_{1k} LREXPOR T_{t-k} \\ &+ \sum_{k=1}^{n_2} \gamma_{2k} LIP I_{t-k} + \sum_{k=1}^{n_3} \gamma_{3k} LREER_{t-k} + \sum_{k=1}^{n_4} \gamma_{4k} LV_{t-k} + u_t \end{aligned} \quad (8)$$

Sınır testine göre eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiğinde, kısa dönem analizi de ARDL yöntemiyle yapılır. Bu amaçla Model (9) kullanılacaktır:

$$\begin{aligned}
\Delta LREXPORT_t &= \delta_0 \\
&+ \sum_{k=1}^{n_1} \delta_{1k} \Delta LREXPORT_{t-k} \\
&+ \sum_{k=1}^{n_2} \delta_{2k} \Delta LIPI_{t-k} + \sum_{k=1}^{n_3} \delta_{3k} \Delta LREER_{t-k} \\
&+ \sum_{k=1}^{n_4} \delta_{4k} \Delta LV_{t-k} + \delta_4 ECT_{t-1} + v_t(9)
\end{aligned}$$

Burada ECT_{t-1} , hata düzeltme terimi olup, uzun dönem analizinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmesidir. Bu terimin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunda, modelin hata düzeltme mekanizmasının çalıştığına, kısa dönemde meydana gelen sapmaların, uzun dönemde ortadan kalktığına ve dolayısıyla yapılan uzun dönem analizi sonuçlarının güvenilir olduğuna karar verilmektedir¹⁷⁵.

4.6. Bulgular

Çalışmada kullanılan serilere ADF ve PP birim kök testleri yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12: Birim Kök Testi Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Düzye Değerleri</i>		<i>Birinci Farkları</i>		<i>Karar</i>
	<i>ADF Testi Olasılık Değeri</i>	<i>PP Testi Olasılık Değeri</i>	<i>ADF Testi Olasılık Değeri</i>	<i>PP Testi Olasılık Değeri</i>	
<i>LREXPORT</i>	0.056	0.000***	-	-	I(0)
<i>LIPI</i>	0.260	0.136	0.000***	0.000***	I(1)
<i>LREER</i>	0.494	0.449	0.000***	0.000***	I(1)
<i>LV</i>	0.038**	0.016**	-	-	I(0)

Not:Serilerin düzey değerleri için yapılan testlerde sabitli ve trendli, birinci farkları için yapılan testlerde ise sadece sabit terimli modeller kullanılmıştır. ADF testinde optimum gecikme uzunluğu Akaike kriterine göre, PP testinde band genişliği Newey-West yöntemine göre belirlenmiştir.

¹⁷⁵ Osman PEKER ve İsmet GÖÇER, Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye’deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, Ege Akademik Bakış Dergisi, 10(4), 2010, s. 1189-1190.

Tablo 12’de görüldüğü gibi ihracat ve döviz kuru oynaklığı serileri düzey değerlerinde durağan yani I(0) bulunurken, endüstriyel üretim endeksi ve reel efektif döviz kuru serileri düzey değerlerinde değil, birinci farkta durağan yani I(1) bulunmuştur. Bu nedenle analizin devamında sınır testi yaklaşımı ve ARDL yöntemlerinin kullanılması gerekmiştir.

Serilerin eşbütünleşik olup olmadıklarını belirleyebilmek için Sınır Testi uygulanmış ve elde edilen bulgular Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13:Eşbütünleşme Testi Sonuçları

<i>F-istatistiği</i>	<i>Sınır Testi Kritik Değerleri</i>					
	<i>Alt Sınır</i>			<i>Üst Sınır</i>		
	<i>10%</i>	<i>5%</i>	<i>1%</i>	<i>10%</i>	<i>5%</i>	<i>1%</i>
5.738***	2.97	3.38	4.30	3.74	4.23	5.23

Not: ***; %1 anlamlılık eşbütünleşmenin var olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 13’teki sonuçlara göre modelde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Bu seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir ve birbirinden etkilenmektedir. Dolayısıyla bu değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerinin araştırılmasına geçilebilecektir.

Seriler arasındaki uzun dönem ilişkileri ARDL yöntemiyle araştırılmıştır. Analiz döneminde yer alan 2008 küresel ekonomik krizi Türkiye’nin ihracatını önemli ölçüde etkilediği için bu kriz, kukla değişkenle analize dâhil edilmiştir. Kukla değişken oluşturulurken, krizin başladığı Eylül 2008’den Türkiye ekonomisinin pozitif büyümeye geçtiği Ekim 2009’a kadar olan dönem1, diğer dönemlere 0 değerleri verilmiştir. ARDL modelinde optimum gecikme uzunlukları, Akaike kriteri kullanılarak tespit edilmiş olup, bu tespiti ilişkin grafik Ek 2’de sunulmuştur. Buna

göre ideal modelin ARDL(3,2,2,1) modeli olduğu belirlenmiştir. Bu analizde elde edilen bulgular Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14:Uzun Dönem Katsayıları Tahmin Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
LIPI	1.33***	6.03	0.00
LREER	-0.85***	-4.63	0.00
LV	0.01	0.03	0.67
K2008	0.00	0.02	0.77
Model Güvenilirlik Testleri			
$R^2 = 0.93$	$\bar{R}^2 = 0.93$	$F = 174.25 (0.00)$	$DW = 2.00$

Not: ** ve ***, ilgili katsayıların sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 14’teki bulgulara göre ilgili dönemde Türkiye ihracatı; endüstri üretim endeksi %1 arttığında, %1.33 artmıştır. Bu sonuç, Türkiye’de Say Kanunun¹⁷⁶ geçerli olduğunu, yani iç piyasada üretim arttığında, bunun bir şekilde ihraç edilebildiğini göstermektedir. Tabi burada şu gerçek te unutulmamalıdır; özellikle

¹⁷⁶ Say Kanunu: İlk defa Jean Baptiste Say tarafından ileri sürülmüş olup, "Her arz kendi talebini yaratır" biçiminde açıklanabilmektedir. Yani piyasaya çıkan her malın, kendi üretim değerine eşit bir talebi vardır. "Ekonomide önemli olan üretimdir. Siz üretin, nasıl olsa bir alıcısı çıkar" şeklinde değerlendirilebilir. .

sanayi kesiminden yapılacak ihracatlar da önce siparişler alınmakta, sonra üretim gerçekleştirilmektedir.

Reel efektif döviz kuru %1 arttığında, ihracatın %0.85 oranında azaldığı belirlenmiştir. Bu sonuç ekonomi teorisiyle uyumlu olarak gerçekleşmiştir. Çünkü reel efektif döviz kuru arttığında, ülkenin dış ticaret rekabet gücü azalmaktadır. Bu sonuç; Türkiye'nin ihracatında reel kurunun ihracat verisi üzerindeki etkisini göstermektedir. Özellikle analiz döneminde meydana gelen 2008 küresel ekonomik krizi, Avrupa Ülkeleri ve ABD'de halkın alım gücünü önemli ölçüde düşürmüş, bu da Türkiye'nin bu ülkelere yapacağı ihracatı olumsuz etkilemiştir. Yine bu dönemde 2003'te ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi, 2010'dan sonra Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı olayları, Rusya ile 2015'te yaşanan uçak düşürme krizi gibi olaylar, Türkiye'nin ihracatını önemli ölçüde etkilemiştir.

Analiz sonucuna göre özetlemek ve literatür ile karşılaştırılmak istenir ise; seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olan modelde, döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisine ARDL modeline başvurularak incelenmiştir. Modele göre endüstriyel üretim endeksi, ihracatımızı hem kısa hem de uzun dönemde pozitif etkiler iken, reel efektif döviz kuru, ihracatı hem kısa hem de uzun dönemde negatif etkilediği görülmüştür. Sonradan oluşturulmuş olan döviz kuru oynaklığı serisine bakıldığında hem kısa dönemde hem de uzun dönemde ihracatı pozitif etkilediği ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Sonuçlara bakıldığında, bazı çalışmalar döviz kuru oynaklığında ihracatı pozitif etkilediğini göstermektedir (Assery ve Peel, 1991; Franke, 1991; De Grauwe, 1988). Bazı çalışmalarda, döviz kuru oynaklığı ile ihracat arasında istatistiksel anlam bakımından bir ilişki bulunamamıştır (Gotur, 1985; Bailey vd, 1986; Javed ve Farooq, 2009). Türkiye ihracatı üzerine yapılan bazı çalışmalarda, döviz kuru oynaklığının, ihracat üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır (Bal, Balcılar, Algan ve Demiral, 2014; Tarı ve Yıldırım, 2009, Sevim ve Doğan, 2016).

Döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisi, pozitif çıkmıştır, ancak bu sonuç istatistiksel olarak yeterli güvenilirliğe sahip değildir. Bu durum, döviz kurunda yaşanan oynaklığın, Türkiye'nin dış ticaretini uzun dönemde istatistiksel bir

anlamının olmadığını ortaya koyması bakımından önemlidir ve diğer ihracatı etkileyen belirleyici ekonomik faktörlere bakılması gerekliliğini göstermektedir. Diğer ekonomik ve siyasi faktörlerinde bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yine 2008 küresel ekonomik krizinin de Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisi, sıfır olarak görülmektedir, fakat istatistiksel olarak yeterli güvenilirliğe sahip değil çıkmıştır. Bu sonuç da göstermektedir ki 2008 küresel ekonomik krizi gelişmiş ekonomileri etkilediği gibi Türkiye ekonomisini etkilemediğini gösterirken, dönemin bütününde diğer belirleyiciler daha önemli bulunmuştur.

Çalışmada kısa dönem analizi de ARDL yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15: Kısa Dönem Analizi Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
$\Delta LEXPORT_{t-1}$	-0.45***	-4.80	0.00
$\Delta LEXPORT_{t-2}$	-0.23***	-2.83	0.00
$\Delta LIPI$	0.73***	4.77	0.00
$\Delta LREER$	-0.83***	-4.84	0.00
ΔLV	0.07	1.98	0.04
$\Delta K2008$	0.00	0.72	0.46
Sabit Terim	7.61***	5.43	0.00
ECT_{t-1}	-0.54***	-5.42	0.00
Model Güvenilirlik Testleri			

$R^2 = 0.93$	$\bar{R}^2 = 0.93$	$F = 174.25 (0.00)$	$DW = 2.00$
--------------	--------------------	---------------------	-------------

Not:***; ilgili katsayının %1 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 15'teki bulgulara göre; endüstri üretim endeksindeki artışlar kısa dönemde de ihracatı olumlu yönde etkilemektedir. Reel efektif döviz kurunun ihracat üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Döviz kuru oynaklığı, kısa dönemde ihracat üzerindeki etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. 2008 küresel ekonomik krizine bakıldığında, ihracat üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir.

Kısa dönem analizinde asıl önemli olan; hata düzeltme teriminin (ECT_{t-1}) katsayısıdır. Bu terimin katsayısı, teorik beklentilerle uyumlu olarak, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modele göre, kısa dönemde oluşan dengesizliğin, uzun dönemde ne kadarlık bir dönemde kendini düzeltebileceğini bu değişken anlatabilmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı çıkan çalışmamızda, hata düzeltme terimi, -0.54 olarak bulunmuştur. Bu durumda, uzun dönemde birlikte hareket eden (eşbütünleşik olan) seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve hatanın %54'ü giderilmektedir. Seriler, tekrar uzun dönem denge ilişkisine 2 dönem (ay) gibi bir sürede yakınsamakta olup, dengeye gelebilecektir. Reel ihracat üzerinde meydana gelen değişimin ve dengesizliklerin 2 ay gibi bir kısa sürede yok olacağına ve dengenin tekrar oluşacağını belirtmektedir.

Uzun dönem ve kısa dönem analizlerine ait model güvenilirlik testleri sonuçlarına göre; modelin açıklama gücü (R^2) oldukça yüksektir (%93). Bağımsız değişkenlerin topluca bağımlı değişkeni açıklama düzeyi (F) oldukça iyidir. Modelin hata terimlerinde otokorelasyon sorunu yoktur (DW). Ayrıca modellere ait hata terimleri serisinin standardize edilmiş şeklinin grafiği Ek 3'te, modelin istikrarlılığını gösteren CUSUM grafiği Ek 4'te, CUSUM Q grafiği Ek 5'te sunulmuştur. Bütün bu doğrulama sonuçları da yapılan tahminin, ekonometri bakımından doğru ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Çalışmanın sonucunda döviz kuru oynaklığının ihracata etkisini araştıran ve olumsuz etkisi olduğunu savunan çalışmalardan (Hooper ve Kolhagen, 1978; Nelson ve Plosser, 1982; Akhtar ve Hilton 1984; Kenen ve Rodrik, 1986; Koray ve Lastrapes, 1989; Chowdhury, 1993; Arize, 1995; De Vita ve Abbot ,2004; Köse, Ay ve Topallı, 2008; Çiftçi, 2014) farklı olarak istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkinin olmadığını savunan çalışmaların (Gotur, 1985; Assery ve Peel, 1991; Tarı ve Yıldırım, 2009; Balçılar-Bal-Algan-Demiral, 2014; Sevim-Doğan:2016) sonuçlarını destekler nitelikte uzun dönem için döviz kuru oynaklığının ihracata etkisinin anlamlı çıkmadığı bir ampirik çalışma olmuştur. Diğer bir taraftan çalışmanın kısa dönem sonuçlarına göre, döviz kuru oynaklığının ihracatı sınırlı bir şekilde pozitif etkilediği ve anlamlı bir sonuç çıktığı görülmüştür.

Çalışmada gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'nin döviz kurunda gerçekleşen oynaklığın ihracata etkisinin uzun dönemde anlamlı olmaması, ekonomi genelinde döviz kuru dışında diğer göstergelerin önemini de göstermektedir. Kur riskinden korunma yöntemlerinin ve hedge pozisyonuygulamalarının alınması, döviz kuru oynaklığının uluslararası ticaret bakımından negatif etkiyi azalttığı gerçeğini göstermektedir. Türkiye örneğinde dışa bağlı olduğu ham madde ve enerji ihtiyacı gerçeği de ihracatı etkileyen önemli unsurlar içinde yer almaktadır.

İhracat, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için en önemli gelir kaynaklarından olup, ihracatı etkileyen iç ve dış faktörlerin yakından takip edilmesinde ve farklı yönlerden ekonometrik analizlere tabi tutulmasında yarar vardır. Çünkü Türkiye'de ithalata dayalı bir ihracat yapısı içinde olması sebebi ile cari açık artışının, önemli bir sorun olduğu bilinmektedir. Özellikle bu açığın üretim yaparak ihracatın artırılması ile çözüm aranması değil de sıcak para ile çözüm bulunması, durumu düzeltmeyeceği gerçeğini de göstermektedir.

Bu çalışmada; Ocak 2003-Aralık 2017 döneminde, döviz kuru oynaklığının Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkileri ekonometrik olarak analiz edilmiştir.

Analizde reel ihracat, reel efektif döviz kuru, endüstri üretim endeksi ve döviz kuru oynaklığı serileri kullanılmıştır. Döviz kurundaki değişim, döviz kurunda meydana gelen oynaklığı ifade etmektedir. Döviz kuru oynaklığı serisi, Chowdhury (1993) yöntemi kullanılarak, tarafımızdan hesaplanmıştır. Çalışmaya ayrıca 2008 küresel ekonomik krizinin etkilerini temsil etmek üzere bir tane de kukla değişken dahil edilmiştir.

Çalışmada serilerin durağanlıkları ADF ve PP yöntemleriyle test edilmiş ve serilerden iki tanesinin $I(0)$, iki tanesinin ise $I(1)$ oldukları belirlenmiştir. Seriler aynı dereceden durağan olmadığı için seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkileri Sınır Testi yöntemiyle, uzun ve kısa dönem ilişkileri ARDL yöntemiyle araştırılmıştır. Sınır testinde serilerin eşbütünleşik oldukları belirlenmiştir. Model güvenilirlik testleri, modelin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Uzun dönem analizinde; endüstri üretim endeksi %1 arttığında, Türkiye'nin ihracatının %1.33 arttığı, reel efektif döviz kuru %1 arttığında ise ihracatın %0.85 oranında azaldığı belirlenmiştir. Döviz kuru oynaklığı ve 2008 küresel ekonomik krizinin, Türkiye'nin ihracatını negatif yönde etkilediği, ancak bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Kısa dönem analizinde de endüstri üretim endeksindeki artışların ihracatı artırdığı, reel efektif döviz kurundaki kısa dönemli artışların ihracat üzerindeki etkilerinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Döviz kuru oynaklığı ve küresel ekonomik krizinin ihracat üzerindeki etkilerinin ise uzun dönemde istatistiksel olarak anlamsız ve değeri pozitif çıkmıştır. Ancak kısa dönemde çıkan sonuçlarda, istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kısa dönem analizinde, modelin hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı ve elde edilen bulguların güvenilir olduğu çıkmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak; döviz kurundaki oynaklığın Türkiye'nin ihracatı üzerinde kısa dönemde olumsuz etkilerinin olduğu, ancak ekonominin genelindeki oynaklığın ihracat üzerindeki etkisinin daha büyük ve istatistiksel olarak daha kesin olduğu söylenebilir. Bu nedenle ekonomi politikaların yön verenlerin bir yandan ülkede istikrarlı bir döviz kuru ve fiyatlar genel düzeyine ulaşmayı hedeflerken, diğer yandan da ekonominin genelindeki oynaklığı ve

belirsizlikleri gidermeye çalışmalarında yarar vardır.Yapılan birçok amprıkçalışmalarda benzer değişkenler ve dönemlere göre çıkan sonuçlar Türkiye örneğine önemli destekler ve öneriler getirebilmektedir. Türkiye cari açığı sorunu, yurt içi yüksek faiz oranı ve ithalatçıların yüksek oranda artan döviz borçları gibi sorunlar karşısında ülke ihracatında karşılaşılabilecek döviz kuru oynaklıklarında hedge pozisyon almalarının, ihracat üzerine olumsuz etkisini azalttığı ve gelecek krizlerin hafif atlatılmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Ekonomi yönetimine ilişkin kararlar alınması esnasında, politika yapıcıların farklı değişkenleri bütün halinde inceleme ve karar almaları ile ekonominin geneline hâkim olma daha zor hale gelmektedir. Küreselleşen dünyada her an ortaya çıkabilen haberler ile farklı pozisyon alma ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Çalışmamızda döviz kuru oynaklığının ihracata etkisi tek başına bakıldığında çıkan sonuçlara göre ekonomi genelinin bir parçası olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Yatırımcı ve uluslararası ticaret ile uğraşan firmaların ani kur artışları sonucunda karşılaştığı oynaklık sonucuekonomiye olan güvensizlik, istikrarsızlık ve yatırım riski olarak piyasada algılaması olarak düşünüldüğünde, ülke ekonomisinin geleceği için karar vericilerin oynaklığın azaltılması yönünde yeni yöntemler geliştirerek, kurlara istikrar kazandırıp dış ticareti koruma altına alması, önemli bir durum olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akerlof, G. A.: 1970 "The Market for "Lemons": Quality, Uncertainty and the Market Mechanism", **The Quarterly Journal of Economics**, 84, 488-503.
- Akhtar, M.A ve Hilton, R.S.: 1984 Effect of Exchange Rate Uncertainty on German and U.S. Trade, **Quarterly Review**, Federal Reserve Bank of New York, 9, 7-15.
- Alimi, R.S.: 2014 ARDL Bounds Testing Approach to Cointegration: A Re-examination of Augmented Fisher Hypothesis in an Open Economy, **Asian Journal of Economic Modelling**, 2, 103-114.
- Alp, A.: 2002 **Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Ankara..
- Altıntaş, H.: 2004 "Bankacılık Krizleri Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 22, 39-61.
- Aras, G. ve Müslümov, A.: 2003 "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri", **2. Ulusal Bilgi ve Ekonomi Kongresi**.
- Assery, A. ve Peel D.A.: 1991 The Effect of Exchange Rate Volatility on Export, **Economic Letter**, 37, 173-177.
- Arize, A.C.: 1995 The Effect of Exchange-Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation, **Southern Economic Journal**, 62, 34-43.
- Atayeter, C. ve Erol, A.: 2012 **Türkiye'de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri**, Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği.
- Aydın, İ.: 1980'li Yıllarda Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu, İTO,

1984 Yayın No: 1984-2, İstanbul.

Bailey, Exchange Rate Variability and Trade Performance:
M., Tavlak, G. Evidence for the Big Seven Industrial Countries,
ve Ulan, M.: Weltwirtschaftliches Archiv, 122, 466-477.
1986

Balcılar, M., Türkiye'nin İhracat Performansı: İhracat Hacminin Temel
Bal, H., Belirliyecilerinin İncelenmesi, Ege Academic Review, 14, 451-
Algan, N. ve 462.
Demiral, M.:
2014

Barışık, S. ve "Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat
Demircioğlu, İlişkisi (1980-2001)", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3, 71 -
E.: 2006 84.

Beckett, S. ve "Has Financial Market Volatility Increased?", Economic Review,
Sellon, G. H.: Federal Reserve Bank of Kansas, 74, 17-30.
1989

Bilgin, M.H., Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansal Yapıları Üzerindeki
Karabulut, Etkileri, İTO Yayınları, Yayın No:41, İstanbul.
Gökhan ve
Ongan, H.:
2002

Bordo, M. D.: "Exchange Rate Regime Choice in Historical Perspective", IMF
2003 Working Paper, August.

Cambazoğlu, "Parasal Aktarım Mekanizması Döviz Kuru Kanalı: Türkiye
B. H. ve Örneği", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 19/ 2, 53 - 66.
Karaalp, S.:
2012

Nelson, C.R. Trends and Random Walks in Macroeconomics Time Series ve Plosser, C.I.:1982 Some Evidence and Implications, Journal of Monetary Economics, 139-162.

Chowdhury, A.R.: 1993 "Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence From Error Correction Models", **The Review of Economics and Statistics**, 75/4, 700-706.

Cline, W.: 2005 **Estimates of Fundamental Equilibrium Exchange Rates**, Massachusetts

Cooper, R. N.: 1976 **Currency Devaluation in Developing Countries**, Essays in International Finance, No:86, New Jersey.

Copeland, L. S.: 2000 **Exchange Rates and International Finance**, Third Edition, Pearson Education Press, London.

Coşkun, Y. S. ve Balatan, Z.: 2009 "Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik Analizi", **Ege Üniversitesi İİBF, 12. Ekonomi Kongresi Uluslararası Öğrencilerin Yıllık Toplantısı**.

Cömert, H. ve Çolak, S.: 2013 **Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kriz Sırası ve Sonrasındaki Trendleri Açıklamakta "Güvenli Liman Faktörü" ve Finansal Şokların Boyutunun Önemi: Türkiye Örneği**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Economic Research Center, Ankara.

Crump, N.: 1963 **The A B C of The Foreign Exchanges**, Macmillan St Martin's Press, Thirteenth Edition, London

Cushman, D.O.: 1983 The Effect of Real Exchange Rate Risk on International Trade, Journal of International Economics, 15, 45-63.

- Cushman, D.O.: 1986 Has Exchange Risk Depressed International Trade? The Impact of Third Country Exchange Risk, *Journal of International Money and Finance*, 5, 361-379.
- Cushman, D.O.: 1988 U.S. Bilateral Trade Flows and Exchange Risk During the Floating Period, *Journal of International Economics*, 25, 317-330.
- Çağlar, M.: 1987 “Konvertibilite ve Liberalizasyon I: 1945-1964 Döneminde Konvertibilite”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1/1, 21-41.
- Çelebi, I.: 1991 **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, E Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Çelebi, I.: 1994 “İhracat İçin Ne Yapmalıyız?” **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, 340, İstanbul.
- Çelebi, E.: 2001 “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2/1, 55-66.
- Çelikel Danışoğlu, A.: 2007 “Para Krizleri: Türkiye’de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 1-11.
- Çiftçi, N.: 2014 Reel Döviz Kuru Oynaklığının Türkiye’nin Avrupa Birliğine İhracatı Üzerine Etkisi: AR(1)-GARCH(1,1) ve ARDL Tekniği ile Analiz, *Sakarya İktisat Dergisi*, 3/3, 72-112.
- Dalgar, H., Kalkan, A. ve Kalkan, Y.: 2012 “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri: İngiltere-Türkiye Karşılaştırılması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 17, 75-98.

Darıcan, M. “Ekonomik Krizler ve Türkiye”, **İstanbul Aydın Üniversitesi F.**: 2013 **Dergisi**, İstanbul, Sayı: 17, 32-45.

DeGrauwe, P.: Exchange Rate Variability and the Slowdown in Growth of 1988 International Trade, IMF Staff Papers, 35, 63-84.

Demir, İ.: “OPEC: Güçlü Bir Kartel?”, **Süleyman Demirel Üniversitesi sosyal Bilimler Dergisi**, 18, 231 - 246.

Demir, G.: **Asya Krizi ve IMF**, Der Yayınları, İstanbul.
1999

Demirbaş, M.: “1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13/2, 233 – 249.

Demirtaş, I.: “Enerji Teknolojileri Ar-Ge Politikaları: OECD Ülke Deneyimleri ve Türkiye Karşılaştırması”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi**, 8/2, 119 -132.

De Vita, G. ve Abbott, A.: Real Exchange Rate Volatility and U.S. Exports: an ARDL Bounds Testing Approach, **Economic Issues**, 9, 69-78.
2004

Dinler, Z.: **İktisada Giriş**, Ekin Yayınları, Bursa.
2000

Doğanay, M.: “Döviz Kuru Riski Yönetimi: Türkiye Tütün Endüstrisi Örneği”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, ISSN:1309-0717, Ankara.
2016

Dornbusch, R., Goldfajn, I. “Currency Crises and Collapses”, **Brooking Papers and Economic Activity**, 2, 219-291.

ve Valdes, R
O.: 1995

Dritsakis, N.: Demandfor Money in Hungary: An ARDL Approach, Rewiev of
2011 Economicsand Finance, 1, 1-16.

Durmuş, S.: “Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar”, **Kafkas**
2010 **Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Kars, 5, 31-46.

Eğilmez, M.: **Küresel Finans Krizi**, (2. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
2008

Eğilmez, M.: **Kur Rejimleri ve Türkiye Uygulaması**,
2012 <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/kur-rejimleri-ve-turkiye-uygulamas.html>, 15 Ekim 2017.

Eğilmez, M.: **Ekonomide Analiz: Örnek Olaylar ve Çözümler**, Remzi
2016 Kitabevi, Üçüncü Basım, İstanbul.

Ekonomi [http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/
Bakanlığı: SerbestTic/Genel_Bilgi.html#!%40%40%3F_adf.ctrl-
2017 state%3De30c6h2qj_827](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3De30c6h2qj_827)

Erdönmez, P. “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler
A.: 2009 Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, 68, 85-101.

Ergun, S. ve “Döviz Kuru, Verimlilik ve İhracat Nedensellik Analizi”,
Yaşar, İ.: 2014 **Akademik YaklaşımlarDergisi**, 5/1, 1 - 11.

Ertürk, E.: **Döviz Ekonomisi**, Der Yayınları, İstanbul.
1994

Esen, E., Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Yıldırım, S. ve Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması, Eskişehir Osmangazi KOSTAKOĞ Üniuersitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 7, 251-267.
LU, S.F.: 2012

Eviews: 2013 User Guide II

Frait, J. ve Komarek, L.: **Real Exchange Rate Trends In Transitional Countries**, WarWickEconomicResearchPapers, No. 596.
2001

Franke, G.: Exchange Rate Volatility and International Trading Strategy, 1991
Journal of International Money and Finance, 10, 251-276.

Garcia, B. P. **Global and Domestic Factors of Financial Crises in** ve Olive, I.: **Emerging Economies: Lessons from The East Asian Episodes (1997-1999)**, Spain Working Paper. N.16.
1999

Gelir İdaresi **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Yayın No:95, Ankara.
Başkanlığı:
2009

Gençoğlu, A. “Ticari Kapitalizimden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, 7/13, 79-94.
Y.: 2013

Gotur, P.: The Effect of Exchange Rate Volatility on Trade: Some Further Evidence, IMF Staff Papers, 32, 475-512.
1985

Göçer, İ.: **Ekonometri**, Lider Yayınları, İzmir.
2015

Gök, A.: 2006 “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, XXI / 1, 131-145.

Günören
Genç, E.ve
kibritçi artar,
O.: 2014

“TheEffect of Exchange Rates on ExportandImports of EmergingCountries”, **EuropaScientificJournal**, 10 /13, 1857-7881.

Gürbüz, V.: 2003 “Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”, **Avrasya Dosyası Enerji Özel**, 9/1, 133-168.

Hacıyev, Ş. H. **Dünya Ekonomisinin Tarihi**, İksan Matbaası, Ankara.
ve Bayramov,
E.İ.: 2013

Harmancı, M.: 2004 **Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Ankara.

Hekim, D.: 2008 “Para İkamesi Histerisi: Türkiye Örneği”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 3, 27-43.

Hepaktan, C. “Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret ile E., Çınar, S. İlişkisi”, **Celal Bayar Üniversitesi Akademik Araştırmalar ve ve Dünder, Ö.: Çalışmalar Dergisi**, 3/5, 62-82.
2011

Hooper, P. Ve
Kohlhagen, S.: 1978

TheEffect of Exchange Rate Uncertainty on thePricesand Volume of International Trade, **Journal of International Economics**, 8, 483-511.

IMF: 2009 **IMF ve Dünya Bankası.**
<https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf>, 17

Kasım 2017.

İnan, E. A.: **Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye**, TBBB Bankacılık ve Araştırma Grubu
2002

İskenderoğlu, L.: 1988 **Uluslararası Para Sistemleri ve İyileştirme Çabaları**, TCMB Araştırma, Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü, APE Tartışma Tebliği, No:8807, Ankara.

Jaidah, A. M.: **An Appraisal of OPEC Oil Policies**, Longman, London.
1983

Javed, Z.H. ve Faroq, M.: **Economic Growth and Exchange Volatility in Case of Pakistan**, Pakistan Journal of Life and Social Sciences, 43/2, 112-118.
2009

Kansu, A.: **Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, Güncel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
2010

Karabulut, G.: **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, 1. Baskı, No: 328, İstanbul.
2002

Karaca, A.: “Asya Krizi Örneğinde Türkiye’de Muhtemel 2008 Kriz Değerlendirmesi” **Anadolu Bilim Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 3/10, 5 – 17.
2008

Karacan, R.: “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Ekonomik Krizler, Sermaye Hareketleri ve ABD Doları Arasındaki İlişki”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7/33, 763-773.
2014

Karaçor, Z. ve Alptekin, V.: “1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi”, **Selçuk**

- 2006 **Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 307-342.
- Karagöz, H.: **Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi**, Konya Ticaret Odası, Konya. 2009
- Karluk, R.: **Türkiye Ekonomisi**, Scala Yayıncılık, İstanbul. 1999
- Kemeç, A. ve Kösekahyaoglu, L.: 2015 “J Eğrisi Analizi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 1 / 2, 1 - 29.
- Kenen, P.B. ve Rodrik, D.: 1986 Measuring and Analyzing the Effects of Short – Term Volatility in Real Exchange Rates, *The Review of Economics and Statistics*, 68, 311-315.
- Kibritçioğlu, A.: 2001 “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, 1-17.
- Kindleberger, C. P. ve Aliber, R. Z. : 2014 **Çılgınlık, Panik ve Çöküş: Finansal Krizler Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 29619, 2. Baskı, İstanbul.
- Koray, F. Ve Lastrapes, W.D.: 1989 Real Exchange Rates Volatility and U.S. Bilateral Trade: A VAR Approach, *The Review of Economics and Statistics*, 71, 708-712.
- Korkmaz, T. ve Çevik, E. İ.: 2013 **Türkiye’de Uygulanan Döviz kuru Politikalarının Dış Ticaret ve Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisi: 2003-2012 Etkisi**, Bursa İşadamları Derneği 2001 Döviz Kuru Politikaları Raporu, Bursa.

Köse, N., Ay, A. ve Topallı, N.: 2008 “Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10 / 2, 25 - 45.

Krugman, P.: "A Model Of Balance Of Payment Crises," **Journal of Money Credit and Banking**, 11/3, 311-325.

Kutlu, E.: **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1997

Lanyi, A.: **The Case For Floating Exchange Rates Reconsidered**, **Essays In International Finance**, No:72, 1969

Li, C. ve Whalley J.: "The 2008 Financial Crisis and the Lack of Retaliatory Trade Intervention", **NBER Working Paper** No: 21853, 2016

Magee, S. P.: "Currency Contracts, Pass-through and Devaluation", **Brookings Papers on Economic Activity**, Chicago, 1973

Mackinnon, J. G.: 1996 "Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests", **Journal of Applied Econometrics**, 11(6), 601-18.

Mercan, M.: 2014 “Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve 2008 Krizi: Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye Ekonomisi İçin Panel Veri Analizi”, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 21/1, 125-141.

Mishkin, F.: The Causes and Propagation of Financial Instability: Lessons for Policy Maker, **Economic Policy Symposium**, 1997

Mishkin, F.: “LessonsfromtheTequilaCrises”, **Journal of Bankingand Finance**, 23, 1523-1533.

Obstfeld, M. "TheLogic of CurrencyCrises", **CahiersEconomiquest et Monetaires, Bank of France**, 43, 189-213.

Oktar, S. ve Dalyancı, L.: “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 2010 XXIX/ II, 1-22

Omoniyi, L.G. ve Olawale, A.N.: 2015 An Application of ARDL BoundsTestingProceduretotheEstimation of Level Relationshipbetween Exchange Rate, CrudeOilPriceandInflation Rate in Nigeria, **International Journal of Statisticsand Applications**, 5, 81-90.

Ongun, M. T.: **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz “Ekonomik Kronoloji (1923-1997)”**, Turhan Kitabevi, 1.Baskı, Ankara.

Oskooee, M. B.: 1985 “Devaluationandthe J Curve: SomeEvidencefromLDCs”, **TheReview of EconomicsandStatistics**, 67 / 3, 500 - 504.

Öz, S.: 2011 **Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret**, Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, İstanbul, Mart.

Özer, M.: 1999 **Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1096, Eskişehir.

Özdemir, K. A. ve Şahinbeyoğlu, G.: 2000 **Alternatif Döviz Kuru Sistemleri**, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği

Özdemir, Z., Sever, E. ve Kadı, O.: 2007 **Döviz Kuru Politikaları: Türkiye Uygulaması Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Ekonomisi Makro Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Çizgi Kitabevi, Konya.

Özkan, G.: 2011 **Impact of The Global Crisis on TheGovernanceStructures of International Financial Institutions**, University of PittsburghPress.

Özkaya, H.: 2011 “İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye’nin İhracatı Üzerine Etkisi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 12/2, 279 – 295.

Öztürk, N.: 2002 “IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 57/4, 95-125.

Öztürk, S. ve Gövdere, B.: 2010 “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 15/ 1, 377-397.

Öztürk, K.: 2010 **Döviz Kuru Oynaklığı ve Döviz Kuru Oynaklığının Faiz Oranı Oynaklığı ile Olan İlişkisi: Türkiye Örneği**, Uzman Yeterlilik Tezi Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Pamuk, Ş.: 2012 **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Parasız, M.İ.: 1991 **Friedmancı Monetarizm**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Parasız, M.İ.: **Kriz Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995

Parasız, M.İ.: **İktisadın A B C'si**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Bursa, 2000

Peker, O. ve Göçer, İ.: “Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye’deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 10/4, 2010 1187 – 1194.

Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J.: Boundstestingapproachestotheanalysis of levelrelationships, **Journal of Applied Econometrics**, 16 /3, 226-339. 2001

Polat, F.Y.: **Döviz Kurları, Ülke Ekonomisi İçin Önemi ve Kur Savaşları**, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum. 2015

Saatçioğlu, C. ve Karaca, O.: “Döviz Kuru Belirsizliğinin Etkisi: Türkiye Örneği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 5 / 2, 183-195. 2004

Sağlam, Y. ve Egeli, H. A.: “İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Örneği” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17 / 4, 515-527. 2015

Sarioğlu, S. E.: 2011 “Reel Döviz Kuru Belirsizliğinin Türkiye’nin İhracatına Etkisi: Farklı Sektörler Üzerine Bir Analiz”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13/1, 77 - 92.

Schneider, M. ve Tornell, A.: “BalanceSheetEffects, BailoutGuaranteesand Financial Crises”

- 2000 **NBER Working Papers**, No: 8060.
- Sekantsı, L.: “The Impact of Real Exchange Rate Volatility on South African Exports to the United States (U.S.): A Bounds Test Approach”, *REBS*, 4/2, 119 – 139.
- 2011
- Serin, V.: **Para Politikası**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul.
- 1987
- Sevim, C. ve Doğan, T. T.: “Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Döviz Kuru Oynaklığı İlişkisi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(2), 303 – 318.
- 2016
- Seyidoğlu, H. ve Yıldız, R.: **Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri**, Arıkan Basım ve Yayımlar, İstanbul.
- 2006
- Seyidoğlu, H.: **Uluslararası İktisat**, Gizem Yayınları, İstanbul.
- 1999
- Seyidoğlu, H.: **Uluslararası İktisat Teori ve Politikası**, Güzemcan Yayınları, İstanbul.
- 2013
- Singh, S.: “Export Trade Performance of Indian Economy During and Following The Global Financial Crisis”, *The Journal of Global Analysis*, 2/2, 50-73.
- 2011
- Songül, H.: **Otoregresif Koşullu Değişen Varyans Modelleri: Döviz Kurları Üzerine Uygulama**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- 2010
- Soytaş, U. ve “Türkiye Döviz Piyasalarında Oynaklığın Öngörülmesi ve Risk

Ünal, Ö. S.: Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 17 / 1, 121 – 146.

Söylemez, A.: **Yeni Ekonomi**, Boyut Matbaacılık, İstanbul
2001

Süslü, B. ve Bekmez, S.: “Türkiye’de Zaman Tutarsızlığının ARDL Yöntemi ile İncelenmesi”, **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, 4(2), 85 – 110.

Şanlıoğlu, Ö. ve Bilginoğlu, M. A.: 2010 “Euro Bölgesi’nde Yaşanan Mali Sorunlar ve Maliye Politikalarında Uyum Arayışları”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 35, 149-173.

Şen, A.: 2015 “Asimetrik Bilgi-Finansal Kriz İlişkisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14, 1-24.

Şimşek, M. ve Kadılar, C.: 2002 “Türkiye'nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yöntemi ile Eşbütünleşme Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 6 / 1, 144 – 152.

Şişman, M.: 2008 “İkinci BrettonWoods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, XXIV / 1, 65-80.

Şişman, M.: 2011 **Uluslararası Paranın Ekonomi Politikası ve Kriz**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.

Tapşın, G. ve Karabulut, A. T.: 2013 “Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, 26, 190 – 205.

Tarı, R. ve “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Yıldırım, D. Uygulama”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 16(2), 95 - 105.
Ç.: 2009

TCMB: 2017 Reel Efektif Döviz Kuru, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c/REERMetaveri_birle%C5%9Fik.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c-1SJ0DIm, 14 Kasım 2017.

Tecer, M.: **Türkiye Ekonomisi**, TODAİE, Ankara.
2003

Togay, S. ve “Para Kriz Modellerinin Eleştirisi ve Uluslararası Para Işık, S.: 2002 Sisteminin Düzenlenmesine Yönelik Keynesyen Öneriler”, **İktisat, İşletme ve Finans**, 17, 31-53.

Tong, H. ve “Real Effects of SubprimeMortgageCrisis: Is It a Demandor a Wei, S. J.: Finance Shock?”, **NBER WorkingPaper** No: 14205.
2008

Tumin, Z.: **TheFutureTechnology of Money**, Financial Services TechnologyConnsortium United States, OECD.
2002

Turan, Z.: “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 4/1, 56-80.
2011

Uludağ, İ.: **Uluslararası Para Sorunları**, İstanbul, İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:331-564.
1980

Uzay, N.: “Finansal Krizin Reel Sektör Üzerindeki Etkileri ve Kriz Sonrası

- 2012 Temel Göstergelerdeki Değişim: Kayseri Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 17/2, 121 - 143.
- Uzun, E.: “Global Kriz, Türkiye Ekonomisi ve İMKB’ye Etkisi”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2/7, 151-165.
- Ünlü, H.: Döviz Kuru Oynaklığı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, **Sakarya İktisat Dergisi**, 5, 17-31.
- 2002 Walter, T.: **Dünya Ekonomisi**, Çev.: Ünal Çağlar, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Warwick J. M. ve Stoeckel, A.: 2009 “The Global Financial Crisis: Causes and Consequences”, **Working Papers in International Economics**, No. 2 . 09
- Wisman, J. D.: 2013 “The Financial Crisis of 1929 Reexamined: The Role of Soaring Inequality, American University”, **Review of Political Economy**, 26/23, 372-391.
- Vergil, H.: 2002 Exchange Rate Volatility in Turkey and Its Effects on Trade Flows, **Journal of Economic and Social Research**, 4, 63-79.
- Yaman, Ö.: 2010 “Finansal Krizler ve Erken Uyarı Sistemleri”, **Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yay, G. G.: 2001 “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yıldız Teknik Üniversitesi, Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, 42, 1-17.
- Yıldırım, K., **Makroekonomi**, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Karaman, D.
ve Taşdemir,
S.: 2009

Yılmaz, D.: “Dolarization: Consequences and Policy Options”, **Governer of the Central Bank of the Republic of Turkey Dolarization: Consequences and Policy Options Conferance**, İstanbul, December.

Yorgancılar, F. N.: 2011 **Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği**, Selçuk Üniversitesi Yayınları.

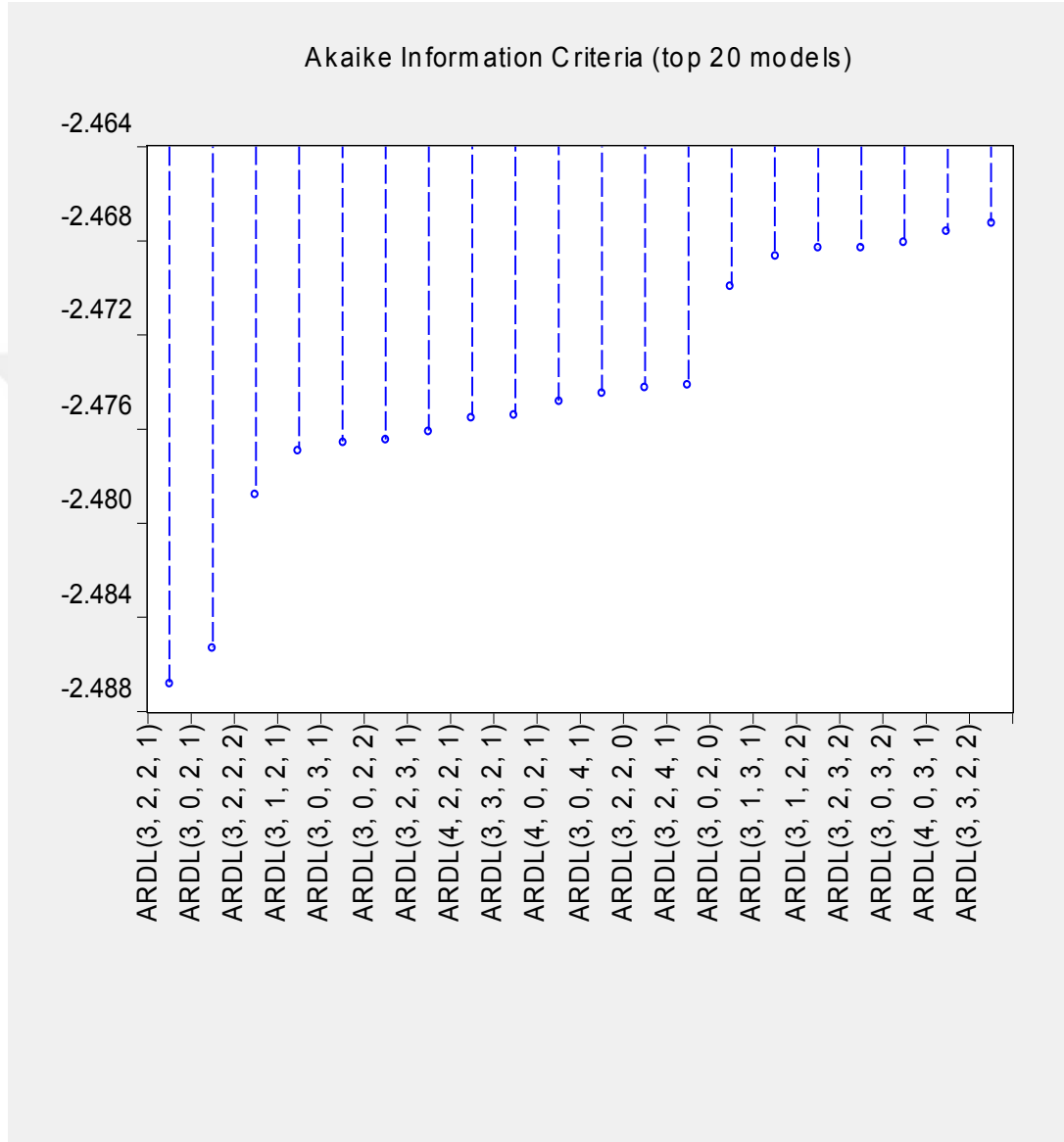
EKLER

Ek 1: Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

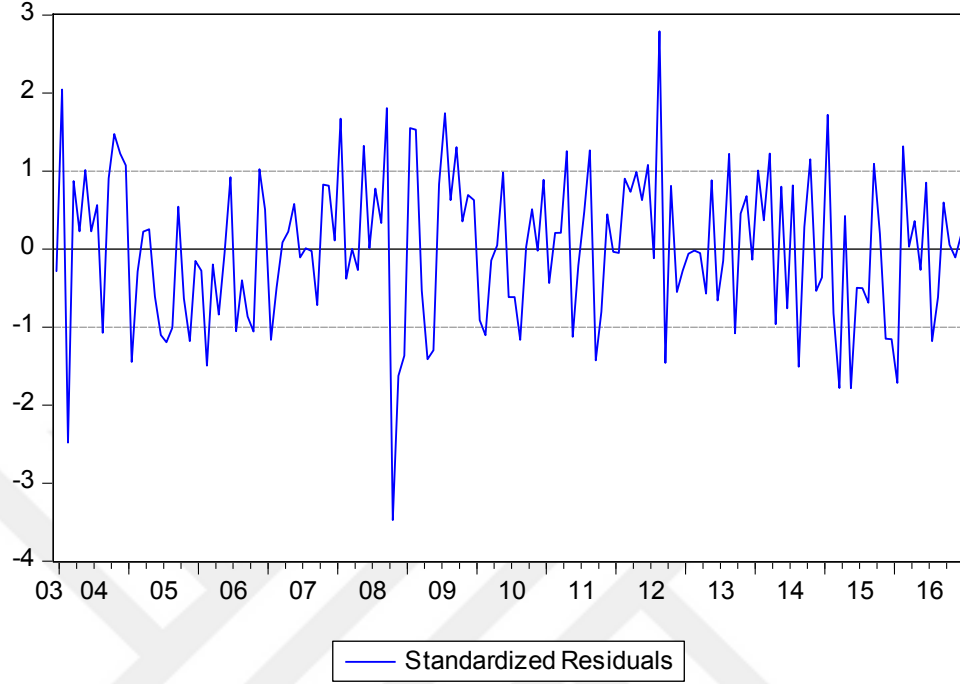
	<i>LX</i>	<i>LIPI</i>	<i>LREERSA</i>	<i>LVOL</i>
<i>Ortalama</i>	8.593	4.620	4.688	0.004
<i>Ortanca</i>	8.603	4.629	4.694	0.163
<i>En Büyük</i>	9.022	4.900	4.849	2.889
<i>En Küçük</i>	8.130	4.185	4.519	-2.538
<i>Standart Sapma</i>	0.162	0.168	0.075	1.083
<i>Çarpıklık</i>	0.060	-0.399	0.113	-0.264
<i>Basıklık</i>	3.391	2.332	2.382	2.285
<i>Jarque-Bera Normallik Testi</i>	1.116	7.217	2.882	5.268
<i>Jarque-Bera Normallik Testi Olasılık Değeri</i>	0.572	0.027	0.237	0.072
<i>Toplam</i>	1374.904	739.248	750.134	0.714
<i>Standart Sapmaların Kareleri</i>	4.149	4.512	0.906	186.326
<i>Gözlem Sayısı</i>	169	169	169	169

Verilerin en büyük ve en küçük değerlerinin, ortalama değerlere yakın olduğu görülmektedir. Bu durum, veri setinde aykırı değerlerin olmadığını ifade etmektedir. Değişkenlerin logaritmasının alınmış olması bu sonuç üzerinde önemli rol oynamıştır. Veri setinde aykırı değerlerin olmaması, tahmin sonucunda değişen varyans sorununun ortaya çıkmasını önlemekte ve elde edilen bulguların güvenilirliğini artırmaktadır.

Ek 2: ARDL Modeli Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme Grafiği

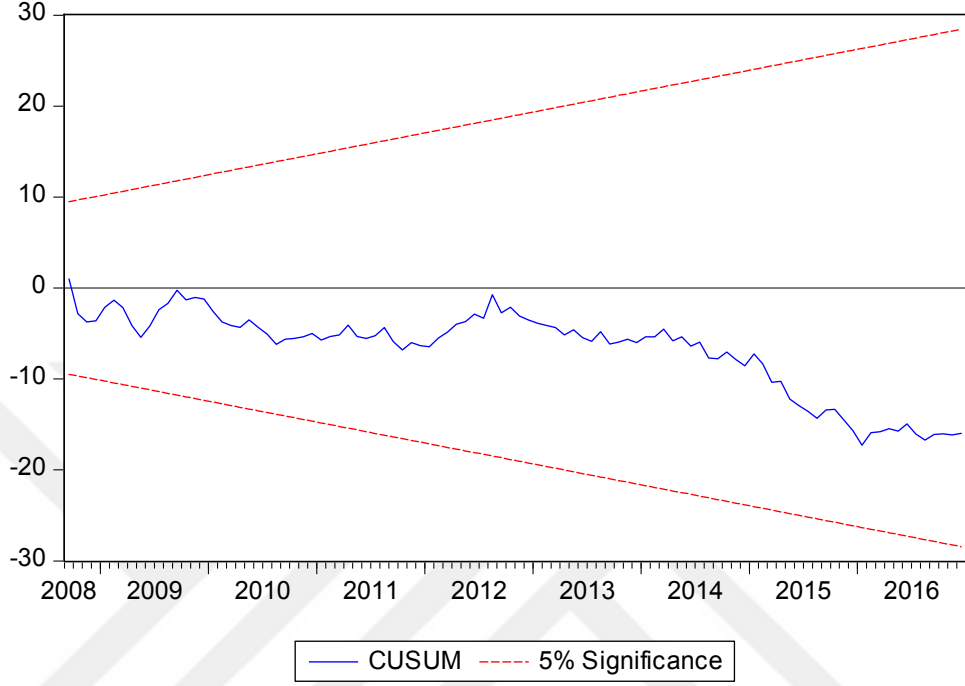

Ek 3: ARDL Modeli Standardize Edilmiş Artıklar Grafiği

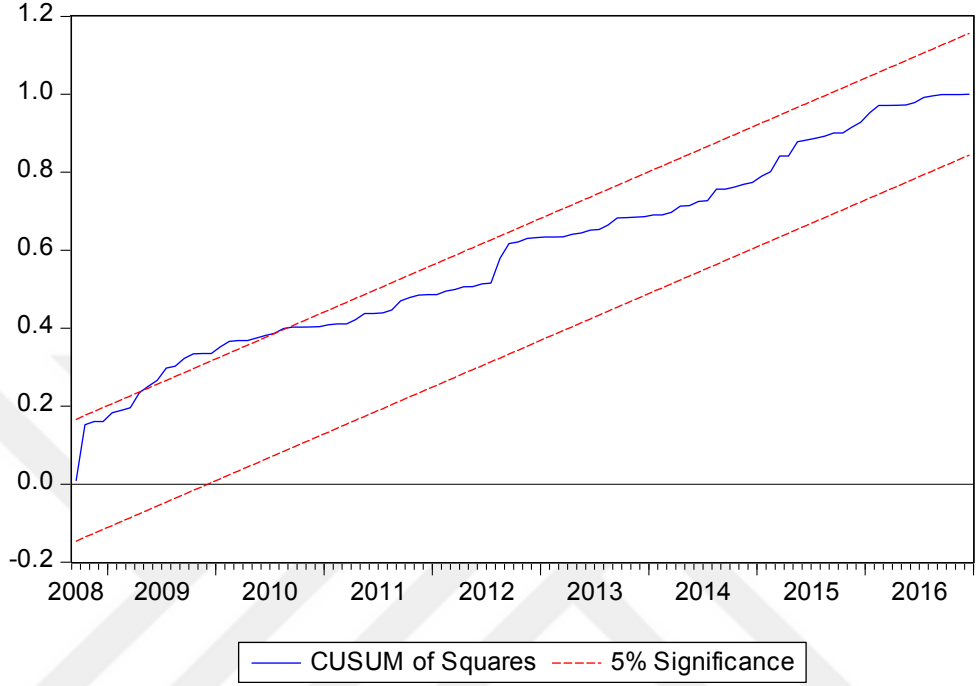
Grafik büyük oranda güven aralığı içinde kalmaktadır. Bu durum tahmin sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Sadece 2008 küresel ekonomik krizi ve ABD Merkez Bankası FED'in genişletici para politikasını sonlandıracağını açıkladığı 2013'te güven aralığının dışına taşma vardır.

Ek 4: ARDL Modeli CUSUM Grafiği

Grafik güven aralığı içinde kaldığı için tahmin istikrarlıdır.

Ek 5: ARDL Modeli CUSUM Q Grafiği

Grafik, büyük oranda güven aralığı içinde kaldığı için tahmin istikrarlıdır. Sadece 2008 küresel ekonomik krizinden çıkış sürecinde kısa bir istikrarsızlık vardır ki bu da krizin gecikmeli etkilerini ve baz etkisini üzerinde barındırmaktadır.